سایتی
فەرمودە
www.fermude.com

شەش گەوھەر
لە
بنەماکانی ئەھلی ئەسەر

نوسینی مامۆستای بەڕێز

عبدالمالك بن احمد بن المبارك رمضاني الجزائري

وەرگێڕان

عبدالوالي عبدالرحيم علي قزلّجی

نوسینی پێشەکی

ماموّستا عبداللطيف أحمد مصطفى

ناوی کتێب: **شەش گەوهەر لەبنەماکانی ئەهلی ئەسەر**.

ناوی نووسەر: عبدالمالك بن احمد بن المبارك رمضاني الجزائري

ناوی وەرگێڕ: عبدالوالى عبدالرحيم على قزلّجی.

ژمارەی سپاردن: لە بەڕێوبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتیەکان ژمارەی ﴿١٠٩٩﴾ی ساڵی ﴿٢٠١٠﴾ پێدراوە.

نۆرەی چاپ: یەکەم.

ساڵی چاپ: ١٤٣١ك _ ٢٠١٠ز.

زنجیرە: زنجیرەی ﴿٥٥﴾ لە زنجیرە ڕێنماییەکانی ڕێگای ڕاست.

شوێنی چاپ: دار المعرفة _ بيروت (لبنان).

تیراژ: ٢٠٠٠ دانە.

بنکەی بڵاوکردنەوە: (کتێبخانەی سوننە _ سلێمانی)

(کتێبخانەی سیما _ چەمچەماڵ) (کتێبخانەی زانست _ کەلار).

صورة الإذن الخطي للمؤلف بترجمة

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله وصلى الله وسلم على نبينا محمد وعلى آله وصحبه.
وبعد، فبطلب من أخينا الشيخ أبي منار العلمي، فقد
أذنت للأخ عبد الوالي عبد الرحيم على ترجمة كتابي
«دراسة درر من أصول أهل الأثر» إلى اللغة الكردية
وفقه الله الجميع لما يحب ويرضى.

كتبه عبد المالك بن أحمد رمضاني
في مكة ٢٩ رمضان ١٤٣٠ هـ

ڕێگەدانی نووسەر بە وەرگێڕانی کتێبەکەی بۆ وەرگێڕ

بەناوی خوای گەورەو میهرەبان

سوپاس و ستایش بۆ خوای گەورە وە دروودو سلاّو لەسەر پێغەمبەرمان موحەممەد وە لەسەر ئال و بەیت و یاوەرانی.

لە پاشاندا، لە ڕێی داواکاری برامان مامۆستا ئەبی مەناری عەلەمی، ئەوا ڕێگەم دا بە برامان عبدالوالی عبدالرحیم علی بەوەرگێڕانی ئەو کتێبەم (شەش گەوهەر لە بنەماکانی ئەهلی ئەسەر) بۆ سەر زوبانی کوردی.

خوای گەورە هەمو لایەک یارمەتی بدات بۆ ئەو شتانەی کە پێی خۆشەو لێی ڕازیە.

عبدالمالك بن أحمد رمضاني

نوسیویەتی

لە مەککە ٢٩ ڕەمەزان ١٤٣٠ ك

پێشەکی مامۆستای بەڕێز
م/عبداللطيف أحمد

الحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله

بێ گومان ئاینی ئیسلام بریتیە لەو پەیامەی کە خوای پەروەردگار بە پێغەمبەرەکەیدا (ﷺ) ناردبووی بۆ بەختەوەر بوونی ئادەمیزادو ڕزگارکردنی خەڵکی لە تاریکیەکانی کوفرو شیرك و خورافەت و نەفامی و جەهالەت و تاوان و بەد ڕەوشتی بۆ ڕووناکی ئیمان و تەنها خواپەرستی و هیدایەت و زانست و ڕەوشتی جوان.

وە ئەم دینەش هاوەڵە بەڕێزەکانی پێغەمبەر (ﷺ) یەکەم کۆمەڵ بوون کە بەختەوەر بوون پێی و بەتەواوی لەخۆیاندا جێبەجێیان کرد. وە ئەمانەتی ئەو دینەشیان وەکو خۆی نەقڵ کرد بۆ شوێن کەوتەکانی دوای خۆیان، وە بەم شێوەیە جیل بە جیل زانایان و پێشەوایانی ئەهلی سوننەت ئەم دینە ڕاستەیان گواستۆتەوە بۆ دوای خۆیان. وە دینەکەیان پاراستووە لە زێدەڕەوی توندڕەوان و گۆڕانکاری نەفامان و زیادەکاری نارەواو بیدعەکاران، وە ئاینی ڕاستەقینەش تەنها ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) و هاوەڵە بەڕێزەکانی لەسەری بوون بۆ دوای خۆیان نەقڵ کراوەو گەیشتوە بە ئێمەش ئەمڕۆ وەك ئیمام مالك فەرمووی: (**مالم يكن يومئذ دينا فلا يكون اليوم دينا**) .

وە لەسەردەمی ئێمەشدا چەندەها هەولّی چەواشەکاری و گۆڕانکاری و زێدەکاری دراوە لەناو موسولّماناندا تاوای لێهاتوە زۆرێك لە سوننەت لە خەلّکی بووە بە بیدعەو بیدعەشیان لا بووە بە سوننەت، وە لەوەش زیاتر شیرك و هاوەلّ بۆخوا دانان و گۆڕ پەرستی و شەخس پەرستی جێگای خۆی کردوەتەوە لە دلّی زۆر لە موسولّماناناداو وای لێهاتوە کە بانگی خەلّکی بکرێت بۆ تەنها خواپەرستی و تەنها پەنا بۆ خوا بردن، لێت تورە دەبن و قسەت پێ دەلّێن و پڕوپاگەندەی ئەوەت بۆ دەکەن کە دینێکی تازەت هێناوەو دژ بە پیاوچاکانیت و پێغەمبەرت خۆش ناوێت و بەکرێ گیراوی دوژمنانی دینیت ! !

پەنا بەخوا لەم چەواشەکاریەو لەم سەر لێشێواویە کە حالّی زۆرێك لە موسولّمانان وەك حالّی ئەو موشریکانەی لێ بێت کە خوا باسی کردوون:

﴿ وَإِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَحۡدَهُ ٱشۡمَأَزَّتۡ قُلُوبُ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِۖ وَإِذَا ذُكِرَ ٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦٓ إِذَا هُمۡ يَسۡتَبۡشِرُونَ ﴾ الزمر: ٤٥ وە هەروەها خەلّکی سەیری لەوە دێت کە بانگیان بکرێت بۆ ڕۆیشتن لەسەر ئەو ڕێگا ڕاستەی کە پێغەمبەر (ﷺ)و هاوەلّانی (السلف الصالح) لەسەری بوون، بەلّکو دەیانەوێت موسولّمانان پەرتەوازەی گروپ و مەزهەب و حزبایەتی بن!

کەواتە ئەرکی زانایانی ئەهلی سوننەیە کە هەلّسن بە ڕاست کردنەوەی بۆچوون و بیروباوەڕی خەلّکی، وە یەکێك لەو زانایانەی کە بەم ئەرکە هەلّساوە (شێخ عبدالمالك الرمضاني)یە خوا بیپارێزێ کە کتابێکی نوسیوە بە ناوی (ست درر في أصول أهل الأثر) واتە (شەش گەوهەر لە بنەماکانی ئەهلی ئەسەر).

کە تیایدا ئەم بنچینانەی باس کردووە:

بنچینەی یەکەم: دلّسۆزی لە ئاینی ئیسلامدا تەنها لەبەر خوای گەورە.

بنچینەی دووەم: ڕێگا، یەك ڕێگایە.

بنچینەی سێیەم: ڕێبازی قورئان و سوننەت بە تێگەیشتنی پێشینی چاك.

بنچینەی چوارەم: بەدەست هێنانی سەروەری و پایە بەرزی بە هۆی زانستەوە.

بنچینەی پێنجەم: وەلاّمدانەوەی کەسی بەرامبەر کە بۆچونی جیاوازە بەشێکە لە فەرمان کردن بەچاکەو ڕێگری کردن لە خراپە.

بنچینەی شەشەم: پالّفتە کردن و پەروەردە کردن.

وە هەریەك لەم بنەمایانەش کاریگەریەکی گەورەو گرنگی هەیە لە ڕاست کردنەوەی بیروباوەڕو دیدو بۆچونی چەوتی موسولّمانان.

وە برای بەڕێزیشمان مامۆستا عبدالوالي عبدالرحیم هەلّساوە بەوەرگێرانی ئەم پەڕتووکە نایابە لە زمانی عەرەبیەوە بۆ زمانی کوردی بۆ ئەوەی موسولّمانانی کورد زوبانی خۆشمان سودمەندبن لێی.

وە ئەم کارەش بەڕاستی کارێکی پیرۆزو پێویست و بەسودەو پێویستە کاری لەم شێوەیە زۆرتر بێت و زیاتر هەولّ بدرێت ئەو پەڕتوکە ڕاستە بەسودانە بکرێنە کوردی کە زانایانی ئەهلی سوننە نوسیویانە.

خوا پاداشتی برای بەڕێز مامۆستا عبدالوالی بداتەوە لەسەر ئەم کارەی، وە بەرەکەت بڕێژێت بەسەر خۆیی و نوسینەکەی و خوای گەورە موسولّمانان سودمەند بکات بەم کتابەو قەبولّی بکات.

و اخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين .

عبداللطيف أحمد مصطفى الأمين

٤\صفر\١٤٣١هـ

بسم الله الرحمن الرحيم

ی ڕێخۆشكار:

ان الحمد لله، نحمده، ونستعينه، ونستغفره، ونعوذ بالله من شرور انفسناومن سيئات اعمالنا، من يهده الله فلا مضل له، ومن يضلل فلا هادي له، واشهد ان لااله الا الله وحده لاشريك له، واشهد ان محمدا عبده ورسوله.

ی له پاش ئه‌مه:

له ڕاستیدا هه‌ندێك له‌و كه‌سانه‌ی كه كتابی (مدارك النظر في السياسة بين التطبيقات الشرعيةو الانفعالات الحماسية)یان خوێندبویه‌وه پێشنیاریان بۆ كردم كه هه‌ستم به ده‌رهێنانی ئه‌و شه‌ش خاڵه‌ی سه‌ره‌تای كتێبه‌كه كه‌وه‌كو ڕێخۆشكارێك نووسیبوم وه‌وه‌ك شه‌ش بنه‌ما له بنه‌ماكانی ئه‌هلی سوننه دامڕشتبو، وه بیكه‌م به دانراوێكی ئاسان و ساده به‌جیا بۆ ئه‌وه‌ی ببێته په‌خشه‌نامه‌یه‌ك له ناساندنی ڕێبازی پێشین به جۆرێك كه هیچ كه‌سێك نه‌توانێ دژواری دروست بكات له‌سه‌ری، به‌ڵام چه‌ند ساڵێك مامه‌وه هیچم نه‌كرد، به هیوای ئه‌وه‌ی كه‌سێك ئه‌و كاره بكات كه زۆر له‌من به‌تواناتر بێت تێیداوه له كۆڵی منی بكاته‌وه، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی زانیاریم پێ گه‌یشتبو كه كۆمه‌ڵێك قوتابی عیلمی به‌ڕێزی هه‌ڵبژارده هه‌ستابون به شه‌رح كردنی له هه‌ندێك له‌وڵاته ئیسلامیه‌كان.

به‌ڵام كاتێك كه داواكاریه‌كان زۆربون له‌سه‌رم، به‌تایبه‌ت له‌لایه‌ن كه‌سانێكه‌وه كه ناتوانم داواكارییه‌كه‌یان ڕه‌ت بكه‌مه‌وه، پشتم به خوای خۆم

بەست، وە ئەو شەش خاڵەم دەرهێنا هەروەکو خۆی لەگەڵ هەندێك ڕونکردنەوە، وە لەناو ئەو کتابەی کە لەسەرەوە باسم کرد بەم شێوەیە بو کە دێت:

بنچینەی یەکەم: ڕێگا یەك ڕێگایە.

بنچینەی دووەم: ڕێبازی قورئان و سوننەت بە تێگەیشتنی پێشینی چاك.

بنچینەی سێیەم: بەدەست هێنانی سەروەری و پایەداری بە هۆی زانستەوە.

بنچینەی چوارەم: دەمەوانەی ئاسودەی و پاراستن لە کوفرو دۆڕاندن بە شوێنکەوتنی قورئان و سوننەت دەبێت.

بنچینەی پێنجەم: بەرپەرچدانەوەی کەسانی دژ بەشێکە لە فەرمان کردن بەچاکەو قەدەغەکردن لە خراپە.

بنچینەی شەشەم: پالاوتە کردن و پەروەردە کردن.

پاشان پێم باش بو کە بنەمایەکی تری بۆ زیاد بکەم و بیخەمە پاڵ ئەوانی تر، کە بریتیە لە (**پاك ڕاگرتن و دڵسۆزی لە ئاینی ئیسلامدا تەنها لەبەر خوای گەورە**)، لەبەر ئەوەی بنچینەی هەمو بنەماکانە بەبێ هیچ دوو دڵیەك، وە بنەمای چوارەم کە بریتیە لە (دەمەوانەی ئاسودەی و پاراستن لە کوفرو دۆڕاندن بە شوێن کەوتنی قورئان و سوننەت دەبێت) خستمە ژێر بنەمای سێیەم کە بریتیە لە (بەدەست هێنانی سەروەری و پایەداری بەهۆی زانستەوە) بە لەبەر چاو گرتنی ئەوەی کە ئەو بنەمایەش بەرهەمی ئەم خاڵەیە، هەروەك چەند برایەکی بەڕێز ئاماژەیان بۆکردم، هەربۆیە خاڵەکان ئاوهای لێهات:

بنچینەی یەکەم: دڵسۆزی لە ئاینی ئیسلامدا تەنها لەبەر خوای گەورە.

بنچینەی دووەم: ڕێگا یەك ڕێگایە.

بنچینەی سێیەم: ڕێبازی قورئان و سوننەت بە تێگەیشتنی پێشینی چاك.

بنچینەی چوارەم: بەدەست هێنانی سەروەری و پایە بەرزی بە هۆی زانستەوە.

بنچینەی پێنجەم: وەلأمدانەوەی کەسی بەرامبەر کە بۆچونی جیاوازە بەشێکە لە فەرمان کردن بەچاکەو رێگری کردن لە خراپە.

بنچینەی شەشەم: پاڵفتە کردن و پەروەردە کردن.

لە ڕاستیدا من ئەو بنەمایانەم نوسیبو بە مەبەستی نیشان دانی مەنهەجی ئەهلی سوننەو جەماعە کە بە خاوەنی فەرمودەو شوێن کەوتەی ئەسەرو سەلەفییەکان ناسراون.

ئەو مەنهەجەی کە پێویستە دڵ و هۆشی بدرێتێ لە پەروەردەکردنی نەفسدا بە شێوەیەکی دادپەروەرانە، وە بانگەوازکردنی خەڵکی بۆی، چونکە بە هۆی ئەو مەنهەجەوە خوای گەورە دۆستانی خۆی جیاکردەوە لە خەڵکانی تر، وە بەهۆیەوە کۆشك و تەلاری بەرزو بەهێزی ئەم دینەیان دروست کرد لەو پەڕی بڵندیدا.

وە کاتێك کە بینیم خەڵکانی دژ بەم مەنهەجە ستەمێکی زۆریان لێ کردوە، وە کۆمەڵێك شتی ناشیرینیان بۆ زیاد کردوە بە شێوەی کالأیەك کردویانە بە بەری ئەو مەنهەجەدا کە سەرتاپای داپۆشیوە پێی، هەتاوای کردوە کە ڕوناکی ئەو مەنهەجە بشارێتەوە بەو بەربەستە، لە کەسانێك کە بەشی خۆیان نەپچڕیوە لە زانستی شەرعی، ئەمانەوای لێکردم کە قۆڵی لێ هەڵبماڵم و هەستم بە پێشکەش کردنی ئامۆژگاریەك بۆ خەڵکی بە گشتی، وە بۆ خەڵکانی دژ بەو مەنهەجە بەتایبەتی.

وە ئەم کەسی دووەمە:

یان ترس و پەڕاگەندەییەك هەیە لەدڵیدا بەرامبەر ئەم مەنهەجە، ئەویش بەهۆی نەزانیەوە دەربارەی ئەو مەنهەجە، وە نەزانینی دەربارەی بەلگە تۆکمەو

بـەتواناكانی، هەربۆیـە هـەركاتێك ئـەو بەڵگانـەی ناسـی هـۆگری دەبێـت و سـواری كەشتی بەختەوەری ئەو مەنهەجە دەبێت و ئاوڕ ناداتەوە.

یان ڕاوەسـتاوە لـە ڕێگەكەیـداو خـەڵكی لـێ دوردەخاتـەوە، بـە هـەموو هێـزو توانایەكیەوە ڕێگری دەكات لێـی بـە مـاڵ و دەسـەڵاتی، بـە هـۆی زاڵ بـونی هـەواو ئارەزو بەسەریدا، لەگەڵ ئەوەی زانیاریشی هەیە بە بەهێزی بەڵگەكانی، وە خێرایـی كاریگەری لەسەر گەلان و تاك تاكی خەڵكی، وە كاتێك كە بەڵگە ڕون و ئاشـكراكانی پێ دەگات یەك لە دوای یەك، وە بیرخستنەوەكانی یەك لەدوای یـەك، پاشـان خـۆی لێ لادەدات و دور دەكەوێتەوە لێی، خەڵكی چەواشەكاری ئەویان بـۆ دەردەكـەوێت، وە لاوازی و بێ بەڵگەیی بانگەوازەكەی دەردەكەوێت، هەتا ئەو كاتەی خوای گەورە پشتی دەشكێنێ و خەڵكی ئاسـودە دەبـن و ڕزگاریـان دەبێـت لـە خراپـەی، خـوای گەورە دەفەرموێت:

﴿لِّيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنۢ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَىَّ عَنۢ بَيِّنَةٍ﴾ الأنفال: ٤٢ واته: با ئەم قورئانە ببێتە بەڵگەی ڕون وئاشكرا بۆ كەسانی موعانید، بۆ ئەوەی هەڵبـژاردنیان بـۆ بێ باوەڕی بەسەر ئیماندا لـەسەر بەئاگایی و دڵنیاییەوە بێت لـەوەی كـە ئـەوەی ئـەو هەڵیبژاردوە پڕوپوچ و بەتاڵەو وە لەلای خوای گەورە هـیچ بەهانەیـەكی نـەمێنێت، پاشان دەفەرموێت وە ئەوانەی ئیمانیان هێناوە زیاتر چاو ڕۆشن و دڵنیا بن لـەوەی كە خوای گەورە بەڵگەی ڕون و ئاشكرای نیشانی هەردو كۆمەڵەكە داوە، هەربۆیە بـێ باوەڕ بەویستی خـۆی كـوفر هەڵدەبـژێرێ و خـوای گـەورەش لـە قیامەتـدا پشـتی دەشكێنێ وە ئیماندار زیاتر سور دەبێت لـەسەر ئیمانەكەی.

وە هۆكاری دەرهێنانی ئەم بابەتە لە سەرچاوەكەی كە بریتیە لە (**مدارك النظر في السياسة**) وە كردنی بە كتێبێكی سـەربەخۆ، بـۆ ئـەوە دەگەڕێتـەوە كـە مـن لـەو نوسراوەمدا كە پێشتر ئاماژەم پێ كرد هەستاوم بە باس كردنی هەندێك بانگەواز لە

ڕوانگــەی ناوزڕانــدنی، وە ڕەخنــەگرتن لــە ڕێبــەرانی ئــەو بانگەوازانــە، وە بــە لەبەرچاوگرتنی خەڵکی کە مەعدەنی جۆراو جۆرن، وە پڕۆگرامی ئەو بانگەوازانە کە خەڵکێك باوەشی بۆ گرتووەتەوە، وە گـەورە تێیـدا پـیر بـووە، وە منـداڵ لەسـەری گەورە بووە، لەبەر ئـەم هۆکارانـە ئـەم باسـەم بەتـەواوی دامـاڵیوە لـە نـاو هێنـانی کەسانی دژ، بۆ ئـەوەی نەبێتـە ڕێگرێـك لـە سـودوەرگرتن لـەم کتێبـە لەلایـەن ئـەو کەسـانەی کـە باوەشـیان بـۆ ئـەو پرۆگرامانـە گرتووەتـەوە، وە مـن بـە ئەنـدازەی سودوەرگرتنی خەڵکی لەم کتابە، بە ئومێدی پاداشتم لای خوای گەورە.

وە لێـرەدا پێویسـتە سـەرنج بدرێتـە ئـەوەی کـە مـن بـەم کـارەم (کـە نـاو نەهێنانیانە) لەبەر ئەوە نیە کە من هاو بۆچونم لەگەڵ کۆمەڵێك کەسدا کە نـاڕازی و نارەحەتن لـە خوێندنـەوەی ئـەو کتابانـەی کەوەڵامدانەوەیـە بـۆ کەسـانی تـر، ئـەو کەسانەی کە سەرشێتییان وای لێ کـردن کـە لابـدەن لـە حـەق و دوربکەونـەوە لێـی خۆیان و شوێن کەوتوانیشیان.

نەخێر، ئێمە هەتا ئەمڕۆش لەسەر ئـەو ڕێبـازەین کـە لـە پێشـینەی چاکمانەوە بۆمان ماوەتەوەو ئەوانەش کە شوێن کەوتـەی ئـەوانن بـە چاکە بریتیـە لـە ڕەخنـە گرتن لەو ڕێبازو بانگەوازانەی کە لایانداوە لە سوننەت، وە خۆیـان بـەدور نـاگرن لـە باسکردنیان و داماڵینیان لە بەڵگە بە بەرپاکردنی بەڵگەکانی قورئان و سوننەت، وە ناوهێنانی خاوەنی ئەو بانگەوازانە بە ناوەکانیان و نازناو ناوی خێزانیانەوە.

وە هەرکەسـێك وا گومـان بـەرێت کاتێـك کـەوازدەهێنێت لـە ناوهێنانیـان ئـەوە کارێکی چاکی کردووە، ئەوا بـا چـاك بزانێـت کـە لەڕاسـتیدا بـەو کـارەی بـێ ڕێـزی کردوە بەرامبەر کاروپیشەی کۆچ کردوان و پشتیوانان و شوێن کـەوتوانیان و شـوێن کەوتەی شوێن کەوتوان بە تێپـەڕبوونی ڕۆژگـارو جیـاوازی شـارەکان، کـە گرنگیـان داوە بە جەرح و تەعـدیل، وە خۆیـان نەپاراسـتوە لـە بـاس کردنـی هـەزارەها ڕاوی

فــەرمودە بــە ناوەکانیــان و بنەچــەیان، وەوەصــف کردنــی هەنــدێکیان بــە: **لاواز (ضعیف) و (المنکر) وە درۆزن وە دەججال...**

بۆچی ناویان بردون؟

وەڵام: بۆئەوەی خەڵکی بە ئاگابن لێیان دەربارەی دینی خوای گەورە.

بەهەر حاڵ، تێرو تەسەلی ئەم بابەتە خوێنەر پێی دەگات لە کـاتی بـاس کردنـی بنچـینەی (**بەرپــەرچ دانــەوەی کەســانی بۆچــون جیــاواز**)، وە (**پاڵاوتــەکردن و پەروەردەکردن**).

لەگەڵ ئەوەشدا ئەو بنەمایانەم داوەتە پـاڵ ئـەهلی ئەسـەر هـەروەك ناونیشـانی کتابەکە، وەك بە ئاگا هێنانەوەیەك بۆ خوێنەر بەوەی کە ئـایینی ڕاسـتەقینە تـەنها بریتیـە لـە شـوێن کـەوتنی ڕێبـازی ئەوانـەی کـە پـێش ئێمـە هـاتون، ئەوانـەی کـە ناوهێنراون و باس کراون بە چاکە، لەسەر زوبانی ڕاستگۆی بەڕاسـت دانـراو، بـەڵکو لە قورئانی پیرۆزدا، نەك لە عیلمی کەلامدا ئەو عیلمەی کە خەڵکانی دوای ئـەوان بـە میرات وەریان گرتووە لە ئەهلی کوفرو بێ دین وەك فارس و یۆنانیەکان.

ئیبن عەبدول بەڕ ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**ئەهلی فیقهو حەدیس لە هەموو شارەکان کۆکن لەسەر ئەوەی کە ئەهلی کەلام ئەهلی بیدەع و گومڕایین، وە بەلای هەموویانەوە لە گشت شارەکان لە چینی زانایان ناژمێردرێن، وە زانایـان بـە تەنها بریتین لە ئەهلی ئەسەرو شارەزابوان تێیدا، وە ئاستی هەریەکێکیان بە پێی شارەزای و تێگەیشتن و جیاکردنەوەی شتەکان دەگۆڕێت**)[١].

وە **ئیمامی مالیك** ڕەحمەتی خوای لێبێـت دەفـەرموێت: (**ئەگـەر کـەلام زانسـت بوایە ئەوا هاوەڵان و تابعین قسەیان تێدا دەکرد، هەروەك چۆن قسـەیان کـردووە**

---

[١] بڕوانە: جامع بیان العلم و فضله (٢\٩٤٢).

دەربارەی حوکمە شەرعیەکان و ئەو شتانەی شەرع دایناوە، بەڵام گومانی تێدا نیە کە کەلام بەتاڵەو دەلالەت لە بەتاڵیش دەکات)[1].

وە بە **عبدالرحمن کوڕی مەهدی** وتراوە: (فلاّنە کەس کتێبێکی نوسیوە تێیدا بەرپەرچی ئەهلی بیدەع دەداتەوە. ئەویش دەڵێ: بە چ شتێك؟ **بە قورئان و سوننەت**؟ وتیان: نا، بەڵکو بە زانستی عەقڵ و وردبونەوە. ئەویش دەڵێ: **سوننەتی نەپێکا، بەڵکو بیدعەیەکی بە بیدعەیەك وەڵام دایەوە)**[2].

وە **ئەبو موظەفەری سەمعانی** ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: **(لە ڕاستیدا هەموو گروپێك لە بیدعەچیەکان بانگەشەی ئەوە دەکات کە ئەو بیروباوەڕەی کە هەیەتی هەمان بیروباوەڕە کە پێغەمبەری (ﷺ) لەسەر بوە لەبەر ئەوەی هەمویان بانگەشەی شەریعەتی ئیسلام دەکەن، وە پەیوەستن بە شیعارەکانیەوە، وەوای دەبینن کە ئەوەی پێغەمبەر (ﷺ) هێناویەتی هەر ئەوە حەقە، پاشان ڕێچکەکان پارچە پارچەی کردن دوای ئەوە، وە کۆمەڵێك شتیان داهێنا لەناو دیندا کە خواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) ڕێیان پێ نەداوە، هەر بۆیە هەر گروپەو بانگەشەی ئەوە دەکات کە بە تەنها ئەو دەستی گرتوە بە شەریعەتی ئیسلامەوە، وە ئەو حەقەی کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) پێی هەستاوە ئەوەیە کە ئەوان کردویانە بە بیروباوەڕیان و شوێن ئەوە کەوتون، بەڵام خوای گەورە ڕازی نابێت کە ئەو حەق و بیروباوەڕە ڕاستە لەگەڵ هیچ کەسێکدا بێت تەنها لەگەڵ ئەهلی حەدیس و ئەسەردا نەبێت، چونکە ئەوان ئاینەکەیان و بیروباوەڕیان وەرگرتوە خەلەف لە سەلەف وە سەدە لە سەدەوە هەتا دەگاتە تابعین، وە تابعینیش وەریان گرتوە لە هاوەڵانی**

---

[1] بڕوانە: صون المنطق والكلام عن فن المنطق والكلام للسيوطي (ص:٥٧)، و الأمر بالاتباع له (ص:٧٠).

[2] بڕوانە: صون المنطق والكلام للسيوطي (ص:١٣١).

پێغەمبەرەوە (ﷺ) ئەوانیش لە پێغەمبەرەوە (ﷺ)، وە هیچ ڕێگەیەك نیە بۆ زانینی ئەوەی کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) بانگەوازی خەڵکی بۆ کردوە لەو ئاینە ڕێکو پێکەو ڕێگا ڕاستە تەنها ئەو ڕێگایە نەبێت کە ئەصحابی حەدیس گرتویانەتەبەر.

وە بەلاَم هەمو فیرقەکانی تر بەدوای ئەم ئاینە کەوتن لە ڕێگەیەکی ترەوە، چونکە ئەوان دەگەڕانەوە بۆ لای عەقلّ و خەیالآت و بۆچونەکانی خۆیان، وە دینیان لەوەوەوەردەگرت، بۆیە هەر کاتێك شتێکیان ببیستایە لە قورئان و سوننەت هەڵیان دەسەنگاند بە پێوەری عەقلّیان، ئەگەر لە گەڵیدا گونجاوەری دەگرن، وە ئەگەر نەگونجا لەگەلّ تەرازوی عەقلّیان ڕەتی دەکەنەوە، وە ئەگەر ناچار بن بەوەرگرتنی دەیگۆڕن بە لێکدانەوەی دورو واتای نابەجیّ، هەر بۆیە لایاندا لە حەق. وەوێلّ بون لە دوی، وە ئاینەکەیان پشت گویّ خست، وە سوننەتیان خستە ژێر پێکانیانەوە، پاك و بێگەردی بۆ خوا لەوەی کە ئەوان وەصفی پیّ دەکەن.

بەلاَم ئەهلی حەق، قورئان و سوننەتیان کردوە بە پێشەوای خۆیان، وە ئاینەکەیان لەو دوانەوەوەرگرتوە، وە هەر شتێکیش کە دێت بە بیرو بۆچونیاندا هەڵی دەسەنگێنن بە قورئان و سوننەت، ئەگەر بینیان ڕێکە لەگەلّ قورئان و سوننەتداوەری دەگرن، وە سوپاسی خوا دەکەن لەسەر ئەوەی کە ئەو شتەی نیشانداون و درکیان پیّ کردوە، وە ئەگەر بینیان دژوارە لەگەلّ قورئان و سوننەت وازی لیّ دەهێنن، وە ڕوو دەکەنە قورئان و سوننەت، وە توهمە دەدەنە پالّ نەفسی خۆیان، چونکە لە ڕاستیدا قورئان و سوننەت ڕێنمونی ناکەن تەنها بۆ حەق نەبێت، وە بیرو بۆچونی مرۆڤـ هەندێك جار ڕاستی نیشان دەدات، وە هەندێك جار بەتالّ)[١].

---

[١] بڕوانە: الإنتصار لأهل الحديث (ص:٤٣-٤٥).

لەگەڵ ئەمانەدا هەستاوم بە تەخریجی ئاسارە سەلەفیەکان لەگەڵ باس کردنی پلەکەی لەڕوی صەحیحی و نەبونی صحەتی، ئەویش بۆ دەم کوت کردنی کەسانی موخالیف بەرامبەر بە بنەماکانی پێشینەی چاکمان، هەتا هیچ بوارێك نەهێڵمەوە بۆ ڕەت کردنەوەی حەق بە بیانوی ئەوەی کە بەڵگەکانی جێگیر نەبون، وە ئیللا ئەهلی عیلم هەر لەکۆنەوەوا هاتوون کە چاوپۆشیان کردوە لە هێنانی ئەو ئەسەرانەی کە (موقوف)ەواتە نادرێتە پاڵ پێغەمبەر (ﷺ)، مادام ئەڕوات لەسەر بنچینە شەرعیە ناسراوەکان.

وە داواکارم لە خوای گەورە کە ئەم کارەم تەنها لەبەر خاتری ئەو کردبێت، وە شوێن ئەو حەقە کەوتبێتم کە پێغەمبەرەکەی (ﷺ) پێدا ناردوە.

نوسینی

عبدالمالك بن أحمد رمضاني

مەدینەی نەبەوی لە ٢٩\ رجب \١٤١٩ ھ

بنچینەی یەکەم

دڵسۆزی لە دینداریدا بۆ خوا

بنچینەی یەکەم: دڵسۆزی لە دینداریدا بۆ خوا

نیاز پاکی بۆ خوای گەورە لە ئاینەکەیدا بریتیە لە بنچینەی دین و ئەو جەمسەرەی کە لە چوار دەوری دەسوڕێتەوە، وە بریتیە لەو یەك خواناسیەی کە خوای گەورە پێغەمبەرانی بە هۆیەوە ناردوە، وە پەیامیشی ناردوەتە خوارەوە، وە بانگەوازی پێغەمبەرانیش هەر بۆ ئەوە بووە (سەلامی خوایان لەسەر بێت) وە لەسەر ئەو تەوحیدە جیهادیان کردوە، وە بە تەوحید فەرمانیان پێ کراوە، وە هەر بۆ ئەوەش هاندراون.

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ فَٱعۡبُدِ ٱللَّهَ مُخۡلِصٗا لَّهُ ٱلدِّينَ أَلَا لِلَّهِ ٱلدِّينُ ٱلۡخَالِصُ ﴾ الزمر: ٢ - ٣

واتای ئایەتەکە ڕونکردنەوەو فەرمان کردنە بە ئیخلاص، وە ئاماژەکردنە بەوەی کە هەروەك چۆن خوای گەورە لە هەمو ڕویەکەوە تەواوەو هەرچی صیفاتی تەواو هەیە هەر بۆ خوایە ئەوا دەبێت عیبادەت و ئیخلاص تێیدا هەر بۆ ئەو بێت، چونکە ئەو ئیخلاصە دەبێتە هۆی پاککردنەوەی دڵەکان و چاك کردن و داماڵینی لە هەمو خراپەیەك، بە پێچەوانەی هاوەڵ دانان بۆ خوا کە دڵەکان ڕەش دەکاتەوەو بەرەو هەمو خراپەیەك دەبیات.

وە دەفەرموێت: ﴿ وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ حُنَفَآءَ وَيُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤۡتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ ﴾ البينة: ٥

واته: فەرمانیان پیٚ نەکراوە (باوەڕداران) لە هەمو بەشەکانی شەریعەتدا تەنها بەوە نەبێت کە لە جیٚ بەجیٚ کردنی عیبادەتیاندا تەنها مەبەستیان ڕەزامەندی خوا بێت، لەگەڵ ئەوەدا خۆیان بە دور بگرن لە هەمو دینەکانی تر، کە پێچەوانەو دژ بە تەوحیدن، ئنجا لە ناو پەرستنەکاندا باسی نوێژو زەکات دەکات لەگەڵ ئەوەی ئەم دوو عیبادەتەش دەچنە ژێر خانەی ئەو عیبادەتانەی کە پێشتر ئاماژەی پیٚ کردوە، لەبەر ڕێزو پلەو پایەی ئەم دوو پەرستنەو ئاماژە دان بەوەی کە هەرکەسێك ئەم دوانە بە شێوەیەکی چاك و بە ئیخلاصەوە جێبەجیٚ بکات ئەوە هەستاوە بە جێبەجیٚ کردنی هەمو شەریعەتەکان.

وە بە پێغەمبەرەکەی (ﷺ) دەفەرموێت: ﴿ قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴾ الأنعام: ١٦٢ – ١٦٣

واته: تۆ ئەی محمد (ﷺ) بڵیٚ نوێژو حەیوان سەربڕین و وە ژیان و مردنم هەموی بۆ خوایە، خوای گەورە لەم ئایەتەدا باسی نوێژو حەیوان سەربڕینی کردوە ئەویش لەبەر فەزڵ و پلەوپایەی ئەم دوو عیبادەتە، وە دەلالەت کردنی لەسەر خۆشەویستی خوای گەورەو ئیخلاص تێیدا، وە نزیك بونەوە لە خوای گەورە بە دڵ و زوبان و لاشە، وە بە حەیوان سەربڕین کە بەخشینی ئەوماڵەیە کە لەلای نەفس خۆشەویستە، بۆ ئەو خوایەی کە خۆشەویستڕە لە لای، وە هەر کەسێك لەو دوو عیبادەتەدا ئیخلاصی هەبێت ئەوا لە هەمو پەرستنەکانی تردا ئیخلاصی دەبێت، پاشان دەفەرموێت ئەو خوایە هیچ هاوەڵی نیە لە عیبادەتدا، هەروەك چۆن هاوەڵی نیە لە موڵك و کاروباری بونەوەردا، وە پێیان بڵیٚ ئەم ئیخلاصە شتێك نیە کە من لە خۆمەوە هێنابێتم و بیدعەیەك بێت خۆم دروستم کردبێت، بەڵکو من فەرمانم پیٚ کراوە لەلایەن خواوەو وە من یەکەم کەسم کە تەسلیمی ئەو فەرمانەی خوا دەبم.

کەواتە ئەم تەوحیدە بە وێنەی بناغە وایە بۆ بینا.

ئیبن قەیم ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**هەر کەسێك بیەوێت بیناکەی بەرز بێت ئەوا پێویستە بناغەکەی ڕێك و پێك و توند بکات و گرنگی پێ بدات، چونکە گومانی تێدا نیە بەرزی بینا بەڕادەی توندوتۆڵی بناغەکەی و پتەویەتی، بە هەمان شێوە کردەوەکان و پلەکان بینان، وە بناغەکەی ئیمانە...**

کەسی شارەزاش هەمو هەوڵی بۆ ڕێك کردنی بناغەکەیەتی و توندوتۆڵی دەکات، وە کەسی ناشارەزا بینا بەرز دەکاتەوە بەبێ بناغە، هەر بۆیە ئەوەندەی پێ ناچێت دەڕوخێت، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَم مَّنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ ﴾التوبة: ١٠٩ [١]

خوای گەورە لەم ئایەتەدا نمونە بە مزگەوت دەهێنێتەوەو باسی جیاوازی نێوان دوو مزگەوت دەکات بە پێی مەبەست و نیازی خاوەنەکەی و بە دەست هێنانی ڕەزامەندی خوای گەورە، وە دەفەرموێت: کەسێك بناغەکەی لەسەر مەبەستێکی چاك و بە ئیخلاصەوە کردبێ، وە بەو جۆرە بێت کە خوا دەیەوێت، کەواتە ئەو کەسە هەردو مەرجی قبوڵ بونی کردەوەی جێبەجێ کردوە لە ئیخلاص و شوێن کەوتنی سوننەت، کەسێك ئا بەم جۆرە بێت باشترە یان کەسێك کە بیناکەی لەسەرە ڕێگاو لەسەر ڕۆخی خاکێك دروست کردوە کە خەریکە دەڕوخێت؟ وە سەر ئەنجامیش خۆی و کردەوەکەی دەڕوخێتە ناو ئاگری جەهەننەم.

لێرەدا دەڵێم: ئەم ئایەتە دابەزیوە لە حەقی ئەو دوو ڕووانەدا کە مزگەوتێکیان دروست کرد بۆ نوێژ، بەڵام ئەوان لەگەڵ ئەوەی کە هەستان بە ئەنجام دانی ئەو

---

[١] الفوائد (ص: ٢٠٤– عرموش).

کاره گەورەو بەڕێزە هیچ سودێکی پێ نەگەیاندن، چونکە دڵەکانیان بەتاڵ بو لە ئیخلاص، نەك هەر لێیان قەبوڵ نەکرا بەڵکو بەهۆیەوە فڕێ درانە ناو ئاگری دۆزەخەوە هەروەك لە ئایەتەکەدا هاتوە.

پاشان دەفەرموێت ڕەحمەتی خوای لێبێت: (**وە ئەم بناغەیە دوو شتە:**

– یەکەمیان: ڕاست و دروستی لە ناسینی خوای گەورەو فەرمانەکانی، هەروەها ناوو صیفاتەکانی.

– دوەمینیان: خۆ یەکلایی کردنەوە لە مل کەچ بون بۆ خوای گەورەو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) بە تەنها.

ئەم دوو خاڵە پتەوترین بناغەیە کە بەندە بیکات بە بناغە بۆ بیناکەی، وە بەپێی ئەو بناغەیە بینا بەرزدەبێتەوە چەندی بوێت، هەربۆیە بناغە پتەو بکە، وە تواناییت بپارێزە، وە بەردەوام بە لەسەر خۆپاراستن...).[1]

وە تەوحید بە وێنەی ڕەگ وایە بۆ درەخت.

ئیبن قەیم ڕەحمەتی خوای لێبێت لە ژێر ناونیشانی (**درەختی ئیخلاص**)دا دەفەرموێت:(**ساڵ درەختە، وە مانگەکان پەلەکانیەتی، وە ڕۆژەکان چڵەکانیەتی، وە کاتژمێرەکان گەڵاکانیەتی، وە هەناسەکان بەروبومیەتی، وە هەرکەسێ هەناسەکانی لە گوێڕایەڵی کردندا بێت ئەوا بەرهەمەکەی درەختێکی باش دەبێت، وە هەرکەسێك لە سەرپێچی کردندا بیباتە سەر ئەوا بەرهەمەکەی تاڵ دەبێت.**

وە چاك بزانە کە لێ کردنەوەی بەروبوم لە ڕۆژی دوایدایە، وە لەکاتی لێ کردنەوەیدا تاڵی و شیرینی بەروبوم دەردەکەوێ.

وە ئیخلاص و یەکخواناسی درەختێکن لەناو دڵدا، لقەکانی کردەوەکانن، وە بەرهەمەکەی خۆشگوزەرانی دونیاو پاداشتی نەبڕاوەی ڕۆژی دواییە، وە هەروەك

[1] الفوائد (ص: ٢٠٤).

چۆن بەرهەمەکانی بەهەشت نەبڕاوەو قەدەغە نەکراوە، بەهەمان شێوە بەرهەمی ئیخلاص و یەکخواناسیش وایە لە دونیادا.

وە شیرك و درۆو ڕیا درەختن لەناو دڵدا، بەرهەمەکەی ترس و دڵ تەنگی و پەژارەو تاریکی دڵە لە دونیادا، وە بەرهەمەکەی لە دوا ڕۆژدا زەققوم و سزای نەبڕاوەیە، وە خوای گەورە باسی ئەم دوو درەختەی کردوە لە سورەتی ئیبراهیمدا)[١].

لێرەدا دەڵێم مەبەستی لەو فەرمایشتەی خوای گەورەیە کە دەفەرموێت: ﴿أَلَمۡ تَرَ كَيۡفَ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلٗا كَلِمَةٗ طَيِّبَةٗ كَشَجَرَةٖ طَيِّبَةٍ أَصۡلُهَا ثَابِتٞ وَفَرۡعُهَا فِي ٱلسَّمَآءِ ۝ تُؤۡتِيٓ أُكُلَهَا كُلَّ حِينِۭ بِإِذۡنِ رَبِّهَاۗ وَيَضۡرِبُ ٱللَّهُ ٱلۡأَمۡثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمۡ يَتَذَكَّرُونَ ۝ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٖ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ ٱجۡتُثَّتۡ مِن فَوۡقِ ٱلۡأَرۡضِ مَا لَهَا مِن قَرَارٖ ۝ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱلۡقَوۡلِ ٱلثَّابِتِ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِۖ وَيُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلظَّٰلِمِينَۚ وَيَفۡعَلُ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ﴾ إبراهيم: ٢٤ - ٢٧

واتە: تۆ نابینی ئەی محمد (ﷺ) کە خوای گەورە نمونە بە وشەیەکی چاك و جوان دەهێنێتەوە کە ئەویش وشەی (لاالە الا اللە)یە وە دەیشوبهێنێ بە درەختێکی چاك کە ئەویش دارخورمایە، بەوەی کە بناغەکەی جێگیرە لە زەویدا، وە پەلەکانی بەرز بونەتەوەو بڵاوبونەتەوە بە ئاسماندا، بەروبومی پێ دەگات هەمو کاتێك بە ویستی خوای خۆی، بە هەمان شێوە درەختی ئیخلاص و ئیمان بناغەکەی جێگیرە لە ناو دڵی باوەڕداردا، بە شێوەی بیروباوەڕو زانست، وە پەلەکانی بریتین لە وشەی جوان

---

[١] الفوائد (ص: ٢١٤).

و باش، وە کردەوەی چاك و خورەوشتی بەرز، وە بەرز دەبێتەوە بەرەو ئاسمان و دەڕوات بۆ لای خوای گەورە، وە بەهۆیەوە باوەڕدار هەم خۆی سودمەند دەبێت وە کەسانی تریش، پاشان خوای گەورە نمونە دەهێنێتەوە بۆ خەڵکی هەتا بیر بکەنەوە، چونکە نمونە هێنانەوە دەبێتە هۆی ڕونکردنەوەی شتە مەعنەویەکان بە شتە بەرجەستەییەکان، وە مەبەستی خوای گەورە بەتەواوەتی ڕون دەبێتەوە لەو نمونانەدا، وە ئەمەش لە ڕەحمەتی خواو جوانی فێرکردنی خوای گەورەیە بۆ بەندەکانی، دەی کەوایە سوپاس و ستایشی تەواو تەنها بۆ ئەو خوایە بێت.

ئەمە سیفەتی کەلیمەی تەوحیدو جێگیر بونیەتی لەناو دڵدا، پاشان خوای گەورە باسی دژی ئەم وشەیە دەکات کە ئەویش کوفرو ریایە وە دەفەرموێت وە وێنەی وشەی پیس و خراپ وەك درەختێکی پیس وایە کە تام و چێژی تاڵو بۆگەنە، وە ناجێگیرە لەسەر زەوی و هیچ ڕەگێکی نیە لەناو زەویدا جێگیری بکات، ناجێگیرەو بەرهەمی نیە ئەگەر هەیشی بێت پیس و بۆگەنە، بە هەمان شێوە وشەی کوفرو سەرپێچی هیچ جێگیربونێکی بە کەڵکی نابێت لەناو دڵدا، وە بەرهەمەکەی تەنها قسەو کرداری خراپ و پیسە، کە ئازاری خاوەنەکەی دەدات، وە هەرگیز بەرز نابێتەوە بۆ لای خوای گەورە، نە سودی بۆ خۆی دەبێت، وە نە بۆ کەسانی تریش.

پاشان خوای گەورە هەواڵ دەدات بەوەی کە بەندەکانی خۆی خۆ ڕاگر دەکات لە دونیادا لە بەرامبەر هەمو گومانێك کە ڕویان تێدەکات دەربارەی دینەکەیان. بە هەمان شێوە خۆ ڕاگریان دەکات لە بەرامبەر ئەو شەهوەت و ئارەزوانەی کە ڕوبەڕوویان دەبێتەوە، وە لە سەرەمەرگیشدا لەسەر ئیسلام دەمرن و کۆتاییەکی باشیان دەبێت، وە لەناو گۆڕدا زوبانیان پاراو دەکات لەکاتی وەڵام دانەوەی پرسیارەکانی ئەو دوو مەلائیکەیەدا.

لە کۆتایی ئایەتەکەدا دەفەرموێ خوای گەورە ستەم کاران گومڕا دەکات وە لایان دەدات لە ڕێگەی ڕاست، نەك بە هۆی ئەوەی کە خوای گەورە ستەمکار بێت، بەڵکو بەهۆی کردارو گوفتاری خراپی خۆیانەوەیە.

ئەم ئایەتە بەڵگەیەکی ڕون و ئاشکرای تێدایە لەسەر ئەوەی کە چاکسازی بە یەکخوا پەرستی دەست پێدەکات، وە هەر بەویش کۆتایی پێدێت، وە لەو نێوەندەشدا هەر جەخت لەسەر تەوحید دەکرێتەوە.

وە لەبەر ئەوەی یەکخوا پەرستی بە وێنەی بناغەیە بۆ بینا، وە بە وێنەی ڕەگە بۆ درەخت، دەبینی یەکەم بابەتە کە ڕودەکاتە خەڵکی لە کاتی کردنەوەی قورئاندا لەسەرەتایەوە، کە ئەویش ئەو فەرمودەی خوایە کە دەفەرموێت: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱعۡبُدُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُمۡ وَٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ﴾ البقرة: ٢١

واتە: ئەی خەڵکینە هەستن بە جێبەجێ کردنی حەقی خوای گەورە کە بریتیە لە پەرستنی بەتەنها وە بەو شێوەی کە داوای کردوە، ئەو خوایەی کە ئێوەش و ئەوانەی پێش ئێوەشی دروست کردوەو لە نەبونەوە هێناونیە بون.

پاشان دوای ئەمە ڕاستەوخۆ نەهی لێ کردن لەوشتانەی کە پێچەوانەو دژن بە تەوحید، کە ئەویش هاوەڵ دانانە، لەو فەرمودەی خوای گەورە: ﴿ فَلَا تَجۡعَلُواْ لِلَّهِ أَندَادٗا وَأَنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ﴾ البقرة: ٢٢

واتە: هاوەڵ بۆ ئەو خوایە بڕیار مەدەن لە کاتێکدا کە ئێوە دەزانن ئەو خوایە ئێوەی دروست کردوە لە نەبونەوە وە ئەو هەموو نیعمەتەی بەسەردا ڕشتون و زەوی بۆ ئامادەکردن بە هەمو پێداویستیەکانی سەری، وە ئاسمانیشی بۆ کردون بە سەقف و مایەی ڕەحمەت و بەرەکەت و ژیانەوەتان، دەی کەوا دەزانن هیچ هاوەڵی نیە لە کاروبارەکانیدا بۆ هاوەڵی بۆ بڕیار دەدەن لە پەرستنیدا؟

وە ئـەم قەدەغەکردنـە سـودێکی ئاشـکرای تێدایـە، لەبەرئـەوەی خـوای گـەورە تەنها فـەرمانی پـێ نـەکردوین بـە پـەرسـتنی خـۆی، بـەڵکو قەدەغـەی کـردوین لـەو شتانەی کە ئەو عیبادەتە هەڵدەوەشێنێتەوە، کە بریتیە لەپەرستنی جگە لە خۆی، هەر بۆیە چاو ژێرو ژور بکە لەناو قورئاندا دەبینی باسی تەوحیدو دژەکەی یـەك بـە دوای یەکدا دێت، لەوانە خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴾ البقرة: ١٦٣

خوای گەورە لـەم ئایەتەدا هەواڵمان دەداتێ کە ئـەو تـاك و تەنهایـە، لـە زات و ناوو صیفات و کاروباریدا، کەواتە شەریکی نیە لەهیچ کام لەوشتانەدا، کەواتە هـەر خۆی شایەنی پەرستنە، وە خاوەنی ڕەحمەتێکی فراوانـە، کـە بـەهۆی ئـەو ڕەحمەتـەوە هەموو خۆشیەك دەستەبەر دەبێت وە هەموو ناڕەحەتیەکان لادەچێت، کە ئەمەمان زانـی ئەوا پێویستە لەسەرمان کە هەرچـی جۆرەکـانی پەرسـتن هەیـە تایبـەتی بکـەین بـەو خوایەوە، وە ئەوپەڕی ستەم و جێگای بێزراویە کە واز لـە عیبادەتی ئەو خوایە بهێـنین بۆ عیبادەتی بت و دارو بەردو شێخ و قەبرو دەرگاو پەنجەرەی سـەر گۆڕەکـان، لـە کاتێکدا ئەو شتانە ناتوانن هیچ سودێك دابین بکـەن، وە هـیچ ناڕەحەتیـەك لاببـەن، وەلـەم ئایەتەدا بە تەنها ناسینی خوای تێدا جێگیرکراوە، وە نەهی لـە پەرستنی غـەیری ئەو کراوە.

﴿ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ﴾ النحل:٣٦

واتە: ئێمە بۆ هەموو هۆزو گەلێك پێغەمبەرێکمان نـاردوە بـۆ ئـەوەی بانگـەوازی گەلـەکانیان بکەن بۆ یەکخوا پەرستی و دورکەوتنەوە لـە پەرستنی هەرشتێکی تر جگە لە خوای گەورە.

﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِيٓ إِلَيۡهِ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعۡبُدُونِ ﴾ الأنبياء: ٢٥

واته: ئێمه هەر پێغەمبەرێكمان كه ناردوه پێش تۆ پـەیام و وەحیمـان بـۆ نـاردوه بەوەی كه بەو خەڵكە ڕابگەیەنێ كه هیچ خوایەك شایەنی پەرستن نیه تـەنها زاتـی الله نەبێت.

﴿ وَٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَلَا تُشۡرِكُواْ بِهِۦ شَيۡـٔٗاۖ ﴾ النساء: ٣٦

واته بەتەنهاو بەحەق تەنها زاتی الله شایەنی پەرستنەو هەر ئەو بپەرستن وه هاوەڵی بۆ بڕیار مەدەن لە هیچ كام لە جۆرەكانی عیبادەتدا.

شـێخ **مبـارك الميلـی** –ئەمینـداری یەكیـەتی زانایـانی موسـوڵمانانی جـەزائیر– ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفـەرموێت:– (**خـوای گـەورە بـە تـەنها باسـی تەوحیـدی نەكردوە لە شایەتوماندا بەڵكو بـە ئاشـكرا ئامـاژەی نـەفی كردنـی فـرە خوایـەتی كردوە، وه شەرعەكەشی پەیوەست كردوە بە كەسایەتی نێردراو لە گەیاندنیدا**)[1].

وه هاوەڵ دانان یەكەم شته له حەرام كراوەكان كه خـوای گـەورە نـەهی لێ كـردوە، هـەروەك لـەو فەرمودەیەیـدا:– ﴿ قُلۡ تَعَالَوۡاْ أَتۡلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمۡ عَلَيۡكُمۡۖ أَلَّا تُشۡرِكُواْ بِهِۦ شَيۡـٔٗاۖ ﴾ الأنعام: ١٥١

خوای گـەورە لـەم ئایەتـەدا بـە پێغەمبـەر (ﷺ) دەفـەرموێت بەوانـە بڵـێ كـە حەرامەكانیان حەلاڵ كردوە، وەرن با هەواڵتان بـدەمێ دەربـارەی ئـەو شـتانەی كـە خوای گەورە حەرامی كردوە لەسەرتان بە یەكجاری و بە هەموو جۆرەكانیـەوە، لـە بیروباوەڕو عیبادەت و هەڵس و كەوت و خواردن و خواردنەوە، بە زۆرو كەمیـەوە،

[1] رسالة الشرك ومظاهره (ص: ٢٠).

یەكەم شت لە حەرام كراوەكان شەریك دانانە بۆ خوای گەورە، ئەویش بە پەرستنی دروست كراوێك وەك پەرستنی خوای گەورە، یان بە گەورە زانینی وەك بە گەورە زانینی خوای گەورە، یان پێدانی هەر تایبەتمەندیەك لە تایبەتمەندیەكانی خوای گەورە لە ڕوی پەروەردگاریتی و پەرستراوێتیدا بە دروستركراوێك لە دروست كراوەكانی، وە بە تەنها پەرستنی خوای گەورەو هاوەڵ دانەنان بۆی مافێكی خوایە بەسەر بەندەكانیەوە.

وە یەكەم ئامۆژگاریە كە لوقمان پێشكەشی كوڕەكەی كرد هەروەك پێی وت:

﴿ يَٰبُنَيَّ لَا تُشۡرِكۡ بِٱللَّهِۖ إِنَّ ٱلشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيمٞ ﴾ لقمان: ١٣

واتە: ئەی كوڕی شیرینم هاوەڵ بۆ خوا بڕیار مەدە، چونكە هاوەڵ دانان ستەمێكی زۆر گەورەیە.

وە گرنگی دانی خەڵكی بەم بابەتە لە كەسێكەوە بۆ كەسێكی تر دەگۆڕێت، وە گرنگی دانی هەر یەكێكیان بەو بابەتە كاتێك دەزانرێت ئەویش لەكاتی گیانەڵلاو دواین ساتەكانی ژیانداو لە كاتی وەسیەتی مردو بۆ زیندوو.

هەیانە وەسیەت بۆ خێزانەكەی دەكات دەربارەی ماڵ و سامانەكەی، هەیانە وەسیەت بۆ خۆشەویستەكەی دەكات دەربارەی كارو پلەو دەسەڵاتەكەی، هەیانە وەسیەت بۆ كوڕەكەی دەكات كە ئاگای لە براكانی بێت...

وە باشترینیان ئەو كەسەیە كە وەسیەت بۆ بەندە دەكات دەربارەی پەروەردگاری، هەر بۆیە دەبینی كە تەوحید وەسیەتی پێغەمبەران بووە –سەڵات و سەلامی خوایان لەسەربێت – لە كاتی سەرە مەرگیاندا، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ وَوَصَّىٰ بِهَآ إِبۡرَٰهِـۧمُ بَنِيهِ وَيَعۡقُوبُ يَٰبَنِيَّ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصۡطَفَىٰ لَكُمُ ٱلدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ أَمۡ كُنتُمۡ شُهَدَآءَ إِذۡ حَضَرَ يَعۡقُوبَ ٱلۡمَوۡتُ إِذۡ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعۡبُدُونَ

مِنۢ بَعۡدِي قَالُواْ نَعۡبُدُ إِلَٰهَكَ وَإِلَٰهَ ءَابَآئِكَ إِبۡرَٰهِـۧمَ وَإِسۡمَٰعِيلَ وَإِسۡحَٰقَ إِلَٰهٗا وَٰحِدٗا وَنَحۡنُ لَهُۥ مُسۡلِمُونَ ﴾ البقرة: ١٣٢ – ١٣٣[١]

واته: ئێوه ئەی نەوەی یەعقوب –سەلامی خوای لەسەربێت– باوکتان وەسیەتی بۆ کردون بەتایبەتی، کەواته پێویسته بەتەواوەتی ملکەچ بن بۆ ئەو وەسیەتە، کە ئەویش بریتیە لەوەی کە خوای گەورە ئەو دینەی بۆ هەڵبژاردون وەك ڕەحمەتێك بۆتان، ئێوەش هەستن بە جێبەجێ کردنی، وە ئەنجامدانی شەعیرەکانی و خۆ ڕازاندنەوە بە خوڕەوشتەکانی، وە بەردەوام بن لەسەری هەتا ئەو کاتەی کە دەمرن، لەبەرئەوەی هەرکەسێك لەسەر شتێك بژی، ئەوا لەسەری دەمرێت، وە لەسەر هەرشتێکیش بمریت لەسەر ئەوە زیندو دەکرێتەوە، وەکاتێك جولەکە وایان دەردەبڕی کە لەسەر دینی ئیبراهیمن وە لە دوای ئەویش لەسەر دینی یەعقوب سەلامی خوایان لێبێت، خوای گەروە بە ئینکاریەوە لەسەریان دەفەرموێت کوا ئێوە ئامادەبون لەو کاتەدا کە یەعقوب سەلامی خوای لێبێت– لەسەرە مەرگا بو وە بە کوڕەکانی فەرمو وەك تاقیکردنەوەیەك، کە چی دەپەرستن لە دوای من، بۆ ئەوەی دڵی ئاو بخواتەوەو چاوەکانی گەش بێت لە دوای بەجێ هێشتنیان، وە هەستن بە ئەنجامدانی وەسیەتەکەی، ئەوانیش وەڵامیان دایەوە بەوەی کە ئەو خوایە دەپەرستن کە پەرستراوی ئەوو باو باپیرانیەتی کە بریتین لە ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاق – سەلامی خوایان لەسەربێت– وە گومانی تیانیە کە لەو سەردەمەدا جولەکە بونیان نەبوە، هەر بۆیە ئایەتەکە وەڵامێکی ڕون و ئاشکرای تێدایە بۆ جولەکە بەوەی کە ئیبراهیم و نەوەکانی لە پێغەمبەران –سەلامی خوایان لەسەربێت– جولەکە نەبون و

---

[١] بڕوانە: تخريج الوصايا من خبايا الزوايا لصديق حسن خان (ص: ٧٤).

وەسیەتیشیان بە جولەکایەتی نەکردوە بەڵکو وەسیەتیان بە تەوحیدو حەنەفیەت کردوە.

هەر بۆیە بانگخوازان بۆ یەکخواپەرستی چاکترین و بەڕێزترین بانگخوازن، لەبەر ئەوەی بانگەواز کردن بۆ تەوحید بریتیە لە بانگ هێشت کردن بۆ بەرزترین پلەکانی ئیمان، لە ئەبو هورەیرەوە بۆمان دەگێڕێتەوە لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) کە فەرمویەتی: (**باوەڕ حەفتاو ئەوەندە، یان شەست و ئەوەندە بەشە، بەرزترین بەشی بریتیە لە شایەتی دان بەوەی کە هیچ خوایەك نیە کە بەحەق شایەنی پەرستن بێت تەنها زاتی الله نەبێت، وە کەمترینی بریتیە لە لابردنی ناڕەحەتی لەسەر ڕێگای خەڵکی، وە شەرم و حەیاش بەشێکە لە بەشەکانی باوەڕ**)[1].

نەوەوی ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**پێغەمبەر (ﷺ) ئاگاداری کردوینەتەوە بەوەی کە بەڕێزترین بەشی ئیمان تەوحیدە، ئەو تەوحیدەی کە پێویستە لەسەر هەمو کەسێك، وە هیچ کام لە بەشەکانی تری ئیمان دانامەزرێت هەتا ئەو بەشە دانەمەزرێت**)[2].

لێرەدا دەڵێم: بەڵکو ئەو بەشانەی ئیمان لە دڵی مرۆڤدا ناڕوێت، وە بەرهەمیشی نابێت لەسەر ئەندامەکانی لەشی تەنها بەگوێرەی ڕەنگدانەوەی ئەم ووشە جوانە نەبێت لە لای بەندە.

وە لەبەر ئەوەی باشکردنی تەوحید لەناودیندا بەوێنەی باش کردنی دڵ وایە لەناو جەستەدا، ئەوەتا لە فەرمودەکەی نوعمانی کوڕی بەشیردا پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: (**باش بزانن کە لەناو جەستەدا پارچە گۆشتێك هەیە ئەگەر باش بێت**

---

[1] رواه مسلم (٥٨).

[2] صحيح مسلم بشرح النووي (١\٢٨٠–ط دار أبي حيان).

ئەوا هەمو جەستەكە باش دەبێت، وە ئەگەر خراپ بێت ئەوا هەمو لاشـەكە خـراپ دەبێت، چاك بزانن كە ئەو پارچە گۆشتە دڵە)[1].

وە بەڵگەی ئاشكرای ئەوەی تێدایە كە چاكسازی لە تەوحیدا –كە بنەماكەی لـە دڵـەوە دەسـت پـێ دەكـات – بريتيـە لـە بنچـينەی هـەمو چـاك سـازييەك و لـە هەمويشيان گەورەترە.

وە لەمەوە، ئـەوە بـەدەر دەكـەوێت كـە هـەمو بانگـەوازێك كـە سـازبوە لەسـەر بانگەشەی ئیسلاّح، وە لەگەڵ ئەوەشدا جەخت لەسەر تەوحيد ناكاتەوە، وە نايكات بەدەسـت پێـك بـۆ خـۆی، توشـی لادان دەبێـت بـە گـوێرەی دوری لـەم بنـەما گەورەيـەوە، هـەروەكو ئەوانـەی تەمـەنيان بەسـەربرد لـە چاكسـازی كـردن لـە هەڵسوكەوتی خەڵكی لەنێوان يەكتريدا، (وە هەڵسوكەوتيان) لە گـەڵ خـوادا – واتـە بيروباوەڕيان دەربارەی – دورە لە ڕێبازی پێشينەی چاكەوە.

يان وەكو ئەوانەی تەمەنيان بەسەر برد لە بەربەرەكانەی دەزگاكـانی دەسـەلأت بە مەبەستی چاك كردنی خەڵكی لـەو ڕێگەيـەوە، يـان بـە چارەسـەركردنی جۆرەهـا سياسەت بە مەبەستی دوای هێنان بە دەسەلأتيان بەبێ گوێدانە خراپی بيروبـاوەڕی خۆيان و بيروباوەڕی ئەوانەی كە بانگەوازيان دەكەن.

ئەی چۆنە ئەگەر هـاتو – لەبـەر هۆكـاری حزبـی – سەرزەنشـتی بـانگ خـوازان بكەن بۆ تەوحيـد بـە گومـانی ئـەوەی كـە ئـەو كـارە كـاتی ئوممـەت بـەفيڕۆ دەدات ئوممەتێك كە دوژمنەكانی پەلاماريان داوەتێ لە هەموو شوێنێكەوە ! وە هەڵدەسـتن بە ناشيرين كردنی ئەو كەسانەی كە بەرگری دەكەن لە گەورەی تەوحيد بـە بيـانوی ئەوەی كە بانگەواز بۆ تـەوحيد موسوڵمانان پارچـە پارچـە دەكـات ئەگـەر كۆشـيان نەكاتەوە تەنها بت پەرستی نـەبێت! وە پارێزگـاری كـردن لـە مـافی خـوا ناوزەنـد

---

[1] رواه البخاري (٥٢) و مسلم (١٥٩٩).

دەکەن جیا لەناوی خۆی بە مەبەستی خەڵك دورخستنەوە لێی، بۆیە دەڵێن: (دەمەقاڵێی!) یان (گفتوگۆی بیزەنتی!!) پەنادەگرین بەخوا لە تورەبونی.

ئەمە بێجگە لەوانەی بانگەواز دەکەن بۆ بیروباوەڕی خراپ، وە هەڵدەستن بە ناشرین کردنی کەسانی بەرامبەر، ئەوە لێرەدا مەودا نیە بۆ باس کردنی، لەبەر ئەوەی هەرلە بنەماوە گەندەڵە.

هەر لەبەر ئەمەشە کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) جەختی دەکردەوە لە بانگخوازان کە گرنگی بدەن بەم کارەو بەوە دەست پێ بکەن، لە ئیبنوعەبباسەوە خوا لێی ڕازی بێت بۆمان دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) بە موعازی کوڕی جەبەلی فەرمو کاتێ کە ناردی بۆ یەمەن: **(تۆ ئەڕۆیت بۆ لای هۆزێك کە خاوەنی کتێبن (واتە جولەکەو گاورن)، کە پێیان گەیشتیت بانگەوازیان بکە بۆ ئەوەی شایەتی بدەن کە هیچ خوایەك شایەنی پەرستن نیە بە حەق تەنها زاتی الله نەبێت، وە موحەمەدیش (ﷺ) نێردراوی خوایە، _ وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتوە کە– با یەکەم بابەت کە بانگەوازیان دەکەیت بۆی بریتی بێت لە پەرستنی خوا، – وە لەڕیوایەتێکی تردا: کە خوا بە تەنها بناسن، ئەگەر لەمەدا گوێڕایەڵیان کردی، – وە لە ڕیوایەتێکدا: ئەگەر خوایان ناسی، ئەوا هەواڵیان بدەرێ بەوەی کە خوای گەورە فەرزی کردوە لەسەریان پێنج نوێژ لە شەوو ڕۆژێکدا، ئەگەر ئەوان گوێڕایەڵیان کردی لەوەدا، ئەوا هەواڵیان بدەرێ کە خوای گەورە پێویستی کردوە لەسەریان خێرکردنێك کە لە دەوڵەمەندەکانیان وەردەگیرێ و ئەدرێتەوە بە هەژارەکانیان، ئەگەر لەوەشدا گوێڕایەڵیان کردی، ئەوا وریابەو خۆت بپارێزە لەو ماڵو سامانەیان کە زۆر بە نرخە لایان،** (واتە لەکاتی وەرگرتنی زەکات لێیان نەچیت کام بەشە چاکە

لە ماڵەکەیان ئەوە بەریت، بەڵکو با مامناوەند بێت))، **وە خۆت بپارێزە لە دوعای ستەم لێکراو، چونکە لە نێوان ئەو کەسەو خوادا هیچ بەربەستێك نیە)**[1].

وە ئەم فەرمودە پڕ شکۆیە هیچ ڕێگایەکی نەهێشتوەتەوە بۆ کەسی بانگخواز، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ **وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَن يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا** ﴾ الأحزاب: ٣٦

واتە: نابێت وە ناگونجێت بۆ کەسێك کە هەڵگری سیفەتی ئیمانە تەنها ئەوە نەبێت کە پەلە بکات لە گوێڕایەڵی کردنی خوای گەورەو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) وە خۆی بە دور بگرێت لە توڕەبونیان، کەواتە لایەق بە ئیماندار نیە کاتێك کە خواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) فەرمانێکی پێ دەکەن ئیختیار بدات بە خۆی کە ئەو فەرمانە جێبەجێ بکات یان نا، چونکە باش دەزانێ کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) لە نەفسی خۆی زیاتر چاکەی بۆ ئەو دەوێت، هەر بۆیە نابێت بەشێك لە هەواو ئارەزوی پێش بخات بەسەر فەرمانیانداو بیکات بە بەربەستێك لەبەردەم گوێڕایەڵی کردنیاندا، پاشان دەفەرموێت هەر کەسێك سەرپێچی فەرمانی خواو پێغەمبەر (ﷺ) بکات ئەوا با چاك بزانێ لە گومڕاییەکی ئاشکرادایە.

ئەی باشە ئەوە خەڵکی چیانە سەریان سوڕماوە لەم بابەتە سەرەتاییەدا، لە کاتێکدا مافی خوا لەوەدا کە بە تەنها بپەرسترێ لە پێشترین شتە کە گەروەکان پێی تێر ئاو بێت، وە زوبانەکان پێی پاراو بێت؟!

ئا ئەمە مافی خوایە بە تەنها، ئەی باشە چۆن ئەم مافە ئەمڕۆ سوك بوە لەلای سەرانی مەنهەجەکانی بانگخوازیەوە؟! ئایا مافی خوا ڕاستترین ماف نیە کە دەرگای بۆ کرابێتەوە، وە سینەکانی بۆ والآ بوبێ؟!

---

[1] رواه البخاري (١٤٥٨، ١٤٩٦)، ومسلم (٢٩. ٣٠).

ئیبن قـەیم ڕەحمـەتی خـوای لێبێت دەفـەرموێت: (**تەوحیـد کلیلـی بانگـەوازی پێغەمبەرانە...**) وە فەرمودەکەی موعازی پێشتر باس دەکات لەو بارەیەوە.[1]

وە هـەر ئـەوەش بانگـەوازی هـەر هـەمویان بـوە – صـەلات و سـەلامی خوایـان لەسەربێت– دەی کەواتە خوای گەورە سنگێك فراوان نـەکات کـە بـەو تـەوحیـدە دڵ تـەنگ و بێزار بێت!

خوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ لَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوۡمِهِۦ فَقَالَ يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥٓ ﴾ الأعراف: ٥٩

واتە: ئێمە نوحمان نارد –سەلامی خوای لـەسەر بێت– بۆ لای گەلـەکەی کە بت پەرست بون بۆ ئەوەی بانگیان بکـات بـۆ پەرسـتنی خـوای گـەورە بەتـەنها وە پێـی ڕاگەیاندن کە بەتەنها خوا بپەرستن، چونکە تەنها ئەو خوایە دروسـتکارو ڕۆزی دەرو بەڕێوەبەری کاروبارەکانتانە.

وە دەفـــــــــەرموێت: ﴿ وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمۡ هُودًاۚ قَالَ يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥٓ ﴾ الأعراف: ٦٥

واتە: وە بۆ قەومی عاد پێغەمبەر هودمان نارد – سەلامی خـوای لـەسـەر بێـت – ئەویش بە هۆزەکەی ڕاگەیاند ئەی هۆزەکەم بەتاك و تەنها خوا بپەرستن، چونکە هیچ پەرستراوێکی تر شایەنی پەرستن نیە تەنها ئەو خوایە نەبێت.

وە دەفــەرموێت: ﴿ وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمۡ صَٰلِحًاۗ قَالَ يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥ ﴾ الأعراف: ٧٣

---

[1] مدارج السالكين (٣\٤٤٣).

واته: وه بۆ گەلی سەمود صالحمان نارد –سەلامی خوای لەسەر بێت–، وه پێی ڕاگەیاندن ئەی گەلەکەم عیبادەت تەنها بۆ خوا ئەنجام بدەن، چونکە هیچ پەرستراوێکی تر نیە کە بەڕاستی شایەنی پەرستن بێت وه هەمویان دروست کراون و هیچ شتێکیان بەدەست نیە.

وه دەفەرموێت: ﴿وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۗ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ﴾ الأعراف: ٨٥

واته: وه بۆ لای مەدیەن شوعەیبمان بۆ ناردن سەلامی خوای لەسەر بێت، ئەویش بەهەمان شێوه بە هۆزەکەی ڕاگەیاند کە تەنها عیبادەت بۆ خوا ئەنجام بدەن، چونکە ئەو بتانەی کەئەوان دەیپەرستن هیچیان بەدەست نیەو بەڵکو دروستکراون.

وه بەم شێوەیە هەرچەندە گەلەکان جیاوازبن، وه کێشەکانیان جیاوازبێت، بانگەواز کردن بۆ تەوحید هەمو کاتێ لە پێشەوەیە، ئیتر ئەگەر کێشەیان لە ئابوریدا بێت هەروەك خەڵکی مەدیەن، یان پەیوەندی بەڕەوشتەوە هەبێت هەروەك قەومی لوط – سەلامی خوای لەسەربێت –.

وه پێویستم بەوە نیە کە بڵێم: یان کێشەکەیان سیاسی بێت، لەبەر ئەوەی هەمو ئەو گەلانە حوکمیان بە بەرنامەی خوا نەدەکرد.

وه دروست نیە ڕوناکی ئەم بانگەوازە پیرۆزە کز بکرێت و داپۆشرێ لە هیچ سەردەمێکدا بە گومانی ئەوەی کە تەوحید جێگیر بوه لە ناو دڵی خەڵکیدا، ئایا گوێت لە پاڕانەوەی پێشەوای ڕاستگۆیان و یەکخواپەرستان ئیبراهیمی خەلیل – صەلات و سەلامی خوای لەسەربێت– نەبوه، کە ترساوه لە نەفسی خۆی کە شەریك بۆ خوا بڕیار بدات؟ وه دەفەرموێت: ﴿رَبِّ اجْعَلْ هَٰذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَن نَّعْبُدَ الْأَصْنَامَ ۝ رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ﴾ إبراهيم: ٣٥ - ٣٦

واتــە: ئـەی پـەروەردگار ئـەم شـارە کـە مەبەسـتی پێـی مەککەیـە ئاسـایش و خۆشگوزەرانی تێدا بەرقەرار بکەیت، وە خۆم و نەوەکانم بە دور بگریت لەوەی کـە بت بپەرستین، خوایە گیان ئەو بتانە بونەتە هۆی گومڕابونی زۆرێك لـە خەڵکی.

مـوغیرەی کـوڕی میقسـەم دەڵێـت: (ئیبراهیمـی تـەیمی ئامۆژگـاری خـەڵکی دەکردوە لە ئامۆژگاریەکانیدا دەیوت: **کـێ بـێ منەتـە لـە تـاقی کردنـەوە لـە دوای خەلیلی خوا ئیبراهیم کاتێ کە دەیوت: خوایە خۆم و نەوەکانم بپارێزەو بە دورمان بگرە لەوەی کە بت بپەرستین؟!**)[1].

شێخ مبارك المیلی ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**پێغەمبەر (ﷺ) وازی لە هەڕەشە کردن لە بت پەرستی نەهێنا کە بەتەنها بو.**

وە بێ ئاگا نەبو لێی لە کاتێکدا کە ئابلۆقە درابو لـەناو دۆڵ و شـێوەکاندا بـۆ ماوەی سێ ساڵی پڕ ناڕەحەتی.

وە لە بیری نەچویەوە کاتێ کە بە نهێنی ڕۆیشت لە کۆچەکەیدا، وە دوژمن زۆر سوربون لەسەر گرتنی.

وە گفتوگۆی لە بارەیەوە نـەبڕی کاتێـك کـە لـە مەدینـە بانگـەوازی ئاشـکرابو لەنێوان پشتیوانانیدا.

وە دەرگای باس کردنی ئەو بابەتەی دانەخست لە دوای ڕزگارکردنی مەککە.

وە بێ ئاگا نەبو لێی لە کاتێکـدا جیهـادی دەکـردو سـەردەکەوت، وە هێرشـی دەبردو نەدەگەڕایە دواوە.

وە بەلایەوە بەس نەبو پەیمان وەرگرتن تەنها لەسەر شـەڕکردن لەسـەر چـەند جارە کردنەوەی پەیمان وەرگرتن لەسەر تەوحیدو وازهێنان لە هاوەڵ دانان.

---

[1] رواه ابن جرير في تفسيره (٧\٤٦٠ – ط دار الكتب العلمية).

وە ئەوەش ژیاننامە نوسراوەکەیەتی، وە فەرمودە ڕاستەکانیەتی، بە وردی بە دوایدا بچۆ دەبینی ڕاستی ئەو قسانەی کە بانگەشەمان کرد، وە تێروتەسەلی ئەو شتانەی کە بە کورتی باسمان کرد)[1].

پاشان ئەم پێغەمبەرە (ﷺ) هەواڵی پێ دەگات –لە ڕۆژانی بەهێزی تەوحیدو سەربەرزی ئیسلامدا– کە بتێك هەیە دەپەرسترێت لە یەمەن پێی دەوترێ **(ذو الخلصة)**، وە جێی پێ نارەحەت دەبێت، وە دڵی پێی بێتاقەت دەبێت، هەر بۆیە یەکێکی بۆ دەنێرێ لە خەڵکی یەمەن، **جەریری کوڕی عبدالله** ڕەزای خوای لێبێت دەفەرموێت: پێغەمبەری خوا (ﷺ) پێی وتم: (**ئەوە بۆ ئاسودەم ناکەیت لەدەست (ذي الخلصة)؟** وتم: بەڵێ باش. ئیتر دەرچوم بە یاوەری سەدوپەنجا سوارچاك لە خەڵکی ئەحمەس –کە هەمو خاوەن ئەسپ بون– وە من لەسەر پشتی ئەسپ خۆم بۆ ڕانەدەگیرا، هەربۆیە باسی ئەوەم کرد بۆ پێغەمبەر (ﷺ)، ئەویش بە دەستی کێشای بە سنگمدا هەتا شوێنەواری دەستیم بینی لەسەر سنگم، وە فەرموی: **خوایە دامەزراوی بکە، وە بیکە بە ڕێنوماکارو ڕێنیشاندەر**. جەریر دەڵێ: لە دوای ئەوە هەرگیز لەسەر پشتی ئەسپ نەکەوتم! ئنجا وتی: وە (ذو الخلصة) ماڵێك بو لە یەمەن هی (خثعم و بجيلة)ە بو کە کۆمەڵێك بتی تێدا بو دەپەرسترا، وە پێی دەوترا کەعبە. ئەوەبو هاتین و سوتانمان بە ئاگرو تێکمان شکاند، وە کاتێك جەریر هات بۆ یەمەن پیاوێك هەبو لەوێ قوماری دەکرد، پێیان وت: نێردراوی پێغەمبەری خوا (ﷺ) لێرەیە، دەستی بتگاتێ ئەدات لەملت، لەوکاتەدا کە خەریکی قومار بو، جەریر گەیشتە سەرسەری، وە پێی وت: یان کەرەستەی قومارەکە دەشکێنی وە شایەتی دەدەیت کە هیچ خوایەك شایەنی پەرستن نیە بەحەق تەنها زاتی الله نەبێت، یان ئەدەم لە ملت. ئەویش شکاندی و وە شایەتی دا، پاشان جەریر

---

[1] رسالة الشرك و مظاهره (ص: ١٩).

کەسێکی نارد لە خەڵکی ئەحمەس پێی ئەوترا (أبا أرطاة) بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) مژدەی پێ بدات بەوە، کاتێ گەیشت بە پێغەمبەر (ﷺ) وتی: ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) سوێند بێت بەو خوایەی کە تۆی ناردوە بەحەق نەهاتم هەتا ئەوشوێنەم بەجێ هێشت کە وەك وشتری ڕەش قەترانی لێهاتبو[1]

ئنجا دەڵێ: ئیتر پێغەمبەر (ﷺ) دوعای خێری بۆ خەڵك و ئەسپەکانی ئەحمەس کرد پێنج جار[2].

دوو سود:

١- **ئیبن حەجەر** دەڵێ دەربارەی ئەو وتەیەی پێغەمبەر (ﷺ): **(ئایا ئاسودەم ناکەیت)**: (**مەبەستی بە ئاسودەی ئاسودەی دڵە، وە هیچ شتێك قورس نەبو لەسەر دڵی پێغەمبەر (ﷺ) جگە لە پاشماوەی هاوەڵ دانان نەبێت)**[3].

٢- لە پیشەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەوەبو کە ئەگەر پێداگری بکردایە لە پاڕانەوەدا سێ جار دەپاڕایەوە، هەروەك هاتوە لە ئیبن مەسعودو غەیری ئەویش، بەڵام لێرەدا پێغەمبەر (ﷺ) پێنج جار پاڕایەوە لەبەر مەبەستێك کەوای دەخواست، ئەویش ئەوەیە کە پاراستنی تەوحید گەورەترین شتە کە بۆی پاڕابێتەوەو سەرخرابێت، باش تێبگە لەوە![4]

ئەی باشە چۆن دڵی بانگەواز کارانێك ڕاحەت بوە کە خەڵکی فێری دنیا نەویستی یان خوڕەوشت یان سیاسەت دەکەن و یان جگە لەوانە لە ناو مزگەوتانێکدا کە دروست کراوە لەسەر مەزارگە، وە لە شوێنی خۆیان ناجوڵێن،

---

[1] (مەبەستی ئەوەیە ئەو شوێنە ڕەش بوبو بەهۆی ئاگر تێبەردانیەوە کە هەروەك وشتری ڕەنگ کراوی لێهاتبو بە ماددەی قەتران). هەروەك خطابي دەڵێت بڕوانە: فتح الباري (٨\٨٣).

[2] رواه البخاري (٤٣٥٥-٤٣٥٧)، و مسلم (١٣٦-١٣٧) و غيرهما.

[3] الفتح (٨\٧٢).

[4] بڕوانە: الفتح (٨\٧٤).

بەڵکو لەوانەیە خەڵکێکی سست جوڵابێتن لە غەیری ئەوان وەك غیرەت نواندنێك لەبەرامبەر پاراستنی تەوحید، کەچی ئەوان بەوپەڕی پشێویەوە پێی دەڵێن: ئوممەت پارچەپارچە دەکات! پەلەدەکات وە دانا نیە! شیوعیەکان لە دەستی سەلامەت بون کەچی پیاو چاکەکان لە دەستی سەلامەت نەبون هەتا بە مردویش...!

ئەی کوا ئیخلاص؟! ئەی کوا ئەهلی ئیخلاص؟! ئەی کوان ئەوانەی کە توڕەبونیان توند دەکەن بەئەندازەی توڕەبونی خوا؟! ئەوەتا پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرموێت: (**خوایە گۆڕەکەم نەکەیت بە جێ نەزرگایەك بپەرسترێت، توڕەبونی خوا قورس بو لەسەر گەلێك کە گۆڕی پێغەمبەرەکانیان کرد بە مزگەوت)**.[1]

بەڕاستی دۆستایەتی بۆ خوا واتە توڕە ببیت لە شتێك کە خوا لێی توڕەیە، وە ڕازی ببیت بە شتێك کە خوا پێی ڕازیە، وە ئەو تەوحیدەی کە دۆستایەتی لەسەر دەکەیت، وە ئەو هاوەڵ دانانەی کە دژایەتی لەسەر دەکەیت، پێویستە هاوڕێت بێت بەدرێژای ژیانت.

وە ئەم ئوممەتە دەربارەی تەوحید هەرچەند چاوڕۆشن بێت و وەڵامدانەوەی هەبێت بۆی بە تەواوەتی، ئەوە کەموکووڕی هەر ڕو لە مرۆڤ دەکات بە زۆری، وە خراپترین کەم و کووڕی کەموکووڕی ئیخلاص و نەمانی تەوحیدە، هەر بۆیە پێغەمبەر (ﷺ) بێدەنگ نەبو لە ڕیسواکردنی هاوەڵ دانان هەتا لە کۆتا ڕۆژەکانیشیدا، لەگەڵ ئەوەی ئوممەت ئەو کاتە گەیشتبویە ئەوپەڕی بەهێزی لە بەتەنها ناسینی خوای خۆی و یەکرێزی ڕیزەکانی...

[1] رواه مالك (٤١٤)، و عبدالرزاق (١\٤٠٦)، و ابن سعد (٢\٢٤٠-٢٤١)، و صححه ابن عبدالبر في التمهيد (٥\٤٢)، و الألباني في تحذير الساجد (ص٢٦).

له جوندوبی کوڕی عبداللهی بەجەلی خوا لێی ڕازی بێت دەفەرموێت: گوێم لە پێغەمبەری خوا بو (ﷺ) پێش ئەوەی وەفات بکات بە پێنج ڕۆژ دەیفەرمو: (**من بەڕائەتی خۆم دەکەم لەلای خوای گەورە کە لەناوتاندا کەسێکتان خەلیلم بێت، بە ڕاستی خوا منی کروە بە خەلیلی خۆی، هەروەك چۆن ئیبراهمی کردوە بە خەلیلی خۆی، وە ئەگەر کەسێکم لە ناو ئوممەتەکەمدا بکردایە بە خەلیلی خۆم ئەوا ئەبوبەکرم دەکرد بە خەلیلی خۆم، باش بزانن ئەوانەی پێش ئێوە گۆڕی پێغەمبەرەکانیان دەکرد بە مزگەوت، ئاگادارتان دەکەمەوە کە گۆڕەکان نەکەن بە مزگەوت، من قەدەغەی دەکەم لێتان کە کاری وابکەن**).[1]

بەردەوام پێشەوایانی دین جەخت دەکەنەوە لەسەر ئەم بانگەوازە پیرۆزە، وە هانی خەڵکی دەدەن کە کۆببنەوە لەسەر ئەوەی کە پێشینی چاکی لەسەر بوە دەربارەی:

١- خوای گەورە.

٢- مەلائیکەتەکانی -صەلات و سەلامیان لەسەر بێت-.

٣- پەیامەکانی.

٤- پێغەمبەرانی -صەلات و سەلامە خوایان لەسەر بێت-.

٥- ڕۆژی دوابی.

٦- قەدەر خێرو شەڕی.

وە ئەم شەش دانەیان ناوناوە: **بنچینەی دین**.

---

[1] رواه مسلم.

یەك خوا پەرستی

لــە ڕاســتیدا لــەلای پێشــەوایانی شــارەزا یــەكلایی بوەتــەوە —لــە دوای لێكۆڵینەوەیەكی تەواو لە دەقـەكانی قورئـان و سـوننەت— كـە هـەر كەسێك خـوای خۆی بە تەنها نەناسیّ لە پەروەرگاریّتی و پەرستراویّتی و نـاوو صـیفاتەكانیدا ئـەوا خوای نەناسیوە ناسینێك كە بیپاریّزیّ لە ئـاگری سـەختی دۆزەخ، وە هـەر كەسێك كەمتەرخەم بێت لە بەشێك لـەم سـیّ بەشانە ئاینەكـەی بـە ئیخلاصـەوە جێبـەجیّ نەكردوە بۆ خوا.

تەوحیدی پەروەردگاریّتی (توحید الربوبیة)

كە بەواتای ئەوە دێت بە تەنها دانانی خوا لە كاروبارەكانیدا، لەبەر ئەوەی هـەر خۆی دروستكارەو ڕۆزی دەرەو كاروبـاری دروسـت كراوەكـانی بـەڕێوە دەبـات، وە پەروەردەیان دەكات بەو نیعمەتانەی كە دەبێتـە هـۆی ژیانیـان، وە بـاوەڕ بـون بـە هـەمو كردارەكـانی خـوای پـاك و بێگـەرد، خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ أَمَّن يَمْلِكُ ٱلسَّمْعَ وَٱلْأَبْصَـٰرَ وَمَن يُخْرِجُ ٱلْحَىَّ مِنَ ٱلْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ ٱلْمَيِّتَ مِنَ ٱلْحَىِّ وَمَن يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ ۚ فَسَيَقُولُونَ ٱللَّهُ ۚ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴾ يونس: ٣١

واتە: پێیان بڵیّ بەو بیّ باوەڕانە كیّ ڕزقتـان دەدات لـە ئاسمـان و زەویـدا؟ ئـەو خوایە نیە كە خاوەنی بیستن و بینینەو شتی زیندو لـەناو شتی مردودا دەهێنێتە دەرەوە وە بـە هـەمان شـێوە شـتی مـردو لـەناو شـتی زینـدودا دەهێنێتـە دەرەوە؟ وە كـیّ كاروبارەكان دەبات بەڕێوە؟ ئەوا لـەوەلاّمدا دەڵێن الله، تۆش پێیان بڵیّ ئایا ناتانـەویّ

گوێڕایەڵی ئەو خوایە بکەن لە فەرمانەکانیداو دووربکەونەوە لەو شتانەی کە قەدەغەی کردوە.

وە ئەم بەشەی تەوحید سودی نابێت بۆ خاوەنەکەی لەلای خوا مەگەر کاتێك کە هیدایەتی بدات بۆ دو بەشەکەی تر: (**پەرستراوێتی**) و (**ناوو صیفاتەکان**)، لەبەر ئەوەی خوای گەورە هەواڵی داوینەتیٚ بەوەی کە هاوەڵ پەیداکەرەکان خوایان دەناسی لە پەروەردگارێتیدا، بەلاٚم سودی نەبو بۆیان، لەبەرئەوەی بە تەنها عیبادەتیان بۆ ئەو خوایە نەدەکرد خوای گەورە دەفەرموێت:﴿ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ﴾الزمر: ٣٨

واتە: ئەگەر لێیان بپرسیت کیٚ ئاسمانەکان و زەوی دروست کردوە ئەوا لە وەلاٚمدا دەڵێن الله.

ئیبن قەیم ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**ئەگەر ئەم تەوحیدە –واتە: تەوحیدی پەروەردگارێتی– بە تەنها ڕزگارکەر بوایە ئەوا هاوەڵ دانەرەکانی ڕزگار دەکرد؛ بەلاٚم مەبەستەکە تەوحیدی پەرستراوێتیە کە جیاکەرەوەیە لە نێوان هاوەڵ دانەران و یەکخوا پەرستان**)[١].

تەوحیدی پەرستراوێتی (توحيد الألوهية)

بە واتای ئەوە دێت کە خوای گەورە بە تەنها بناسیت لە پەرستندا، لەبەرئەوەی نابێت زاتێك بپەرسترێت تەنها ئەو خوایە نەبێت کە تاك و تەنهایە لە هەمو ئەو شتانەی کە پێشتر باس کران، کەواتە نوێژ ئەنجام نادرێت وە پاڕانەوەو

[١] مدارج السالكين (١\٣٢٧).

حەیوان سەربڕین نابێت بکرێت تەنها بۆ ئەو خوایە نەبێت، وە تەواف ناکرێت تەنها بەدەوری ماڵەکەی ئەودا نەبێت، وە داوای فریاکەوتن ناکرێت لە مردو و کەسانی نادیار، وە پشت نابەسترێت تەنها بەو خوایە نەبێت کە دروست کردن و فەرمان دەرکردن تایبەتە بەخۆیەوە، خوای گەورە دەفەرموێت:﴿ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَٱنْحَرْ ﴾ الكوثر: ٢

واتە: تەنها نوێژ بۆ خوای خۆت ئەنجام بدە وە حەیوان سەربڕینیشت با هەر بۆئەو بێت.

وە دەفەرموێت: ﴿ أَمَّن يُجِيبُ ٱلْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ ٱلسُّوٓءَ ﴾ النمل: ٦٢

واتە: کێ وەڵامی کەسێك دەداتەوە کە زۆر نارەحەتە کاتێك کە لێی دەپاڕێتەوەوە لەو نارەحەتیە ڕزگاری دەکات؟

وە دەفەرموێت: ﴿ وَعَلَى ٱللَّهِ فَتَوَكَّلُوٓاْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴾ المائدة: ٢٣

واتە تەنها هیواتان بە خوا هەبێت و پشت بە ئەو ببەستن ئەگەر ئێوە باوەڕدارن.

وە کەسی خۆش نەوێت وەك خۆشەویستی خوا، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ ٱللَّهِ ۖ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَشَدُّ حُبًّا لِّلَّهِ ﴾ البقرة: ١٦٥

واتە: خەڵكانێك هەن شتانێك دەكەن بە شەریکی خواو دەیان پەرستن لە غەیری خوا، وە خۆشیان دەوێن بە وێنەی خۆشەویستی خوا، بەڵام ئەوانەی کە باوەڕدارن زۆرترین خۆشەویستیان تەنها بۆ خوایە.

ئیبن قەیم ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**دەبینی هاوەڵ دانەر قسەکانی کردارو حاڵی بەدرۆ دەخاتەوە، دەبینی دەڵێ: ئێمە ئەو شتانەمان خۆش ناوێ وەك خۆشویستنی خوا، وە نایانخەینە ئاستی خواوە. پاشان دەبینی لەسەریان خۆی**

تووڕە دەكات بەهەمان شێوە لەسەر حورمەتیان –ئەگەر پێشێل بكرێت– زیاتر لەوەی كە تووڕە ببێت بۆ خوا! وە دڵ خۆش دەبێت بە باس كردنیان وە ڕوی گەش دەبێت پێی، بە تایبەت ئەگەر باسی شتێك بكرێت لێیانەوە كە نەشیان كردوە: وەك بە دەمەوە چونی كەسێك كە لە حەسرەتدایە، وە لابردنی ناڕەحەتیەكان، وە دابین كردنی پێداویستیەكان، وە ئەوان دەرگان لە نێوان خواو بەندەكانی، دەبینی كەسی هاوەڵ دانەر خۆشحاڵ و دڵ خۆشە، وە دڵی دەكەوێتە جۆش، وە هەژاندنی ئالودەبونێكی گەورەو مل كەچی و دۆستایەتی بۆیان، وە ئەگەر باسی خوای بۆ بكەیت بە تەنها، وە باسی یەكخواپەرستی بۆ بكەیت توشی بێتاقەتی دەبێت و دڵ تەنگ و پەشۆكاو دەبێت و تانەت لێ دەدات بە كەمتەرخەمی دەربارەی خوایەتی خوا كە لە ڕاستیدا ئەو كەمتەرخەمیە لەودا هەیە، وە لەوانەشە دوژمنایەتیت بكات.)[1].

لێرەدا دەڵێم: خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَإِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَحْدَهُ ٱشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْـَٔاخِرَةِ وَإِذَا ذُكِرَ ٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦٓ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴾ الزمر: ٤٥

خوای گەورە لەم ئایەتەدا باسی حاڵی هاوەڵ دانەرەكانمان بۆ دەكات كە كاتێك باسی خوایان بۆ دەكرێت كە بە تەنها بیپەرستن و وازبهێنن لە هەمو ئەو بتانەی كە دەیان پەرستن پێی بێتاقەت دەبن و دوردەكەونەوەو پێیان ناخۆشە، بەڵام كاتێك كە باسی بتەكان و ئەو شتانەی كە دەیپەرستن لە غەیری خوا دەكەیت كەیف خۆش دەبن و پێیان خۆشە بەشان و باڵیاندا هەڵبدەیت.

---

[1] مدارج السالكين (١\٣٤١-٣٤١).

وه خــــوای گـــــهوره دهفــــهرمویّت: ﴿ قُلِ ٱدۡعُواْ ٱلَّذِينَ زَعَمۡتُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ لَا يَمۡلِكُونَ مِثۡقَالَ ذَرَّةٖ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَا لَهُمۡ فِيهِمَا مِن شِرۡكٖ وَمَا لَهُۥ مِنۡهُم مِّن ظَهِيرٖ وَلَا تَنفَعُ ٱلشَّفَٰعَةُ عِندَهُۥٓ إِلَّا لِمَنۡ أَذِنَ لَهُۥ ﴾سبأ: ٢٢ - ٢٣

واته: پێیـان بڵـێ ئـهی پێغهمبـهر (ﷺ) بـهو هـاوهڵ پهیداكهرانـه كـه دروست كراوهكانی خوا دهپهرسـتن لـه غـهیری خـوا كـه نهسـودی ههیـهو نـه زیـان، وهك دهرخستنی بێتواناییان و بهتاڵی پهرستنیان، بانگ بكهن و بپارێنـهوه لـهو بتانـهی كـه بهگومانی خۆتان كردوتانه به شهریكی خوا، ئهگهر پاڕاناوهكهتان سودی ههیه، بـهڵام هیچ سودی نیه چونكه ئهوانه بچوكترین موڵك و دهسهڵاتیان نیه، نه لـه ئاسمانهكان و نه لـه زهویدا، هیچیان نیه سهربهخۆ ههروهك چۆن هیچیان نیـه وهك شـهریك لهگـهڵ خوادا، تهنها ئهوه ماوهتهوه كه بڵێین كـه لهوانهیـه ئـهو بتانـه یاریـدهدهرو وهزیـری خوابن وه پاڕانهوهیان لـه خوا سودی دهبێت، چونكه ئهوانیش ههندێ پێداویستی خوا جێبهجێ دهكهن لهبهرئهوه دهگونجێ پاڕاناوهیان لـه خوا سودی ههبێت ههروهك چـۆن خهڵكی ئهم سهردهمهش لـه پیاو چاكان و مردووهكان دهپاڕێنهوهو دهڵێن ئێمه داوایـان لێ دهكهین كه لـه خـوا بپاڕێنـهوه بۆمـان، بـهڵام خـوای گـهوره ئـهم شـتهش ڕهت دهكاتهوهو ئهم گومانهش ناهێڵێت، وه دهفهرموێت خوا بـێ پێویسـته لـه هـهمو ئـهو پهرستراوانهو نه وهزیری ههیهو نه یاریدهدهر كه یارمهتی بدهن، لهوانهیه بڵێن ئـهتوانن شهفاعهت بكهن ههروهك موشـریكهكانی زوو وه گـۆڕ پهرسـتهكانی ئێسـتا دهیڵـێن، بهڵام خوای گهوره ئهم گومانهش ناهێڵێت و شهفاعهت لهكهس قهبوڵ ناكات مهگـهر كهسێك كه خۆی ڕێگهی پێ بدات، ئهمه ئهو جۆره شـتانهیه كـه هـاوهڵ دانـهرهكان دڵیان پێوهی پهیوهسته لـه بتهكانیان و پهرستراوهكانیان لـه مرۆڤ و بهردو دار كه خوا هـهموی پـوچ دهكاتـهوه بـۆ بنـهبڕكردنی هـاوهڵ دانـان، لهبـهر ئـهوهی موشـریك

دەپارێتەوەو عیبادەت دەکات بۆ غەیری خوا چونکە بە تەمای بە دەست هێنانی سودەو لابردنی زیانە لێیان بۆیە دەیان کات بە شەریکی خوا، کەواتە ئەو شتەی کە داوای لیّ دەکرێت لە غەیری خوا نە سودو زیانی بەدەستە نە شەریکی خوایە لە موڵکداو نە سەربەخۆ موڵکی هەیەوە نە یاریدەدەرو پاڵپشتی خوایەو وە ناشتوانێت شەفاعەت بۆ کەس بکات بەبیّ ئیزنی خاوەن موڵك وە ئەو دوعایانەش بەتاڵە شەرعەن وە ئەقڵەن بەڵکو بەخراپەش بەسەر موشریکدا دەشکێتەوە، چونکە لە ڕۆژی دواییدا ئەو پەرستراوانە دەبن بە دوژمنی ئەوانەی کە پەرستویانن.

وە لەو ڕێنومایيانەی کە خوا ڕێنومایی **ئیبن قەیمی** کردوە لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا ئەوەیە کە دەڵێت: (**کەسی هاوەڵ دانەر هەڵدەستێت بە عیبادەت کردن بۆ پەرستراوەکەی، لەبەرئەوەی باوەڕی وایە کە بەهۆیە سودی پێدەگات، وە سود گەیاندنیش ڕونادات تەنها لە کەسێکەوە نەبێت کە یەکێك لەم چوار خاسیەتەی تێدانەبێت:**

–یان خاوەنی ئەو شتە بێت کە ئەوکەسەی کە دەیپەرستێت داوای لێدەکات.

–ئەگەر خاوەن موڵك نەبو، دەبێت شەریك بێت لەو موڵکەدا.

–ئەگەر شەریك نەبێت لەگەڵی، دەبێت یاریدەدەرو پاڵپشتی بیت.

–ئەگەر یاریدەدەریش نەبو، دەبێت شەفاعەت کار بێت لەلای.

خوای پاك و بێگەرد هەر چوار پلەکە ڕەت دەکاتەوەو نایهێڵێت یەك لە دوای یەك، لەبەرزەوە بۆ نزمتر، هەر بۆیە نەفی موڵك دەکات، شەریکی، سەرخستن و پاڵپشتی کردن، وە شەفاعەت کە هاوەڵ دانەر بە گومانی خۆی بڕیاری بۆ دەدات، وە تەنها یەك شەفاعەت ڕیّ پیّ دەدات کە بەشی هاوەڵ دانەری تێدا نیە، ئەویش شەفاعەت کردنە لەسەر ئیزنی خۆی.

ئەم ئايەتە بەسە وەك ڕوناكيـەك و بەڵگـەو نـەجات دەرێك، وە وەك پـاڵاوتنی تەوحيد، وە بنەبڕكردنی ڕەگ و ڕيشەی هاوەڵ دانان بۆ كەسێك كـە عاقـڵ بێـت و لێی تێبگات)[1].

لێرەدا دەڵێم: حاڵی هاوەڵ دانـەر لـەوەدا كـە هـيچ بەشـێكی نيـە لـە تكـاكردنی تكاكاراندا زانراوە لە زۆر دەقەوە، بە وێنەی ئەو فەرمودەيەی پێغەمبـەر (ﷺ) كـە بە ئەبو هوڕەيرەی فەرمو كاتێ پرسياری لێ كرد: (بەختـەوەرترين كـەس كێيـە بـە شەفاعەتی تـۆ ئـەی پێغەمبـەری خـوا (ﷺ)؟ فـەرموی: **بەختـەوەرترين كـەس بـە شەفاعەتی من هەر كەسێكە كە بڵێ: لا اله الا الله بە ئيخلاصەوەو لـە نـاو كانگـای دڵيەوە)**[2].

سەرئەنجامی پشت هەڵكردن لە تەوحيدی نێردراوان

شێخ محمد خليل هراس ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفـەرموێت: **(ئـەوەی جێگـای سەرسـوڕمانە ئەوەيـە كـە ئـەو ئەشـعەريانە پێيـان وايـە كـە تايبـەتی ترينـی تايبەتيەكانی پەرستراوێتی بريتيە لە تەنهايی لە دروست كردن و داهێناندا ! ! ... وە زانراويشە كە تەنهايی لـە دروسـت كردنـدا بريتيـە لـە تەوحيـدی پـەروەردگارێتی، ئەوەی كە هاوەڵ دانەرەكان دانيان پێـدا دەنـا، بـە لاّم تەوحيـدی هـەرە گـرنگ و گەورە –كە تەوحيدی پەرستراوێتيە– ئەوان گرنگی پێ نادەن، وە باسيشی نيە لە كتێبەكانياندا، وە لەوانەشە ئەوە نهێنی تێكەلاّوی و تێوەگلانی زۆربەيان بێـت لـە**

---

[1] مدارج السالكين (١\٣٤٣).

[2] رواه البخاري (٩٩).

بیدعەی تەصەوفدا، وە دانپێدانانیان بە هۆکارە شیرکیەکاندا کە ئـەنجام دەدرێت لەلای مەزارگەی شێخەکانیان کە لەناو گۆڕدان!)[1].

لێرەدا دەڵێم: وە ئەمە تێبینی زانایەکی ئەزهەری شارەزا بەو قەومەیـە، ئەمـەت لەبیر بێت!

تەوحیدی ناوو صیفاتەکان (توحيد الأسماء و الصفات)

کە ئەویش بە واتای ئەوە دێت کـە باوەڕهێنـان بـە هـەمو ئـەو وەصـفانەی کـە خوای باڵا دەست وەصفی خۆی پێ کردوەو ناوی لێناوە، وە هـیچ کەسـێك هاوتـای نیە لەو وەصفانەدا چەند گەورەش بێت ئەو کەسە، بە هەمان شـێوە بـەرز ڕاگرتنـی خـوا لـە هـەمو ناتـەواوی و عـەیبێك، لەبەرئـەوەی خـوای گـەورە تەنهایـە لـە هـەمو صیفاتەکانی پیرۆزیـی و گـەورەیی و تەواوەتیـدا، وە بـەرزو بڵنـدەو دورە لـە هـەمو صیفەتێکی ناتەواوو هاوشێوە بون، وە لەسەر ئەم دەسـتپێکەوە پێویسـتە لەسـەر هەمو موسوڵمانێك کە دان بنێت بە هەمو ئەو صیفاتانەی کـە خـوای گـەورە بڕیـاری داوە بۆ خۆی لە قورئانەکەیدا، یان لەسەر زوبانی زاناترین کەسی دروست کراوەکـان بە خوا کە پێغەمبەرەکەیەتی محمد (ﷺ) بـەو جـۆرەی کـە شایسـتەیە بـە خـوا؛ لەبەرئەوەی هاوشێوەو هاوتای نیە، وە هەر خۆی هـەواڵ دەدەات دەربـارەی خـۆی

وە دەفەرموێت: ﴿ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴾ الشورى: ١١

واتە: هیچ شتێك هاوشێوەی خوای گەورە نیەو خاوەنی بیستن و بینینە. واتە لــەم ئایەتەدا خوای گەورە نەفی ئەوە دەکات کە هیچ کام لە دروستکراوەکانی لـە هـیچ

---
[1] دعوة التوحيد (ص: ٢٣١).

کام لـه صیفاتەکانیدا لـه ئەو ناچن وە بە نمونـه باسـی دو سـیفەتمان بـۆ دەکـات کـه ئەوانیش بیستن و بینین.

وە دەفەرموێت: ﴿ رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَا فَٱعۡبُدۡهُ وَٱصۡطَبِرۡ لِعِبَٰدَتِهِۦۚ هَلۡ تَعۡلَمُ لَهُۥ سَمِيّٗا ﴾ مريم: ٦٥

واتە: خوا پەروەردگاری ئاسمانەکان و زەوی و ئەوەش کە لـەو نێوەنـدەدا هەیـە، لەبەرئەوەی دروستکاری هەمویان هەر ئەوە کە بە جوانترین شێوە دروستی کـردون، وە بەسیستەمێکی زۆر ڕێك و پێك کە هیچ ناتەواویەکی تێدا نیە کە بەڵگەیـە لـەسـەر بون و عیلـم و دەسەڵاتی خوا، کەواتە تەنها ئەو خوایـە شـایەنی پەرسـتنە هـەر بۆیـە دەفەرموێت دەی کەواتە تۆش هەر ئەو خوایە بپەرستەو ئارام بگرە لـەسەر گوێڕایـەڵی کردنی، پاشان بێ هاوتایی خۆی بڕیار دەدات و بە پرسـیار کردنێـك کـە مەبەسـت تێیدا نەفی کردنـە دەفـەرموێت ئایـا تـۆ زانیاریـت هەیـە بـەوەی کـە خـوا هاوتـاو هاوشێوەی هەبێت؟ بێگومان نەخێر، چونکە هەمو کەسێکی عاقڵ دەزانێ کە غـەیری خوا دروسـت کـراوەو لاوازەو بـێ دەسـەڵاتەو ناتـەواوەو هـەژارە، بـەڵام خـوا بـە پێچەوانەوە هەمو صیفاتێکی تەواوی تێدایـەو دورە لـە هـەمو ناتەواوییـەك و ئەمـەش بەڵگەیەکی ڕون و ئاشکرایە لەسەر ئەوەی کـە تـەنها خـوا مـافی ئـەوەی هەیـە کـە بپەرستین.

وە خـوای گـەورە خـۆی ناسـاندوە بـە دروسـتکراوەکانی لـەڕێی نـاوە جـوان و صیفاتە بەرزەکانی کە باسیان هاتوە لە قورئانەکەیداو لە سونەتی پێغەمبەرەکەیدا (ﷺ)، وە هەر کەسێك بە جوانی لێیان ورد ببێتەوە ئەوا خوای خۆی دەناسـێ بـەو جۆرەی کە خوا خۆی بۆخۆی بونی هەیەو سەربەخۆیە، وە ڕاگیرکارو ڕاوەسـتێنەری غەیری خۆیەتی، بێ پێویسـتە لـە هـەمو ئـەو شـتانەی غـەیری خـۆی، وە شـتەکانی

بەدەر لە خۆی هەمو پێویستیان بەوە، بەرزە لەسەرو عەرشەکەی وە لەسەرو هەمو دروستکراوەکانی، ئەبینێ و ئەبیستێ، ڕازی دەبێت، وە توڕە دەبێت، خۆشەویستی هەیەوە ڕق لێبونی هەیە، کاروباری دروستکراوەکانی دەبات بەڕێوە، وە لەسەرو عەرشەکەیەوەیەتی و قسە دەکات و فەرمان دەردەکات و قەدەغەی شت دەکات، وە نێردراوانی دەنێرێت بۆ هەمو پارچەکانی فەرمانڕەواییەکانی بەو فەرمودەیەی کە ئەیدات بە گوێی هەر کەسێك لە دروستکراوەکانی کە ویستی لەسەر بێت، وە حوکم دەکات بە دادپەروەرانە، وە پاداشت دەداتەوە لەسەر چاکەو خراپە، وە پشوو درێژەوە لێخۆش بوەو سوپاس گوزارەو بەخشندەو چاکە خوازە، خاوەن هەمو صیفاتێکی تەواوە، وە دورە لە هەمو ناتەواویەك و عەیبێك، وە لێك چوی نیە، وە دانایی دیارە لە بەڕێوەبردنی کاروباری دروستکراوەکانی، کە چۆن مەزندەی کاروبارەکان دەکات بە ویستی خۆی، کە دژوار نیە لەگەڵ دادپەروەری و داناییدا، وە داناترین و چاکترین دادوەرە، وە لە هەمو شتێك گەورە ترە، وە لەهەمو شتێك جوانترە.[1]

ئیبن قەیم ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**چ دەسەڵاتێکی هەیە دەربارەی کاروباری خۆی کەسێك کە هەمو شتێکی بەدەست خوایە وە نەفسی بە دەستی خوایە، وە دڵی لە نێوان دو پەنجە لە پەنجەکانیەتی هەڵیدەگێڕێتەوە چۆنی بوێت، وە ژیانی بە دەستی ئەوە، وە مردنی بە دەستی ئەوە، وە خۆش گوزەرانی بە دەستی ئەوە، وە بەدبەختی بە دەستی ئەوە، وە جوڵەو وەستانی و قسەکانی و کردەوەکانی بە ئیزن و ویستی ئەوە، وە ناجوڵێت تەنها بە ئیزنی ئەو نەبێت، وە هیچ ئەنجام نادات بە مەشیئەتی ئەو نەبێت، وە ئەگەر بیداتە دەست**

[1] بڕوانە: الفوائد لابن القیم (ص: ٢١٦).

خـۆی ئـەوە داویەتـە دەسـت بێتوانـایی و فـەوتان و کـەم تەرخـەمی و تـاوان و سەرپێچی.

وە ئەگەر بیداتە دەست کەسێکی تر ئەوە داویەتە دەست کەسێك کە نە سودو نە زیانی بەدەستە، وە نە مردن، نە ژیان و نە زیندوبونەوەی بە دەستە، وە ئەگەر وازی لێ بهێنێ دوژمنەکەی زاڵ دەبێـت بەسـەریدا، وە دەیکـات بـە دیلـی خـۆی، کەواتە ئەو کەسە بە قەد هێندەی چاو تروکاندنێك بێ پێویست نیە لێی، بەڵکو ئەو پێویستی پێیەتی بە درێژای ژیانی لەهەمو گەردیلەیەك لە گەریدیلەکانی لاشەی لە ناوەو دەرەوەی، پێویستی تەواوی تەنها بەوە، لەگەڵ ئەوەشدا دژوارە لەگەڵی وە پشـتی لـێ هـەڵکردوە، وە خـۆی دوچـاری تورەبـونی دەکـات بـەهۆی سەرپێچـی کردنیەوە، لەگەڵ ئەو پەڕی پێویستی بونی بەو لـە هـەمو ڕوویەکـەوە، کەچـی لـە یادی ئەو بێ ئاگایە، وە ئەوی پشت گوێ خستوە، هەرچەندە گەڕانەوەشی بۆلای ئەوە، وە لەبەردەستی ئەودا ئەبێت بوەستێ)[1].

وە ئـەو خـوا پـاك و بێگـەردە خـاوەن شـکۆو دەسـەلآت و زاڵـە، وە هـەمو دروستکراوەکان لەو پەڕی زەلیلـی و هەژاریـدان، وە ئەوپـەڕی پێویسـتی و تەنگانـە تەنها بۆلای ئـەوە، وە هـیچ کـام لـە دروسـتکراوەکانی بـێ بـەش نـەبون لـە چاکەو خەیری ئەو بەقەد چاو تروکاندنێك، بەلآم مرۆڤ وا گومان دەبات کە خـۆی بـۆ خـۆی سەربەخۆیەو بێ پێویستە لە خوای خۆی لە کـاتی هەڵچـون و زاڵ بـونی سـتەمکاری بەسـەریدا، خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ كَلَّآ إِنَّ ٱلۡإِنسَٰنَ لَيَطۡغَىٰٓ أَن رَّءَاهُ ٱسۡتَغۡنَىٰٓ إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ ٱلرُّجۡعَىٰٓ ﴾ العلق: ٦ ـ ٨

[1] الفوائد (ص: ٧٤).

واته: نەخێر، مرۆڤەكان یاخی دەبن، كاتێك كە دەبینن و وا هەست دەكەن كە بێ پێویستن لە خواو پێویستیان بە یارمەتی و سەرخستن و چاوەدێری ئەو نیە، لەگەڵ ئەوەدا كە گەڕانەوەیان بۆ لای ئەوەو لە بەردەم ئەودا ڕادەوەستێنرێن و لێپرسینەوەیان لەگەڵ دەكرێت.

وە ئەو خوایە خاوەن سۆزێكی فراوانە، سۆزی دەگاتە هەمو شوێنێك كە زانستی ئەو گرتویەتەوە، خوای گەورە هەواڵ دەدات دەربارەی مەلائیكەتەكانی كە دەڵێن:

﴿ رَبَّنَا وَسِعۡتَ كُلَّ شَيۡءٖ رَّحۡمَةٗ وَعِلۡمٗا ﴾ غافر: ٧ [1]

واته: پەروەردگارا ڕەحمەت و زانستی تۆ هەمو شتێكی گرتوەتەوە.

ئیبن قەیم ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**تەواوترینی خەڵك لە پەرستندا ئەو كەسەیە كە خوا دەپەرستێت بە هەمو ناوو صیفاتەكانی كە نیشان مرۆڤەكان دراون**)[2].

وە هەر بەمەش ئەهلی عیلم لێكدانەویان بۆ ئەو فەرمودەی پێغەمبەر (ﷺ) كردوە: (**خوای گەورە نەوەدو نۆ ناوی هەیە، لەسەد یەك دانە نەبێت، هەر كەسێك هەژماریان بكات دەچێتە بەهەشتەوە**)[3].

ئیبن قەیم دەفەرموێت: (**ژماردنی ناوە جوانەكانی و زانیاری دەربارەی، بنچینەی زانستە بە هەمو زانراوەكان، لە ڕاستیدا شتە زانراوەكان بەدەر لەو:**

یان دروستكراوی ئەون یاخود فەرمانی ئەون.

یان زانستە بەوەی ئەو بەدیهێناوە، یان زانیاریە بەوەی كە بەشەرع گێڕاویەتی.

---

[1] بڕوانە: القواعد الحسان لتفسير القران للشيخ عبدالرحمن السعدي (ص:١٨).

[2] مدارج السالكين (١\٤٢٠).

[3] رواه البخاري (٢٧٣٦)، و مسلم (٢٦٧٧).

وە سەرچاوەی دروست کردن و فەرمانەکان لە ناوە جوانەکانیەوە سەرچاوەی گرتوە ...وە فەرمانەکانی هەموی بەرژەوەندی و حیکمەت و سۆزو چاکەیە. چونکە سەرچاوەکەی ناوە جوانەکانیەتی، وە کارەکانی لە دادپەروەری و حیکمەت و بەرژەوەندی و ڕەحمەت ناچێتە دەرەوە، چونکە سەرچاوەکەی ناوە جوانەکانیەتی، وە هیچ کەم و کوورِی و گاڵتەجارِێتی تێدا نیە، وە دروستکراوەکانی دروست نەکردوە بە بەتاڵ و بێ سودو بە هەوەنتە)[1].

وە درێژەی بەم باسە داوە ڕەحمەتی خوای لێبێت لە غەیری ئەم شوێنەدا.[2]

وە ئیبن قەیم ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: **(شکۆداری زانست پەیوەستە بە شکۆداری شتە زانراوەکە... وە گومانی تێدا نیە کە بەرِێزترین زانراو وە گەورەترین و بەرزترین زانراو بریتیە لەو خوایەی کە هیچ پەرستراوێك نیە شایەنی پەرستن بێت ئەو نەبێت وە پەروەردگاری هەمو جیهانیانە، وە ڕاگری ئاسمانەکان و زەوییە، پادشای ڕاست و ئاشکرا، ناوبراو بە هەمو تەواوییەك، بەدور لە هەمو کەموکوورِی و ناتەواویەك، وە بەدور لە هەمو لێك چون و وێك چونێك لە تەواوێتیدا، وە گومانی تێدا نیە کە زانیاری بە ناوو صیفات و کارەکانی بەرِێزترینی زانیاریەکان و لە پێشترینیانە...**

وە زانیاری دەربارەی بنچینەی هەمو زانستێکەو سەرەتای دروست بونیەتی ؛ هەر کەسێك خوا بناسێ ئەوانەی بەدەر لەویش دەناسێ، وە هەرکەسێك خوا نەناسێت ئەوە دەربارەی شتەکانی تر زۆر نەزانترە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ وَلَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ نَسُوا۟ ٱللَّهَ فَأَنسَىٰهُمْ أَنفُسَهُمْ ﴾الحشر: ١٩

---

[1] بدائع الفوائد (١\١٦٣).

[2] بروانە: ئەو کتابەی: مفتاح دار السعادة (٢\٥١٠–٥١٣، ط علي الحلبي).

واته: وەکو ئەوانە مەبن کە خوایان لەبیرچویەوە، خواش سزای دان بەوەی کە خۆشیان بیر چویەوە، واتە ئەوانە بێ ئاگا بون لە یادی خواو جێبەجێ کردنی فەرمانەکانی و ڕویان کردە شەهوەت و ئارەزوەکانیان، هەر بۆیە خەسارەومەندبون بەوەی کە لە هەردو دنیادا بەدبەخت بون و خوای گەورە وای لێکردن کە بێ ئاگابن لە بەرژەوەندیەکانیان.

جوان ورد بەرەوە لەم ئایەتە دەبینی لە ژێریدا واتایەکی بەرزو گەورە دەبینی، ئەویش ئەوەیە کە هەر کەسێك خوای خۆی لەیاد بکات کەسایەتی و نەفسی خۆشی لەبیر دەباتەوە، هەر بۆیە ڕاستی و بەرژەوەندیەکانی نازانێت، بەڵکو ئەو شتانەی کە چاکسازی و سەرکەوتنی تێدایە لە ژیان و دواڕۆژیدا لە بیری دەچێتەوە، وە وای لێدێت کە لە کاربکەوێت و فەرامۆش بێت بە وێنەی وڵاخی دابەستە، بەڵکو لەوانەیە ئاژەڵەکان لەو شارەزاترین بە بەرژەوەندیەکانیان....

وە ئەوەی کە مەبەستە: ئەوەیە کە زانیاری دەربارەی خوا سەرچاوەی هەمو زانستێکە، وە بنەمای زانیاری بەندەیە بە خۆشگوزەرانی و تەواوێتی و بەرژەوەندی دنیاو دواڕۆژی...)[1].

وە هەر کەسێك لەمە دڵنیابو لە دڵیدا نەفسی خۆی لەلا کەمتر دەبێت لەوەی کە ڕاحەتی و خۆشیەکانی پێش بخات بەسەر ڕەزامەندی خوادا، ئەمە لە ناسینی نرخی نەفسی خۆیدا.

بەڵام لە ناسینی بایەخی خوای خۆیدا، ئەوە وای لێ دەکات کە شەرم لە خوا بکات، وە خۆشی بوێت، وە دڵی پەیوەست بێت پێیەوە، وە تامەزرۆ بێت بۆ بینینی، وە ئاسودەبون بە هۆیەوە، وە بگەڕێتەوە بۆلای، وە ترسان لێی وە ڕاکردن لە دەست خەڵکی بۆلای ئەو، وە خەڵکی جیاوازن لەم شتانەدا بە جۆرێك کە

[1] مفتاح دار السعادة (١\٨٦).

نایژمێرێت تەنها ئەو خوایە نەبێت کە ئـەوانی بـە خـۆی ناسـاند، وە بـۆ دڵـەکانیانی دەرخست لـە ناسـینی شـتانێك کـە شـاردویەتەوە لـە غـەیری ئـەوان، وە زانـاترینی دروستکراوەکان بەخوا پێغەمبەرمان (ﷺ) دەفەرموێت: (**سەناووەصفی تۆ نـاتوانم بژمێرم بەڵکو خۆت چۆن وەصفی خۆت کردوە شایەنی تۆیە**)[1]. وە هەواڵی داوە کە خوای باڵادەست لە ڕۆژی دوایدا فێری جۆرەها سوپاس گـوزاری دەکـات کـە ئێسـتا نایزانیٛ.[2]

ئیبن قەیم ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**وە خۆشەویستی و تامـەزرۆیی پەیوەستە بە ناسینی و زانیاری دەربارەی، هەرچەندە زانیـاری دەربـارەی تـەواو بێـت ئـەوا خۆشەویسـتی تـەواوتر دەبێـت... هەرکەسـێ بـڕوای بـە خـواو نـاوو صیفاتەکانی هەبێت، وە باشـتر بیناسـێ ئـەوا خۆشـتری دەوێـت، وە تاموچـێژی گەیشتن بەو وە نزیك بونەوە لێی و تەماشاکردنی ڕوی و گوێبیستی فـەرمودەکانی زیـاتر دەبێـت... وە تـەواوێتی بەنـدە بـە پێـی ئـەم دوو توانایەیـە: زانسـت و خۆشەویستی، وە باشترین زانست، زانسـتە دەربـارەی خـوا، وە بـەرزترین ڕادەی خۆشەویستی، خۆشەویستیە بۆ ئەو، وە تەواوترین تاموچێژ بە پێی ئەو دوانەیـە، وە هەر خوا یارمەتی دەرە**)[3].

---

[1] رواه مسلم (٤٨٦).

[2] هو في صحيح البخاري (٤٧١٢)، و صحيح مسلم (٣٢٦). وە بڕاوانە: الفوائد لابن القيم (ص ٢٢١).

[3] الفوائد (ص: ٧٠).

مالیكی كوڕی دینار ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**ئەهلی دونیا لە دونیا دەرچون، وە تامی خۆشترین شتیان نەكرد تێیدا، وتیان: ئەو شتە چیە ئەی باوكی یەحیا؟ فەرموی: ناسینی خوا**)[1].

وە لەبەرئەوە هەرچەند ناسینی بەندە بە خوای خۆی زۆربێت، تامەزرۆی زیاد دەكات بۆ بینینی، **ئیبن مەسعود** خوا لێی ڕازی بێت دەفەرموێت: (**باوەڕدار ئاسودەیی بۆ نیە بە بێ بینینی خوا، هەر كەسێكیش ئاسودەیی لە بینینی خوادا بێت خەریكە پێی بگات**)[2].

وە واتاكەی: كە ئەو كەسە ئیمانی گەیشتە ئەو ڕادەیە لە شادومان بون بە هۆی خوای گەورەوە، وە ئارام بونی دڵ بە هۆیەوە ئەوا پێی گەیشتوە، هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ **ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَتَطۡمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكۡرِ ٱللَّهِۗ أَلَا بِذِكۡرِ ٱللَّهِ تَطۡمَئِنُّ ٱلۡقُلُوبُ** ﴾ الرعد: ٢٨

واتە: ئەوانەی كە باوەڕدارن وە دڵەكانیان بە یادی خوا ئارام دەبێت، وە دڵنیابن تەنها بە یادی خوا دڵەكان ئارام دەبن.

ئەی چۆن دەربارەی كەسێك كە دڵی بەجۆشە بۆ بینینی خوا، وە بێتاقەت نابێت لە دوركەوتنەوەو جیابونەوە لە هاوەڵەكانی؟!

هەروەك **عەدی كوڕی عەدی** دەڵێ: (**عومەری كوڕی عەبدول عەزیز** نوسراوێكی بۆناردم نوسیبوی: **أما بعد، باوەڕ زۆر فەریزەو شەریعەت و سنورو سوننەتی هەیە،**

---

[1] رواه الدينوري في المجالسة (٢٢٢، و ١٨٧٩)، و أبونعيم في الحلية (٢\٣٥٨)، وابن عساكر في تاريخ دمشق (٥٦\٤٢٠-٤٢١-٤٢٦-٤٢٧) بأساند يصحح بعضها بعضا. وروي من قول عبدالله بن المبارك كما في الحلية لأبي نعيم (٨\١٦٧).

[2] رواه وكيع في الزهد (٨٦)، وأحمد في الزهد (ص ١٥٦)، بشطره الأول، و بتمامه رواه أبوالحسن الأخميني في حديثه (٢\٦٣\١) كما في السلسلة الضعيفة للألباني (٢\١١٦) و هناك صححه هذا لأخير.

هەر کەسێك تەواوی بکات باوەڕی تەواو کردوە، وە هەرکەسێك تەواوی نەکات باوەڕی تەواو نەکردوە، ئەگەر بژیم ئەوە بۆتانی ڕون دەکەمەوە هەتا کاری پێ بکەن، وە ئەگەر بمرم ئەوە من لەسەر هاوەڵی کردنتان سورنیم)[1].

وە لە پێش ئەمانەوە هەمویان سەرداری زانایان بە خوا، کە پێغەمبەرانن – سەلات و سەلامی خوایان لەسەر بێت– کە چاودێری خوای خۆیان بە ڕادەیەك بەسەریانەوە بو کە کاتێ هەڵبژاردنی دەدانێ لە نێوان زیاتر ژیان و مردندا، هەمویان گەیشتن بە لیقای خوای خۆیان هەڵدەبژارد، هەروەك **بوخاری** باسێکی دارشتوە لە صەحیحەکەیدا: (باسی ئەوەی هەر کەسێك گەیشتن بە لیقای خوای پێ خۆش بێت، خواش بینینی ئەوی پێ خۆشە)، وە سەنەدێکی هێناوە لە عائیشەوە خێزانی پێغەمبەر (ﷺ) دەڵێت: (پێغەمبەری خوا (ﷺ) کاتێ کە لەشی ساغ بو بەردەوام دەیوت: **بە ڕاستی هیچ پێغەمبەرێك وەفاتی نەکردوە هەتاوەکو جێگەی خۆی پێ نیشان نەدرابێت لە بەهەشت پاشان هەڵبژاردنی دەدرێتێ**. وە کاتێك مردن نزیك بویەوە لێی وە سەری لەسەر ڕانم بو لەهۆش خۆی چو ماوەیەك پاشان بە ئاگا هاتەوە، چاوەکانی بڕەیە سەقفەکە، پاشان فەرموی: (**خوایە گیان دۆستانی سەرەوە**. وتم: کەواتە ئێمە هەڵنابژێرێ، وە زانیم ئەوە ئەو فەرمودەیەیە کە بۆی باس دەکردین، ئنجا دەڵێت: ئەوە کۆتا وشە بو کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەریبڕی کە ئەو فەرمودەیەی بو: **خوایە گیان دۆستانی سەرەوە**)[2].

---

[1] رواه البخاري في صحيحه تعليقا (١\٤٥ – الفتح) و وصله ابن ابي شيبة في كتاب الايمان (١٣٥)، و ابن حجر في تغليق التعليق (١\١٩)، وصححه هو و العيني في عمدة القاري (١\١١٤)، و الألباني في تعليقه على الايمان لابن أبي شيبة (ص ٤٥).

[2] رواه البخاري (٦٥٠٩)، و مسلم (٤\١٨٩٤).

ئەی باشە چۆن سروشتی قەومێك وشك هەڵهات و بەربەستەكانیان ئەستور بو لە ڕێگری كردن لە تێگەیشتنی ئەمە؟! وە خەریكن هەمو ئەوانەی كە بەرگری دەكەن لە صیفاتەكانی خوای گەورەو ناوەكانی لە گومانەكانی ئەهلی لەكارخەرەكان (التعطيل) و لێك چوێنەرەكان (التمثيل) تاوانباریان دەكەن بەوەی خەریكی شتی پڕوپوچن، وەوایان نەبینی كە خوای گەورە مافی هەیە بەسەریانەوە لەوەدا كە بەربگری بكەن لە زاتی پیرۆزی!!

چۆن فێركردنی ئەو تەوحیدەی كە پێشینی چاكمانی لەسەر بوەو بەرگری كردن لێی دەمەقاڵەو گفتوگۆی بێزەنتیە؟! چۆن بەمە فریو دەخۆی – برای خوێنەرم!! – لە كاتێكدا تۆ بەیەك ئایەتی قورئاندا تێناپەڕی ئیللا ئەو ئایەتە كۆتای هاتووە بە یادخستنەوە بە ناوێك لە ناوەكانی خوا، یاخود سیفەتێك لە سیفەتەكانی؟!

بەوێنەی: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴾ التوبة: ٥

واتە: بەڕاستی خوای گەورە لێخۆش بو وە میهرەبانە، هەروەها ﴿ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴾ النساء: ١٧ واتە: خوای گەورە زاناو دانایە، هەروەها ﴿ وَٱللَّهُ عَزِيزٞ ذُو ٱنتِقَامٍ ﴾ المائدة: ٩٥ واتە: خوای گەورە بە دەسەڵات و تۆڵە سێنە، هەروەها ﴿ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَعۡلَمُ مَا فِيٓ أَنفُسِكُمۡ فَٱحۡذَرُوهُۚ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٞ ﴾ البقرة: ٢٣٥ واتە: چاك بزانن كە خوای گەورە زانیاری هەیە بە هەمو ئەو شتانەی كە لەناو ناختاندا هەیە، دەی كەواتە بترسن لێی، وە چاكیش بزانن كە خوای گەورە لێخۆشبوەو پشوو درێژە، هەروەها ﴿ وَكَانَ ٱللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزٗا ﴾ الأحزاب: ٢٥ واتە: خوای گەورە خاوەن دەسەڵات و توانایە، هەروەها ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴾ الشعراء: ٦٨ واتە: وە پەروەردگاری تۆ خاوەن شكۆ و بە بەزەییە، هەروەها ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ

كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبٗا ﴾ النساء: ١ واتـه: خـوای گـهوره چـاودێره بهسـهرتانهوه، هـهروهها ﴿ وَٱللَّهُ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴾ التغابن: ٦ واتـه: خـوای گـهوره خـاوهنی هـهمو موڵكهكانـهو دهوڵهمهندهو سوپاس كراویشه لـهسهر ئـهو هـهمو نیعمهتانـهی، هـهروهها ﴿ إِنَّ بَطۡشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ إِنَّهُۥ هُوَ يُبۡدِئُ وَيُعِيدُ وَهُوَ ٱلۡغَفُورُ ٱلۡوَدُودُ ذُو ٱلۡعَرۡشِ ٱلۡمَجِيدُ فَعَّالٞ لِّمَا يُرِيدُ ﴾ البروج: ١٢ - ١٦ واته: سزای خوای تۆ زۆر توندە، هەر ئەو سەرەتای دروستبونی هەمو شتەكانی كردوەو هەر ئەویش دوبارە دروستیان دەكاتەوەو، وە هەر ئەو خوایـه لـه تاوانـەكان خـۆش دەبێـت و هەرئـەو خۆشەویسـتی بەندەكانیـەتی، خـاوەن عەرشـی گەورەیـە، هەرچیەكی بیەوێت دەیكات.

هەمو ئەمانەوە ڕەندانەوەی ئەم ناوە جوانانـەو صـیفاتە بەرزانـە لـە كاریگـەری لەسەر دڵی كەسانی شارەزا پێی، هـەتا هەسـت بـە چـاودێری خـوا بكـات لـە هـەمو كاروبارەكانیدا، وە بەوەش شەرمی پێ تەواو بكـات، لـە **سـەعیدی كـوڕی یەزیـدی ئەنصاریەوە** دەگێڕێتەوە كە پیاوێك وتی: (ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئامۆژگـاریم بكە. فەرموی: **ئامۆژگاریت دەكەم بەوەی كە شەرم لە خوا بكـەیت هـەروەك چـۆن شەرم دەكەیت لە پیاو چاكێكی قەومەكەت)**[1].

وە ئەبوبەكری صدیق ڕەزای خوای لێبێت دەفەرموێت لە كاتێكداوتار بۆ خەڵكی دەدەدات: (**ئەی كۆمەڵی موسوڵمانان! شەرم بكەن لە خوا، سوێند بەو خوایەی كە**

---

[1] رواه أحمد في الزهد (٤٦)، و البيهقي في الشعب (٧٣٤٣)، و غيرهما، و قـال فيـه الألبـاني: (وهـذا اسـناد جيـد)، السلسلة الصحيحة (٧٤١).

نەفسی منی بەدەستە ! من کاتێك کە دەچم بۆ سەرئاو بۆ شوێنێکی چۆڵ بەردەوام خۆم دادەپۆشم بە پۆشاکەکەم وەك شەرمێك لە خوای خۆم)[1].

وە هەر لەبەر ئەوەش پێغەمبەری خوا (ﷺ) هەواڵی داوە بەوەی کە بەندە هەڵناسێ بە ئەنجامدانی هەندێك تاوان مەگەر کاتێ کە دڵی خاڵی بێت لە ئیمان لەکاتی ئەنجامدانیدا، لە ئەبو هورەیرەوە ڕەزای خوای لێبێت، دەگێڕێتەوە لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) کە فەرمویەتی: (**زیناکار زینا ناکات کاتێك کە زینا دەکات ئیمان داربێت، وە دز دزی ناکات کاتێك کە دزی دەکات ئیماندار بێت، وە مەی ناخواتەوە کاتێك کە دەیخواتەوە ئیماندار بێت، وە پەشیمان بونەوە هێشتا ڕێگەی پێدراوە)**[2].

عیکریمە دەڵێ: بە **ئیبن عەبباسم** وت: چۆن ئیمانی لێ دادەماڵرێ؟ فەرموی: (**بەم شێوەیە —پەنجەکانی کرد بەناو یەکداو دوای دەرهێنایەوە— وە ئەگەر تەوبەی کرد ئەوا ئیمانەکەی بۆ دەگەڕێتەوە ئا بەم شێوەیە، پەنجەکانی کردەوە بەناو یەکدا)**[3].

هەربۆیە کاتێك کە نوح سەلامی خوای لەسەربێت بانگەوازی گەلەکەی کردووەڵامیان نەدایەوە زانی ئەوان ئەو وەڵامنەدانەوەیان لە نەزانینیانەوە بە گەورەی خواوە هاتوە، کە بە شکۆدار ناوی بردوە، وە فەرمویەتی: ﴿ مَّا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ﴾ نوح: ١٣

---

[1] رواه ابن مبارك في الزهد (٣١٦)، وابن أبي شيبة (١١\١٠٥-١٠٦)، و هناد في الزهد (١٣٥٦)، و عبدالله بن أحمد في زوائد الزهد (٢١١)، و الخرائطي في مكارم الأخلاق (٢٩٠)، وابن حبان في روضة العقلاء (ص: ٥٧)، و أبونعيم في الحلية (١\٣٤)، و البيهقي في الشعب (٧٣٣٧)، وهو صحيح.

[2] رواه أحمد (٢\٣٧٦)، و البخاري (٦٨١٠)، و مسلم (٥٧)، و غيرهم.

[3] رواه البخاري (٦٨٠٩).

واتە: ئەی گەلەکەم ئەوە چیتانە بۆ لەخوا ناترسن، ئیبن عەبباس دەفەرموێت: **(بۆ بە گەورەیی ئەو نازانن)**[١].

وە لە ڕیوایەتێکی تردا لێکدانەوەی ئەم ئایەتەی کردوە بەوەی: **(ئەوە چیتانە خوا بە گەورە دانانێن بەو جۆرەی کە شایستەیە پێی)**[٢]. لەبەرئەوەی دروست کراوەکان ئەگەر خوایان بە گەورە بزانیایە ئەوە بە هیچ شێوەیەك هاوەڵیان بۆ بڕیار نەدەدا، چونکە خەیرو چاکە هەموی بەدەست ئەوە، ئیتر چۆن پەنا دەبەنە بەر غەیری ئەو، ئەوەتا خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ **وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا عِندَنَا خَزَائِنُهُ** ﴾ الحجر: ٢١؟!

واتە: هەمو شتێك گەنجینەکەی لە لای خوایە بە کێی بدات ئەیدات بە کێشی نەدات نایدات بەپێی حیکمەت و ویستی خۆی.

وە لەبەرئەوەی لە هەمو شەڕێك پارێزراون بەهۆی تواناو هێزو دەسەڵاتی ئەو، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ **أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِن دُونِهِ** ﴾ الزمر: ٣٦

واتە: ئایا لە بەخشندەیی و چاکەو چاودێری ئەو خوایە نیە بۆ بەندەکەی، کەوای لێکردوە بە جۆرێك کە هەستاوە بە پەرستنی و جێبەجێ کردنی فەرمانەکانی، وە دور کەوتنەوە لەو شتانەی کە قەدەغەی کردوە، بە تایبەت تەواوترینی بەندەکان لە پەرستنی خوادا، کە موحەممەدە (ﷺ) وە خوای گەورە یارمەتی دەدات لە کاروباری

---

[١] رواه ابن جرير في تفسيره (٢٩\٩٥)، و أبو الشيخ في العظمة (٧٣)، و البيهقي في الشعب (٧١٧)، من طرق يقوي بعضها بعضا، لاسيما التي بعد هذا الأثر.

[٢] رواه ابن جرير في تفسيره (٢٩\٩٤) و هو صحيح بما قبله.

دین و دونیادا وە دەیپارێزێت لـە هەمو ئەوانەی کە دەیانـەوێت ئـازاری پێبگەیـەنن، ئنجا دەربـارەی بێباوەڕەکـان دەفـەرموێ: ئـەوان بـە بـت و پەرسـتراوەکانیان دەت ترسـێنن بـەوەی کـە زیانـت پێبگەیـەنن، کـە ئەمـەش بـە هـۆی گـومڕای و سەرلێشێواویانەوەیە.

ئەگـەر خـەڵکی گـەورەی خوایـان بزانیایـە ئـەوا تـرس و بـیم لـەناو دڵەکانیانـدا ئۆقرەی دەگرت، هەتا سەرپێچی کارێکت تێدا نەدەبینین، چونکە ترسی خـوا دەبـو بە ڕێگر لەنێوان ئەوان و ئەنجامدانی ئەو شتانەی دەبێتە هۆی تورەبـونی، هـەروەك **سەعیدی کوڕی جوبەیر** دەفەرموێت: (**لە ڕاستیدا ترسان بریتیە لەوەی کە لە خـوا بترسیت هـەتا ئـەو ترسـانەت بەربەسـت بێـت لـە نیـوان تـۆ و تاوانەکانتـدا، ئـەوە ترسانە، وە زیکر بریتیە لە گوێڕایەڵی کردنی خوا، هەرکەسێك گوێڕایەڵی خوا بکات ئەوا زیکری ئەوی کردوە، وە هەرکەسێك گوێڕایەڵی ئەو نـەکات ئـەوا یـادی ئـەوی نەکردوە، با تـەسبیحات و قورئانیش زۆر بخوێنێتەوە**)[1].

وە لـەم وتەیەیداواتایـەکی وردی تێدایـە کـە پێویسـت تێبینـی بکرێـت، ئـەویش ئەوەیە کە بەندە سەرپێچی خوا ناکات مەگەر کاتێك کە هەست کـردن بـە چاودێری خـوای گـەورە لـە دڵیـدا نـەمێنێ، وە بـێ ئاگا بـێ لـەوەی کـە خـوا لەگەڵیدایـەتی دەیبیستێ و دەیبینێ، وە زاڵ بێت بەسەریدا حەزو ئارەزوی نەفسـی بـۆ تـاوان، وە دڵی رابکێشێ بەرەو تاوان چۆن ڕاکێشانێ، وە بـەلام هـەرکاتێ بـیری کەوتـەوە کـە خوا ئاگای لێیەتی و دەیبینێ دەست هەڵدەگرێ، خوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿ أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ ٱللَّهَ يَرَىٰ ﴾ العلق: ١٤

---

[1] رواه أبو نعيم في الحلية (٤\٢٧٦)، باسناد صحيح، و محمد بن حسن البخلي وثقه أحمد بن سيار كما في الثقات لابن حبان (٩\٨١).

واته: ئایا نازانیٚ كه خوا دەبینیٚ.

وه ئەو وتەیەی كه دەڵیٚ ڕەحمەتی خوای لێبێت: (**هەر كەسێك گوێڕایەڵی خوا بكات ئەوه به دڵنیایەوه یادی خوای كردوه**) مەبەستی به یاد: بنچینەی زیكرو بنەوانەكەیەتی، كه بریتیه له زیكری دڵ، كه گەورەترین هاندەره بۆ گوێڕایەڵی كردنی خوا، هەروەك **میمون بن مهران** ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**زیكر دو جۆره: زیكری زوبان كه چاكه، وه لەوەش باشتر ئەوەیه كه بەنده لەكاتی تاوانكردندا خوای بیربكەوێتەوەو دەستی لیٚ هەڵبگریٚ**)[1].

هەمو كارەكه له گوێڕایەڵی كردنداو وازهێنان له تاوان دەگەڕێتەوه بۆ ناسینی خواو هەست كردن به چاودێریكردنی و ترسان لێی، هەمو ئەمەش له بەگەورەزانینی خوای تاك و تەنهایه.

بەڵكو جاری واهەیه مرۆڤ هەست به گەورەی خوا دەكات بەجۆرێك كه عیبادەتەكانی له بەرچاوی دەكەون هەرچەنده زۆریش بێت وه بەهیچی نازانێت لەبەرامبەر گەورەی خوادا، ئەمەش پاڵی پێوه دەنێت بۆ ئەوەی كه تێبكۆشیٚ له عیبادەتەكانیداو به چاكی ئەنجامی بدات، بەبیٚ كەم كردن و زیاد كردن بەڵكو بەو جۆرەی كه شەرعیه.

وردبەرەوه له حاڵی ئەوانەی كه چێژ له شەوەكانیان دەبینن به گوێڕایەڵی كردنی خوای گەورەو زیندو كردنەوەی به شەو نوێژ، كه چۆن كۆتای به عیبادەتەكەیان دەهێنن به داوای لێخۆش بون كردن له كەمتەرخەمیان به ترسەوه، خوای گەوره دەفەرموێت:﴿ كَانُواْ قَلِيلٗا مِّنَ ٱلَّيۡلِ مَا يَهۡجَعُونَ وَبِٱلۡأَسۡحَارِ هُمۡ يَسۡتَغۡفِرُونَ ﴾ الذاريات: ١٧ ـ ١٨

---

[1] رواه ابن أبي الدنيا في الورع (٤٩)، و أبونعيم في الحلية (٤\٨٧) باسناد صحيح.

واته: ئا ئەو چاکەکارانە لەشەودا زۆر کەم دەنوستن وە زۆربەی شەوکانیان زیندو دەکردەوە بە شەو نوێژو قورئان خوێندن و زیکرو پاڕانەوە، وە پێش هەڵهاتنی فەجر کە پێی دەوترێ پارشێو خەریکی داوای لێخۆشبونن لە خوای گەورە، دەبینی تا پارشێو خەریکی شەونوێژن پاشان لە کۆتاییەکەیدا داوای لێخۆش بون دەکەن، لە تاوان و کەم تەرخەمیەکانیان.

وە لە عوتبەی کوڕی عەبدەوە دەڵێ: پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرموی: (**ئەگەر پیاوێك لەسەر دەم و چاوی ڕابکێشرێ لەو ڕۆژەوەی کە لە دایك بوە هەتا ئەو ڕۆژەی کە تەواو بەساڵدا دەچێت و دەمرێت لە پێناو ڕەزامەندی خوادا ئەوا لە ڕۆژی دواییدا لەبەرچاویدا بە هیچی نازانێت**)[1].

وە لەم ڕیوایەتەوە ئەوە دەخوازێت کە نابێت بەندە دور بکەوێتەوە لە گوێڕایەڵی کردنی خوای گەورە، یاخود کەم تەرخەمی بکات لە سوپاس گوزاری کردنی، وەوا هەست بکات دەربارەی خوا کە خۆشحاڵە پێی کاتێ کە دەبینێ خوای گەورە نیعمەتەکانی ڕشتوە بەسەریدا، وەوا حساب بکات کە لێی ڕازیە بەو تۆزە عیبادەتەی کە لە نەفسی دەیکێشێتەوە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ **أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ ۚ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ** ﴾ الأعراف: ٩٩ [2]

---

[1] رواه أحمد (٤\١٨٥)، و البخاري في التاريخ الكبير (١\١٥)، و الفسوي في المعرفةو التاريخ (١\٣٤٠)، و الطبراني في الكبير (١٧\١٢٣)، و أبو نعيم في الحلية (٢\١٥)، و (٥\٢١٩)، و البيهقى في الشعب (٧٥١)، باسناد جيد. بڕوانە: السلسلة الصحيحة للألباني (٤٤٦). و رواه ابن المبارك في الزهد (٣٤)، و أحمد (٤\١٨٥)، و البخاري في التاريخ الكبير (١\١٤)، و الطبراني (١٩\٢٤٩) موقوفا على الصحابى محمد بن أبي عميرة باسناد صححه الألباني في المصدر السابق (١\ القسم الثاني ص: ٨٠٨) و قال: (و هو في حكم المرفوع).

[2] بڕوانە: المنهاج في شعب الايمان للحليمي (١\٥٠).

واته: ئایا بێ باکن لە سزای خوا، هەرکەسێك بێ باك بێت لە سزای خـوا ئـەوە باوەڕی نیە بە پاداشتی کردەوەکان، وە باوەڕیشی نیە بـە نێردراوانـی خـوا. وە ئـەم ئایەتە پیرۆزە هەڕەشەیەکی زۆر گەورەی تێدایە، بەوەی کە نابێت بەنـدە ئـەمین بێـت بەو تۆزە ئیمانەی کە هەیەتی، بەڵکو ئـەبێت بـەردەوام بترسـێت لـەوەی کـە توشـی فیتنەیەك بێت ئەو ئیمانەی کە هەیەتی لە دەستی بدات، وە هەمیشـە داوا بکـات لـە خوا کە جێگیری بکات لەسەر ئیمان و بە ئیمانەوە بمرێت، وە تێبکۆشێت لەوەی کە هەمو هۆکارێك بگرێتە بەر بۆ ڕزگاربون لە خراپە لە کـاتی ڕودانـی هـەر فیتنەیـەك، چونکە بەندە هەرچەندە بگاتە پلەی بەرز لە ئیمان ئـەوا سـەلامەت نیـە لـەوەی کـە توشی فیتنە نەبێت.

هەرلەبەر ئەمەشە **ذو النون** ڕەحمەتی خـوای لێبێـت دەفـەرموێت: (**چاك بـزانن ئەوەی کە شەرمی بزواندن لەبەرامبەر خـوا زانیاریـان بـو دەربـارەی چاکەی خـوا لەگەڵیان، وە زانیاریان بەوەی کە ئەو شتانەی کە خوا پێویستی کردوە لەسەریان لە سوپاس گوزاری کردنی فەرامۆشیان کـردوە، وە سـوپاس کردنـی کۆتـای نیـە، هەروەك چۆن گەورەی کۆتای نیە**)[1].

لەبەرئـەوە سەرپێچـی خـوا ناکـات مەگـەر ئـەوەی کەسـێك کـە ڕێـزی خـوای لەلانەبێت بەو جـۆرەی کـە پێویسـتە، هـەروەك خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَمَا قَدَرُواْ ٱللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦ وَٱلْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ وَٱلسَّمَٰوَٰتُ مَطْوِيَّٰتُۢ بِيَمِينِهِۦ ﴾ الزمر: ٦٧

واتە: ئەو هاوەڵ دانەرانە ڕێزی خوایان نەگرت بەو جۆرەی کە شایسـتەی ئـەوە، وە بە گەورەیان نەزانی بەو جۆرەی لایەق بە گەورەی ئەوە، بـەڵکو کارێکیـان کـرد

---

[1] رواه البيهقي في الشعب (٧٣٤٩).

که پێچەوانەی ئەوەیە بەوەی شتانێکیان کردبە هاوەڵی که ناتەواون لـه هەمو وەصـف و کردارێکیاندا، نه سودیان بەدەسته نەزیان نه هیچ دەبەخشـن نـه هـیچ دەسـێننەوە، تەماشا دەکەی ئەو دروستکراوە ناتەواوانەیان شوبهاند بە خوای دروست کارو تەواو له هەمو ڕویەکەوە.

وه نـەزانین دەربـارەی گـەورەی خـوا بریتیـه لـه سـەری نـەزانین، وه ئـەوەش هۆکاری چاو نەترسی بەندەیە بۆ بەزانـدن و پێشـێل کردنـی ئـەو شـتانەی کـه خـوا حەرامی کردوە، خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ ذَٰلِكَ وَمَن يُعَظِّمْ حُرُمَٰتِ ٱللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُۥ عِندَ رَبِّهِۦ ﴾الحج: ٣٠

واته: ئەو حوکمانەی که بۆمان باس کردون وه ئەوەش که تێیدایەتی لە بەگـەورە ڕاگرتنی ئەو شتانەی که خوا حەرامی کردوە، بەوەی که ڕێزی بگـرن و بـه چـاوی حورمەتەوە سەیری بکەن، هەرکەسێك ڕێزی بگرێت و پێشێلی نەکات خوای گەورە پاداشتی دەداتەوەوە دەبێتە مایەی خێرو چاکە بۆی لە دونیاو دوارۆژدا.

وه دەفەرموێت:﴿ إِنَّمَا ٱلتَّوْبَةُ عَلَى ٱللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلسُّوٓءَ بِجَهَٰلَةٍ ﴾النساء: ١٧

تەوبەی بەندەکان بۆ خوا دو جـۆرە: یارمـەتی دانـی بـۆ تەوبـەکردن، وه قـەبوڵ کردنی، دوای ئەوەی که بەندە تەوبە دەکات. لەم ئایەتەدا هاوەڵمان دەداتیٚ بـەوەی که ئەو تەوبەیەی که خوا پێویستی کردوە لەسەر خۆی قـەبوڵی بکـات ئـەویش وەك بەخشندەی و گەورەییەك که لەبەرامبەر بەندەکانی دەینوێنیٚ بـۆ ئەوانەیـە کـه تـاوان دەکەن به نەزانی، نەزانین به سەرئەنجامی ئەو تاوانەو سزاو تورەی خواو نـەزانینی بـه چاودێری خواو تەماشاکردنی خوا بۆی، کەواتە هەمو سەرپێچی کارێـك نەزانـه بـەم پێیە بێت، بابشزانێت ئەو کارە حەرامە، بەڵکو زانیاری بە حەرامی ئەو کـارە مـەرجی به تاوان دانانی ئەو کارەیەو سزادانیەتی لەسەری.

له ئەبی عالیەوە کە دەگێڕێتەوە لـە هـاوەڵانی پێغەمبـەرەوە (ﷺ) کـە دەیـان وت: (**هەمو تاوانێك بەندە ئەنجامی دەدات ئەوە بە هۆی نەزانینەوەیە**)[1].

بەهەمان شێوە بە صەحیحی هاتوە لـە **قـەتادەوەوە** باسـی ئـەوە دەکات کە هاوەڵانی پێغەمبەر (ﷺ) لەسەر ئەوە یەك دەنگن.[2]

وە ئەمـەش لـە شـارەزای هاوەڵانەوەیـە —خـوا لێیـان ڕازی بێـت— دەربـارەی قورئـان، وە زانیاریـان دەربـارەی نەفسـی مـرۆڤ، وە ئـەو کاریگەریـە زۆرەی کـە تەوحیـد هەیـەتی لـە پاکردنـەوەی، هـەتا **(السـدی)** دەربـارەی ئـەو فـەرمودەی خوا:﴿ إِنَّمَا ٱلتَّوۡبَةُ عَلَى ٱللَّهِ لِلَّذِينَ يَعۡمَلُونَ ٱلسُّوٓءَ بِجَهَٰلَةٖ ﴾ النساء: ١٧

دەفەرموێت: (**هەتا سەرپێچی خوا بکات نەزانە**)[3].

ئیبن تەیمیە ڕەحمـەتی خـوای لێبێـت دەفـەرموێت: (**وە مەبەسـت ئەوەیە کە هـەمو یـاخی یـەك لـە خـوا نەزانـە، وە هـەمو ئەوانـەی لێـی دەترسـن ئـەوە زانـاو گوێڕایەڵن بۆ خواوە ئەو کەسە نەزانیەکەی بە هۆی ناتەواویەوەیە لە ترسانەکەیدا، چونکە ئەگەر ترسەکەی لە خوا تەواو بوایە سەرپێچی نـەدەکرد**، وە لەوەشـەوەیە ئەو وتەیەی **ئیبن مەسعود** ڕەزای خوای لێبێت: (**بەسە بـۆ ترسـان لـە خـوا کـە بـە زانیاری دابنرێ، وە بەسە بۆ لە خۆباییبون لە ئاستی خوادا کە بە نەزانی دابنرێ**)[4].

---

[1] رواه ابن جرير في تفسيره (٨\٨٩- شاكر) باسناد صحيح، و سعيد هو: ابن أبي عروبة، ثقة اختلط باخره، الا ان الراوي عنه هو يزيد بن زريع، سمع منه قبل اختلاطه كما قال الامام احمد بن حنبـل. بڕوانـە: المعرفـة و التـاريخ للفسوي (٢\١٤٠).

[2] رواه عبدالرزاق في تفسيره (١\١٥١)، و ابن جرير في تفسيره (٨\٨٩) باسناد صحيح.

[3] رواه ابن جرير في تفسيره (٨\٨٩-٩٠) باسناد جيد.

[4] رواه ابن المبارك في الزهد (٤٦)، و بن ابي شيبة (١٣\٢٩١). و احمد في الزهد (ص: ١٥٨)، و ابو داود في الزهـد (١٧٨)، و الطبراني في الكـبير (٩\٢١١-٢١٢)، و ابـن بطـة في ابطـال الحيـل (٩- العمـير)، و البيهقـي في الشـعب (٧٣٢)، و في المدخل (٤٨٧)، كلهم من طريق المسعودي، وهو وان كان قد اختلط، فان ذلك لا يضر روايتـه هـذا،

لەبەرئەوەی بیرکردنەوە لەو شتەی کە لێی دەترسی وا دەکات کە ڕابکەی لێی، وە ڕامان لەو شتەی کە خۆشت ئەویٚ وا دەکات بەدوایدا بگەڕێی، ئەگەر لەوە ڕانەکات و، بە دوای ئەمەدا نەچێت، بەڵگەیە لە سەرئەوەی کە ئەو کەسە بەباشی بیری لە شتەکان نەکردوەتەوە)[١].

وە چەندە بەندە زیاتر خوای خۆی بناسیٚ ئەوا زیاتر لێی دەترسیٚ، خوای گەورە دەفەرمویٚت: ﴿إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَٰٓؤُا۟﴾فاطر: ٢٨

واتە: لە ناو بەندەکانی خوادا بەتەنها زانایان بە تەواوی لێی دەترسن.

وە زاناترینی زانایان پێغەمبەری خوایە (ﷺ) کە زۆر دەترسا لەوەی سەرپێچی خوا بکات، ئەویش کێیە ! لەبەرئەوەی خوای گەورە فەرمانی پێکردوە بەوەی کە بڵێٚ: ﴿ قُلْ إِنِّىٓ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّى عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴾ الأنعام: ١٥

لانها عن القاسم، وكان قد اتقنها، فقد سئل يحيى بن معين عن المسعودي، فقال: (كان ثقة... وكان صحيح الرواية فيما حدث به عن القاسم ومعن). رواه الخطيب في تاريخ بغداد (١٠\٢٢١).

لكن بقي الانقطاع بين القاسم، و عبدالله بن مسعود، الا ان الجملة الاولى — التي هي موضع الشاهد – قدوردت من رواية اخرى بلفظ: (العلم الخشية). و هي في معناها تماما، رواه أحمد في الزهد (١٨٥)، و أبو نعيم في الحلية (١\١٣١)، و البيهقي في المدخل (٤٨٦) من طريق عون بن عبدالله بن عتبة بن مسعود، عن ابن مسعود، وهو اسناد صحيح، لولا الانقطاع بين عون و ابن مسعود، قال الترمذي في سننه (٣\٥٦١): (عون بن عبدالله لم يدرك ابن مسعود)، و انظر كلام الشافعي فيه في السنن الكبرى للبيهقي (٥\٣٣٢)، و الدارقطني في سؤلات البرقاني (٣٨٥)، و العلائي في جامع التحصيل (ص: ٢٤٩).

وهذه الرواية تقوي رواية القاسم السابقة، لاسيماوان لها شواهد كثيرة في الكتاب و السنةواثار السلف، لا يتسع المقام لسردها.

تنبيه: جاء في اسناد أبي نعيم من رواية عون بن عبدالله أنه قال: (قال لي عبدالله). كذا في الحلية (١\١٣١)، ولولا انني لم اجد من صرح بسماع عون بن عبدالله من ابن مسعود لقلت بذلك، فلعله يكون تصحيفا أو نحوه.

و على كل حال، فلا أشك في صحة نسبة هذه المقولة لابن مسعود (رضي الله عنه) لما سبق ذكره، وان كان الخطب هنا هينا، و العلم عند الله.

[١] مجموع الفتاوى (٧\٢٢-٢٣).

واته: پێیان بڵێ كه من دەترسم لەوەی كه ئەگەر سەرپێچی پەروەردگارم بكەم سزام بدات به سزای ڕۆژێكی گەورە.

لەبەرئەوەی تاوان لەلای یەكخواپەرستانی شارەزا بە خوا – ئەگەر چی بچوكیش بێت – وەك شاخێك دەیبینن، لەبەر زانیاریان بە گەورەی خوای بە دەسەڵات و تەنها، وە جیلی هاوەڵان چونكه زاناترین جیل بون به مافەكانی خوا لە هەمو كەس زیاتر دەترسان، **عەبدوڵڵای كەوڕی مەسعود** دەفەرموێت: (**ئێوە كاری ئەوتۆ دەكەن كه له بەرچاوتاندا له تاڵە مو بچوك ترە، كەچی ئێمه لە سەردەمی پێغەمبەردا (ﷺ) ئەو كارانەمان به تاواتی گەورە دەزانی**)[1]. **بوخاری** دەڵێ: واته به **به هیلاكبەرەكان.**

وه ئەمەش نالێین وەك هەندێك كە دەڵێن: چاكەی چاكەكاران خراپەی نزیكەكانه له خواوە، بەڵكو بریتیه لەو تاوانەی با له بنچینەدا بچوك بێت ئەوا لەلای ئەو كەسەی كە دەیكات گەورەیه كاتێ كە بەبیر خۆی دەهێنێتەوە گەورەی و بەدەسەڵاتی ئەو خوایەی كه سەرپێچی كردوە، **هەربۆیەوازدەهێنێ** له شەرماندا.

ئەوزاعی ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت گوێم لە **بیلالی كوڕی سەعد** بو دەیفەرمو: (**مەڕوانە بچوكی تاوان، بەڵام بڕوانە ئەو خوایەی كە سەرپێچیت كردوە**)[2].

جوان ورد بەرەوە لەو ئەسەرەی كه دێت جوان تێدەگەیت له نهێنی ترسی ئەو جیله له خوای گەورە، وە پەیوەندی ئەوە به ئیخلاصەوە بۆ خوا، **یەحیای كوڕی**

---

[1] رواه البخاري (٦٤٩٢).

[2] رواه ابن المبارك في الزهد (٧١)، و عبدالله بن أحمد في زوائد الزهد (ص: ٣٨٤)، و العقيلي في الضعفاء (٣\٢٣٢)، و أبو الفضل الزهري في حديثه (٤٠٢)، و أبو نعيم في الحلية (٥\٢٢٣)، و ابن عساكر في تاريخ دمشق (١٠\٥٠١-٥٠٢)، و الذهبي في السير (٥\٩١)، وهو صحيح، وإن كان فيه عنعنة الوليد بن مسلم المدلس، فقد صرح بالتحديث في إحدى طريقي ابن عساكرو الذهبي، ثم هو قد توبع كما تعرفه من مصادر التخريج.

موعازی ڕازی دەفـەرموێت: (**چـۆن کردەوەکـانم ڕزگـارم دەکـەن، لـە کاتێکـدا مـن لەنێوان چاکەو خراپەدام؟ خراپەکانم هیچ چاکەی تێدا نیە، وە چاکەکانم تێکەڵە بە خراپە، وە تۆش خوایە قەبوڵت نیـە هـیچ کارێك ئـیخلاص نـەبێت تێیـدا، لـەدوای ئەمەش هیچ نەماوە تەنها بەخشندەیت نەبێت**)[١].

وە ئـەم بەکـەم زانینـی نەفسـە دڵ پـاك دەکاتـەوە لـە خۆبـای بـون بـە هـۆی کردەوەوە، لەبەرئەوەی لـە خۆبـای بـون ئـیخلاص نـاهێڵێ لـە ڕوی تێبینـی کردنـی نەفس و دانە پاڵی هەمو شتەکان بـۆ لای خـوا، لەگـەڵ ئـەوەی هـەمو چـاکەیەك کـە توشی مرۆڤ دەبێـت لەلایـەن خواوەیـە، خـوای گـەورە دەفـەرموێت:﴿ وَمَا بِكُم مِّن نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ﴾النحل: ٥٣

واتە: هەمو ئەو نیعمەتانەی کە پێتانەوەیە لەلای خواوەیە.

هەر لەبەر ئەوەیە ئیبلیس کاتێ نـەیتوانی لـوتی بەنـدە شـۆڕ بکـات لەتاوانـداوە بینی لێبڕاوە لە گوێڕایەڵی کردنی خوای خۆی، دەستەواژەی مـەدح و بـەباش دانـان دەخاتە ناو دڵیـەوە، هـەتا لـەخۆبای بـون و ڕیـاو بەدەسـت هێنـانی ناوبـانگی تێـدا دەوروژێنـێ، وە بـەردەوام ئەوانـە دەدات بەگوێیـدا، وە چـاوی تێبڕیـوە هـەتا کۆتـا پاشماوەی ژیانی.

عەبدوڵای کوڕی ئەحمـەدی کـوڕی حەنبـەل دەفـەرموێت: (سـەرەمەرگی بـاوکم هات، منیش لەلای دانیشتم، وە پارچە پەڕۆیەکم بەدەستەوە بو –وە ئـەو لـە گیـان دەرکێشاندا بو– بۆ ئـەوەی هـەردو شـەویلگەی پـێ گورجـو گـۆڵ بکەمـەوە، وە لـە هۆش خۆی دەچو هەتاوامان دەزانی کە مردوە پاشـان دەهاتـەوە هـۆش خـۆی، وە دەیوت: **نا هێشتا! نا هێشتا!** وای دەوت جارێك و دوجار.

---

[١] رواه البيهقي في الشعب (٨٢٤)، و نحوه برقم (٨٢٣).

له جاری سێههمدا پێم وت: ئهی بابه گیان! ئهوه چیه ئهو شتهی کـه دهیڵێیـت لهم کاتهدا؟ پێی وتم: **کوڕی خۆشهویستم نازانی؟**

وتم نهخێر!

وتی: **ئیبلیس – دوربێت له ڕەحمەتی خوا! – پێڵاوەكەی هەڵگرتم و گازی لـه پەنجەكانی دەگرت له داخی من و، دەیوت: ئای ئەحمەد! له دەستم دەرچوی.**[1] وه منیش دەموت: نا هێشتا! هەتا ئەمرم)[2].

وه هەركەسێك یادی ئەمەی هەبێت وه ئەوەش كه پێغەمبـەرانی لەسـەر بـوە – صـەلات و سـەلامیان لەسـەربێت – لـه بـاس كـردن و یادخسـتنەوەی تەوحیـدو وەوەسیەت كردن پێی هەتا له كاتی سەرەمەرگیشیاندا – وەك پێشتر باسمـان كـرد – دەزانێ نهێنی پەیوەندی ئەم وشەیە – ئەگەر له دڵدا جێگیر بێت – له بـەردەوام بون و جێگیربون لەسەر ئیسلام له كاتی بەجێهێشـتنی ئـەم دونیایـەدا، وه ئـەوەش وەرگـیراوە لـه ناونـانی بەوتـەی جـێگیر لـەو ئایەتـەی سـورەتی ئیـبراهیم كـه ئـەو فەرمودەیـــەی خوایـــە:﴿ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ فِي ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِي ٱلْآخِرَةِ ﴾إبراهيم: ٢٧

---

[1] واته: ئیبلیس وای نیشان دەدات: كه تۆ ڕزگارت بو لەدەستم، بۆ ئەوەی له خۆی بای بێت بەنەفسـی خـۆی، ئەمـەش – سـوێند بـەخوا – فیتنەیـەكی زۆر گەورەیـە، وه كـاتێكی سـەخت و ترسـناكە، وه پـارێزراویش ئـەو كەسەیە كه خوا بیپارێزێت.

[2] رواه ابن علم في جزئه كما في السير (١١\٣٤١)، و أبو نعيم في الحليـة (٩\١٨٣)، و البيهقـي في الشـعب (٨٢٦)، و ابن الجوزي في مناقب أحمد (ص: ٥٤٦–٥٤٧) بإسناد جيد، قال الذهبي في السير (١٥\٥٤٤)، عند ترجمة ابن علم – راوي هذه القصة –: حكاية عن عبـدالله بـن أحمد في قـول أبيـه لا تعد منكـرة). وه بڕوانـه هـەروەها السـير (١١\٣٤١)، فإنه يحتاج الى تحرير، و إن كان معنى القصة لاشئ فيه من الناحية الفقهيـة، بڕوانـه الشـعب للبيهقـي (٨٢٧) وما بعدها.

واته: خوای گەورە ئەوانەی کە ئیمانیان هێناوە جێگیرو دامەزراو دەکات بەوتەی جێگیر لە ژیانی دونیاو لە ڕۆژی دوایشدا، بەوەی لە دنیادا هیدایەتیان دەدات بۆ ئیمان و ئیسلام و لەسەرە مەرگیشدا لەسەر ئەو ئیمانە دەمرن و وە لەیەکەم وێستگەی دوارۆژدا کە ناو گۆڕە خوای گەورە زمان پاراویان دەکات لەکاتی وەڵامدانەوەی ئەو دو مەلائیکەیەی کە پرسیاری لێدەکەن، وە لە نارەحەتیەکانی ناو گۆڕ دەیپارێزێت، وە لە ڕۆژی دوایشدا لەگەڵ ئەهلی ئیمان حەشری دەکات و لە سەختی ئەو ڕۆژە دەیپارێزێت.

هەر لەبەرئەمەشە **ئیبن قەیم** ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: **(تەوحید یەکەم شتە کە بە هۆیەوە مرۆڤ پێی دەچێتە ناو ئیسلامەوە، وە کۆتا شتیشە کە لەسەری دونیای پێ بەجێدەهێڵێ هەروەك پێغەمبەر** (ﷺ) دەفەرموێت: (هەرکەسێك **کۆتا وشەی: لا اله الا الله بێت، دەچێتە بەهەشتەوە)**[1].

وە تەوحید یەکەم پێویستیەو وە کۆتا پێویستیە، کەواتە تەوحید یەکەم بابەتەو کۆتا بابەتە)[2].

وە لەبەر ئەمەش نەریتی خوا دەربارەی بەندەکانی وا ڕۆشتوە کە هەرکەسێك لەسەر تەوحیدی پاك و پوخت ژیابێت، وە پیسی نەکردبێت بە گومانەکانی ئەهلی **(التأویل)** (ئەوانەی کە لێکدانەوەی نابەجێ دەربارەی ناو صیفاتەکانی خوا بڕیار دەدەن)، و ئەهلی **(التعطیل)** (ئەوانەی کە دەڵێن خوا هیچ ناو صیفاتێکی نیە)، و ئەهلی **(التمثیل)** (ئەوانەی کە خوا دەشوبهێنن بە دروست کراوەکانی)، ئەوا خوای گەورە لەسەر ئەو

---

[1] رواه أحمد (٥\٢٣٣)، و ابوداود (٣١١٦)، و الحاكم (١٣٥١) من حديث معاذ رضي الله عنه و صححه، و وافقه الذهبي.

[2] مدارج السالكين (٣\٤٤٣).

تەوحیدە دەیمرێنـیّ، بەتایبـەت ئەوانـەیان کـە بانگـەواوی بـۆ دەکـەن و پارێزگـاری لێدەکەن.

حافظ عبد الغافر الفارسي ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**گوێم لە باوکی صالح بو دەیوت: چومە لای أبی بکر اللباد لە کاتی سـەرەمەرگیدا، گـوێم لێـی بـو دەیوت – لە کاتێکدا گیانی دەدا: ﴿ٱلْمَلِكُ ٱلْقُدُّوسُ ٱلسَّلَـٰمُ ٱلْمُؤْمِنُ﴾** الحشر: ٢٣ **وە ناوەکانی تری هەمو ژمار هەتا کۆتای)**[١].

وە ئەوەی کە هەرگیز بیرم ناچێتەوە ئامۆژگاری مامۆستامان **موحەمـەد ئـەمان ئەلجامیە** ڕەحمەتی خوای لێبێت کە بۆیان بـاس کـردین ئەوانـەی کـە ئامـادە بـون لـەلای لـە مامۆسـتاکانمان و کەسـانی تـریش کـە لـە کـاتی سـەرەمەرگیدا دەیـوت: (**عەقیدە! عەقیدە! ئامۆژگاریم بۆتان ئەوەیە)**.

مردنێکی چەند خۆشە! لە ڕاستیدا ئەم مامۆستایە بۆ تەوحیـد ژیـا، وە زۆربـەی قسەکانی دەربارەی تەوحیدو بـەرگری کـردن بـو لێـی، وە خـواش بـەوە کۆتـای بـە ژیانی هێنا، بە جۆرێك کە کردی بە ئامۆژگاری بـۆ دوای خـۆی، هـەروەك ئیبراهیمـی خەلیل و نـەوەکانی – صـەلات و سـەلامیان لەسـەر بێـت – کردیـان، خـوای گـەورە دەفـــەرموێت: **﴿وَوَصَّىٰ بِهَآ إِبْرَٰهِـۧمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَـٰبَنِىَّ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰ لَكُمُ ٱلدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ أَمْ كُنتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ ٱلْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنۢ بَعْدِى قَالُوا۟ نَعْبُدُ إِلَـٰهَكَ وَإِلَـٰهَ ءَابَآئِكَ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَـٰعِيلَ وَإِسْحَـٰقَ إِلَـٰهًا وَٰحِدًا وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ﴾** البقرة: ١٣٢ - ١٣٣

---

[١] (المنتخب من السياق لتأريخ نيسابور) لإبراهيم الصريفيني (ص: ٣٦)، وهذا سند صحيح.

خۆ دەرخستن (الرياء)

هەروەك چۆن تەوحيد بەرامبەرەكەی هاوەڵ دانانە، بێگومان ئیخلاصیش بەرامبەرەكەی ڕیایە، وە هەروەك چۆن ڕوناكی ئیخلاص بەڵگەی لە خۆبایيبون بە نەفسەوە دەكوژێنێتەوە لەناو دڵی مرۆڤدا ئەگەر لەو دڵەدا بێت، چونكە بە دڵنیاییەوە ئیخلاص هەرگیز لەگەڵ ڕیادا هەڵناكات، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمۡوَٰلَهُمۡ رِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَلَا يُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۗ وَمَن يَكُنِ ٱلشَّيۡطَٰنُ لَهُۥ قَرِينٗا فَسَآءَ قَرِينٗا﴾ النساء: ٣٨

واتە: ئەوانەی كە ماڵ دەبەخشن بۆ ئەوەی كە خەڵكی بیان بینن و مەدح و سەنایان بكەن، نەك ماڵ بەخشینیان بە هۆی ئیخلاص و ئیمانیانەوە بێت بە خوای گەورەو بەتەمای پاداشتی ئەو بن، وە ئەمەش لە هەنگاوەكانی شەیتانە كە بانگەوازی حزبەكەی بۆ دەكات بۆئەوەی لە ئەهلی ئاگر بن وە بەهۆی ئەو كارەوەیان بون بە هاوەڵ و دۆستی شەیتان، وە هەركەسێك شەیتان دۆستی بێت ئەوە خراپترین كەسی كردوە بە دۆستی خۆی كە بەرەو فەوتان دەیبات.

وە ڕیا لە دیارترین صیفاتی دوڕوەكانە، لە بەرئەوەی ئەوان شتێك نیشان دەدەن كە لە ناخیانداوانیە، خوای گەورە دەفەرموێت:﴿يُرَآءُونَ ٱلنَّاسَ وَلَا يَذۡكُرُونَ ٱللَّهَ إِلَّا قَلِيلٗا﴾ النساء: ١٤٢

واتە: ئەو دوڕوانە كاتێك كە دێن بۆ نوێژ بەو پەڕی تەمەڵی و بێتاقەتیەوە دێن وە كاتێك دێن كە خەڵكی بیان بینێت وەك نوێژی عەسرو نیوەڕۆ كە دنیا ڕوناكەو خەڵكی دەیان بینن بەڵام بۆ نوێژی عیشاو بەیانی ناچن چونكە دنیا تاریكەو كەس نایان بینێت، وە لەكاتی ئەنجام دانی نوێژەكەشدا زۆربەكەمی یادی خوای تیادەكەن.

هەربۆیە مەرجی قەبوڵ بونی تەوبەیان ئەوەبو کە بە ئیخلاصەوە دینداری بکەن، خوای گەورە دەفەرموێت:﴿ إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ وَلَن تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ وَأَصْلَحُوا۟ وَٱعْتَصَمُوا۟ بِٱللَّهِ وَأَخْلَصُوا۟ دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ مَعَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾ النساء: ١٤٥ – ١٤٦

خوای گەورە لەم ئایەتەدا باسی سەرئەنجامی دوڕوەکان دەکات، کە لە بنی بنەوەی دۆزەخن وە لە ناو خراپترین سزادان وە لە ژێر بێباوەڕەکانەوەن، لەبەرئەوەی هاوشانیانن لە بێباوەڕی و دژایەتی کردنی نێردراوانی خوا، وە زیاد لەوەش لەوان فێڵاوی ترو وە توانایان زۆرترە دژایەتی ئیمانداران بکەن بە شێوەیەك کە هەستی پێنەدەکرا، وە بە هۆی ڕوکەشیانەوە کە خۆیان بە موسوڵمان نیشان دەداوەك موسوڵمان مامەڵەیان لەگەڵ دەکراو حوکمەکانی ئیسلامیان بەسەردا جێبەجێ دەکرا، هەرلەبەر ئەمەش شایستەی ئەوەبون کە سزایان لە بێبوەڕان سەخت تربێت، پاشان دەفەرموێت وە تەنها شت ڕزگاریان بکات لە سزای خوا ئەوەیە کە تەوبە بکەن لە تاوانەکانیان، وە ناخ و ڕوکەشیان چاك بکەن، وە تەنها پشت بە خوا ببەستن لە بەدەست هێنانی خۆشی و لابردنی ناخۆشیەکان، وە بە ئیخلاصەوە دینداری بکەن، وە لە کردەوەکانیاندا تەنها مەبەستیان ڕەزامەندی خوا بێت، هەرکەسێك ئائەم شتانە لە خۆیدا جێبەجێ بکات ئەوا لە دونیاو لە ژیانی بەرزەخ و لە ڕۆژی دوایشدا لەگەڵ باوەڕداراندایە.

هەربۆیە هەمو کردەوەیەك مەبەست تێیدا ڕەزامەندی خوا نەبێت قەبوڵ ناکرێت، وە ئەو کارەی ماڵە بەسەر خاوەنەکەیەوە لە ڕۆژی دوایدا، لە ئەبو هورەیرەوە ڕەزای خوای لێبێت دەفەرموێت: پێغەمبەر خوا (ﷺ) دەفەرموێت:

(خوای گەورە فەرمویەتی:– من دەوڵمەندو بێنیازم لە بەندایەتی سەرجەم دروست

كراوەكانم، وە هەركەسێك كردەوەیەك ئەنجام بدات و هاوەڵ بڕیار بدات تێیداواتە لە ئەنجام دانی ئەو كارەیدا تەنها مەبەستی من نەبێت بەڵكو مەبەستی كەسێكی تریش بێت، ئەوا منیش لێی قەبوڵ ناكەم و خۆیشی و كارەكەشی واز لێدەهێنم.

وە لە ڕیوایەتێكە تردا: (**وە من بەریم لە خۆی و كارەكەی، وە ئەو كارەی بۆ ئەو كەسەیە كە كردویەتی بە هاوەڵ لەگەڵ من**)[1].

وە لەبارەی پێناسەی ئیخلاصەوەوتراوە: (**ئیخلاص واتە هاوتابونی كردەوەكانی بەندە لەڕوكارو ناخدا، وە ڕیا بەوە دەبێت كەڕوكەشی چاكتر بێت لە ناخی، وە ڕاستگۆیی لە ئیخلاصدا بەوە دەبێت كە ناخی ئاوەدانتربێت لە ڕوكەشی**)[2].

بیلالی كوڕی سەعد ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**دۆستی خوا مەبە لە ئاشكرایدا، وە دوژمنی بیت لە نهێنیدا**)[3].

وە ئەم پێناسەیەی كۆتای ڕاستگۆی دەرهێنراوە لەو فەرمودەیەی خواوە: ﴿ وَإِن تُخۡفُوهَا وَتُؤۡتُوهَا ٱلۡفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيۡرٞ لَّكُمۡ ﴾ البقرة: ٢٧١

واتە: ئەو خێرانەی كە دەیكەن بە نهێنی بیكەن و بیدەن بە هەژارەكان ئەوە زۆر باشە بۆ ئێوە، چونكە دورە بێت لە ڕیاو خۆدەرخستن و زیاتر ئیخلاصی پێوە دیارە،

[1] رواه ابن ماجة (٤٢٠٢) وهو صحيح.

[2] بڕوانە ئەم پێناسەیەو ئەوەش كە لە دوای هاتوە لە مدارج السالكين (٢\٩١).

[3] رواه أحمد في الزهد (ص: ٣٨٥)، و الفريابي في صفة المنافق (٩١)، و أبوفضل الزهري في حديثه (٤٠١)، و أبونعيم في الحلية (٥\٢٢٨)، و البيهقي في الشعب (٦٥٤٨)، وابن عساكر في تاريخ دمشق (١٠\٤٨٨-٤٨٩)، و الذهبي في السير (١١\٥١٨).

وهو صحيح وإن كان فيه عنعنة الوليد بن مسلم المدلس، فقد صرح بالتحديث في بعض هذه الطرق، ثم هو قد تابعه بقية بن الوليد، كما في إحدى طريقي أبي نعيم.

وە بۆ ئەو كەسەش كە هەژارە بەوجۆرە باشترە چونكە لایەنی دەرونی ئەو كەسە پارێزراو دەبێت لەوەی كە هەست بكات بە ناتەواوی.

وە سیفەتێكیشە لە سیفەتەكانی ئەو حەوت كەسەی كە خوای گەورە دەیانخاتە ژێرسێبەری خۆیەوە لە ڕۆژێكدا كە هیچ سێبەرێك نیە تەنها ئەو سێبەرە نەبێت كە خوا بڕیاری دەدات، هەروەك پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: (**وە پیاوێك خێرێك دەكات و دەیشارێتەوە، هەتا دەستی چەپی نازانێت دەستی ڕاستی چی بەخشیوە...**)[1]

وە خەڵكی چالاكن لە شاردنەوەی خراپەكانیان زۆر زیاتر لە شاردنەوەی چاكەكانیان، لەبەرئەوەی ئەیانەوێت بەوە پلەو پایەیان دەست بكەوێت لە لای خەڵكی، بەڵكو زۆربەیان دەبینی چالاكن لە بەرچاودا، وە تەمبەڵن لە تەنهایدا، هەربۆیەوتراوە (**ئیخلاص واتە نەگەڕێیت بە دوای شایەتێكدا لەسەر كارەكانت تەنها خوا نەبێت، وە بەتەمای پاداشت نەبیت لە غەیری ئەو**).

وە ئەگەر مرۆڤ تێبكۆشایە لە شاردنەوەی چاكەكانی لە خەڵكی هەروەك چۆن تێدەكۆشێ لە شاردنەوەی خراپەكانی لێیان ئەوە دەگەیشتە پلەوپایەی ڕاستگۆیان، هەروەك **باوكی حازم سەلەمەی كوڕی دینار** ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**چاكەكانت بشارەوە، هەروەك چۆن خراپەكانت دەشاریتەوە**)[2].

وەوتراوە: ئیخلاص: (**بریتیە لە بە تەنها دانانی خوا لە مەبەستت لە گوێڕایەڵی كردنیدا**).

---

[1] رواه البخاري (٦٦٠)، و مسلم (١٠٣١).

[2] رواه الفسوي في المعرفةو التاريخ (١\٦٧٩)، و أبونعيم في الحلية (٣\٢٤٠)، و البيهقي في الشعب (٦٤٩٦)، وابن عساكر في تاريخ دمشق (٢٢\٦٨) وهو صحيح.

و في رواية للبيهقي في الشعب (٦٥٠٠) بلفظ: (أخف حسنتك كما تخفي سيئتك، ولا تكونن معجبا بعملك، فلا تدري أشقي أنت أم سعيد).

وەوتراووە: (**پالأوتەکردنی کردەوە لە چاودێری کردنی دروستکراوەکان**).

هەربۆیە بە **سەهل** وتراوە: چ شتێك زۆر قورسە لەسەر نەفس؟ فەرموی: (**ئیخلاص، لەبەرئەوەی هیچ بەشێکی تێدا نیە بۆ نەفس**).

أبوبكر المروزی دەڵێت: گوێم لە پیاوێکەوە بو بە باوکی عەبدوڵڵای وت[١] — وە باسی ئیخلاص و ڕاستگۆی بۆکرد — باوکی عەبدوڵڵاش وتی: (**ئابەوە ئەو قەومە بەرز بونەوە**)[٢].

هەربۆیە پێشەوایانی ئەم ئوممەتە ڕقیان لە ناوبانگ بو، وە حەزیان لە باس نەکردن بو، بە هۆی چاودێری کردنیانەوە بۆ ئیخلاص و ترسیان لە دڵەکانیان لە فیتنەی ستایش و مەدح کردن، خەڵکی ئەوتۆ هەیە کە کۆڵەوار بوە بەدەست ئەوەی کە خەڵکی شوێن پێی هەڵدەگرن، وە ماچ کردنی دەستی، وە دانانی لە لای سەرەوە لە ناو کۆڕو کۆمەڵدا، وە داواکردن لێی بۆ ئەوەی دۆعا بکات بەئومێدی بەرەکەتی، وە هاوشێوەی ئەوە، وە هەرکەسێك بەشی لە ئیخلاصدا کەم بێت ئەو شتانەی پێخۆشەو لەوانەشە داوای بکات.[٣]

حەممادی کوڕی زەید ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**لەگەڵ ئەیوبدا دەڕۆشتم، لە ڕێگەی واوە دەیبردم، من سەرسام دەبوم پێی چۆن ئەو ڕێگایانە دەزانیٚ؟ ڕای دەکرد لە دەست خەڵکی تا نەیبینن و بڵێن: ئەوە ئەیوبە**)[٤].

هەروەها دەڵێت: (**ئەیوب لە ڕێگەی ئەوتۆوە دەیبردم کە دورتربو! منیش دەموت: ئەم ڕێگەیە نزیکترە! ئەویش دەیوت: من خۆم بەدور دەگرم لەم کۆڕانە،**

---

[١] وفي طريق: (پرسیاری لێکرد: ئەو قەومە بە چی گەشتنە ئەو ئاستەی هەتا مەدح کران).

[٢] رواه ابن الجوزي في مناقب الإمام أحمد (ص: ٢٦٧)، و (ص: ٢٧٤) من ثلاث طرق، يصحح بعضها بعضا.

[٣] بڕوانە: الفوائد لابن القيم (ص: ٢٢٣).

[٤] رواه ابن سعد (٧\٢٤٩)، و الفسوي في المعرفةو التاريخ (٢\٢٣٢)، و هو صحيح.

وه ئەگــەر ســڵاوی بکردایــە ئــەواوەڵامیان دەدایــەوە بــەجۆرێك زۆر زیــاتر لەوەڵامدانەوەی خەڵکی تر، وه دەیوت: **خوایەگیان خۆت چاك دەزانی مـن ئـەوەم ناوێت! خوایەگیان خۆت باش دەزانی کەمن ئەوەم ناوێت!**)[1].

وه ئەبو زورعە یەحیای کوڕی ئەبی عەمر دەفەرموێت: (ضە حاکی کوڕی قەیس چوە دەرەوەی شار بۆ نوێژە بارانە، وه باران نەباری، وه هیچ هـەورێکیان نـەبینی، ضە حاك وتی کوا یەزیدی کوڕی ئەسـوەد؟ – وه لـە ڕیوایەتێکـدا – کـەس وەڵامـی نەدایـەوە! پاشـان وتـی: کـوا یەزیـدی کـوڕی ئەسـوەدی ئـەل جورشـی؟ سـوێندم خواردوە لێی ئەگەر گوێی لە قسەکانمە ئیلا دەبێت هەسـتێت. ئـەویش وتـی: **ئـەوە منم!** فەرموی: هەستە تکامان بۆ بکە لەلای خوا با بارانمـان بـۆ ببارێنێـت، ئـەویش هەستاو سەری شۆڕکردەوە لە نێـوان هـەردو شـانیەوەوە دەسـتەکانی دەرخسـت و بەرزی کردەوە، وه فەرموی: **خوایەگیان ئائەو بەندانەت منیـان کـردوە بـە تکاکـار لەلای تـۆ.** سـێ جـا نەپاڕایـەوە هـەتا بارانێکیـان بـۆ بـاری خـەریك بـو بخنکـێن بـە هۆیەوە، پاشان فەرموی: **خوایە گیان ئەم کارە منی دەرخست و ناوبانگم دەرکەوت ڕزگارم بکە لێی**، وه دوای ئەوە نەژیا هەفتەیەك نەبێت هەتا مرد)[2].

وه کۆکەرەوەترین پێناسـە بـۆ ئـیخلاص کـە بینیبێـتم، کـە کۆکـەرەوەی هـەمو ئەوانەیە کە پێشتر باسمان کرد ئەو پێناسەیەیە کە **ئەبو عوسمان سـەعیدی کـوڕی ئیسماعیل** ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**ڕاستگۆی لە ئیخلاصدا لەبیرکردنی بینینی دروستکراوەکانە بە هۆی بەردەوام تەماشاکردنی دروسـتکار، وه ئـیخلاص**

---

[1] رواه ابن سعد (٧\٢٤٨)، و الفسوي (٢\٢٣٩– بشطره الأخير)، وهو صحيح.

[2] رواه الفسوي في المعرفةو التاريخ (٢\٣٨١)، ومن طريقه ابن عساكر في تاريخ دمشق (٦٥\١١٢) و رواه اللالكـائي في الكرامات (١٥٠)، و البيهقي في الشعب (٦٥٧٧)، ومن طريقه ابن عساكر أيضا (٦٥\١١٣).

و رواه أبو زرعة الدمشقي في تاريخه (١٧٠٤– مختصرا)، و من طريقه ابن عسـاكر أيضـا (٦٥\١١٢)، ومـن طريقـه غيره (٦٥\١١٣– مختصرا أيضا) وفي إسناده أيوب بن سويدوقد توبع.

واتە بتەوێت بە دڵ و كردەوەو پیشەت ڕەزامەندی خوا لە ترسی تورەبونی، هەروەك ئەوەی كەوای نیشان بدەی بە ڕاستی كردەوەكانت كە ئەو دەتبینێ، هەتا ڕیا بڕواتەدەر لەناو دڵتدا.

پاشان لەیادت بێت منەتی خوا بەسەرتەوە كە یارمەتی داویت بۆ ئەو كارانە، هەتا لە خۆڕازی بون بچێتە دەر لەناو دڵتدا، وە نەرم ونیانی بەكاربهێنی لە كارەكانتا، هەتا پەلە كردن بچێتە دەر لەناو دڵتدا، وە پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرموێت: **(نەرمو نیانی لە هەر شتێكدا دابنرێ ئەوا دەیڕازێنێتەوە، وە لەهەر شتێك دەربهێنرێت ئەوا ناشیرینی دەكات)**[1].

ئەبو عوسمان دەڵێ: **وە پەلە كردن بریتیە لە شوێن كەوتنی هەواو ئارەزو، وە نەرمونیانی بریتیە لە شوێن كەوتنی سوننەت، وە كاتێك كە تەواو بویت لە كردەوەكەت وە دڵت داچڵەكی لە ترسی خوا لەوەی كە كردەوەكەت بداتەوە بە نێوچەوانتداو قەبوڵی نەكات لێت،** خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَٱلَّذِينَ يُؤۡتُونَ مَآ ءَاتَواْ وَّقُلُوبُهُمۡ وَجِلَةٌ أَنَّهُمۡ إِلَىٰ رَبِّهِمۡ رَٰجِعُونَ ﴾ المؤمنون: ٦٠

واتە: ئەوانەی كە هەڵدەستن بە جێبەجێكردنی ئەو شتانەی كە فەرمانیان پێكراوە بە پێی توانایان لە نوێژو ڕۆژو زەكات و حەج و خێرو شتی تر، لەگەڵ ئەوەشدا ئەترسن لەكاتی نیشاندانەوەی كردەوەكانیان و وەستانیان لە حضوری خوادا، كە كردەوەكانیان ڕزگاریان نەكات لە سزای خوا، چونكە خوای خۆیان دەناسن، كە شایەنی هەمو جۆرە عیبادەتێكە بە تەواوترین شێوە.

وە هەركەسێك ئەم چوار خەسڵەتەی كۆكردەوە ئەوە كەسێكی موخلیصە لە كردەوەكانیدا – إنشاء الله –)[2].

---

[1] رواه مسلم (٢٥٩٤).

[2] رواه البيهقي في الشعب (٦٤٧٥).

جوان ورد بەرەوە لێرەدا بزانە چۆن نەرمونیانی گێڕاوە بە شوێن کەوتنی سوننەت، چونکە نەفس حەزی بە شتانێکە، وە کە حەزی پێکرد داوای دەکات بە پەلە، چونکە بەشی لەو شتەدا هەیە، وەئەم ئارەزوە تەنها لەسەرخۆی سنورەکەی دەشکێنێ، وە بەلەسەرخۆی مرۆڤ دەتوانێ چاودێری کردەوەکانی بکات بە چاوی سوننەت بۆ ئەوەی شیاوی حەق بێت، نەك بە چاوی هەواو ئارەزو، هەربۆیە **ئیبراهیممی خەواص** دەفەرموێت: (**پەلەکردن ڕێدەگرێت لە پێکانی حەق**)[١].

بەهەرحاڵ لە ڕاستیدا بابەتی: (**ئیخلاص لە دینداریدا بۆ خوا**) بابەتێکی دورو درێژە، وە زۆری دەوێت بۆ بەدەست هێنانی، بەڵکو لە گەورەترین بابەتەکانی ئاینە پاکەکەمانە بە تێکڕای، وە بەڵام ئامانجی من لێرەدا هەوڵدانە بۆ تۆزێك شارەزای بون و سەرلێدەرچون لێی وە لەو بنەمایانەی کە بۆ هیچ کەسێك نیە کە کەمتەرخەمی تێدا بکات، وە ئیخلاص – لەگەڵ ئەمەدا – زۆر لەوە گەورەترە کە کتابێك بتوانێ هەموی باس بکات، یان وتارێك هەموی لەخۆبگرێت.

---

[١] رواه البيهقي في الشعب (٦٤٧٧) بسند صحيح.

بنچینەی دووەم

ڕێگا تەنها یەك ڕێگایە

بنچینەی دووەم: ڕێگا، یەك ڕێگایە

چاك بزانە –ڕەحمەتی خوات لێبێت– ئەو ڕێگایەی كە دەستەبەری خۆشیەكانی ئیسلامت بۆ دەكات یەك ڕێگایەو نابێت بە چەند دانەیەك، لەبەرئەوەی خوای گەورە سەركەوتنی تەنها بۆ یەك حزب بڕیارداوەوە فەرمویەتی: ﴿أُوْلَٰٓئِكَ حِزۡبُ ٱللَّهِۚ أَلَآ إِنَّ حِزۡبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ﴾ المجادلة: ٢٢

واته: ئەوانەی کە دۆستایەتی و دوژمنایەتی تەنها لەبەر ڕەزامەندی خـوا دەکـەن، ئا ئەوانە ئەوانەن کە خوای گەورە ئیمانی لەناو دڵەکانیاندا جێگیر کردوەو بەردەوام یارمـەتیان دەدات و وە ڕازی بـوە لێیـان و بەهەشـتێکی بـۆ ئامـادە کـردون کـە خۆشیەکانی نەبڕاوەیە، وە هەرئەوانەش حزبی خوان، چاك بزانن کە تەنها حزبی خـوا سەرفرازو سەرکەوتون، وە باقی حزبەکانی تر حزبی شەیتانن و سەرشۆڕن.

وە سەرخستنی تـەنها بـۆ ئـەم حزبـە بڕیـارداوەوە فەرمویـەتی: ﴿ وَمَن يَتَوَلَّ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ فَإِنَّ حِزْبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلْغَٰلِبُونَ ﴾ المائدة: ٥٦

واته: هەرکەسێك دۆستای خواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) و باوەڕداران بکات، ئەوە ئەو کەسە لەگـەڵ حزبـی خوادایـە، وە خـوای گـەورە سـەریدەخات بەسـەر هـەمو نارەحەتیەکانداوە دەستەبەری هەمو خۆشیەکانی بۆ دەکات، چـونکە بەڕاسـتی تـەنها حزبی خوا سەرکەوتووەو سەردەخرێن.

وە چـەند بگـەڕێیت بـەناو قورئـان و سـوننەتی پێغەمبـەری خـوادا (ﷺ) ئـەوا هەرگیز نابینی پارچەپارچەکردنی ئوممەت بۆ چەند کۆمەڵ و بە حزبایـەتی کردنـی لـە چـەند گروپێکـدا ئـیللا سەرزەنشـت کـراوە، خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَلَا تَكُونُواْ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ مِنَ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمْ وَكَانُواْ شِيَعًا كُلُّ حِزْبِۭ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴾ الروم: ٣١ - ٣٢

واته: وەکو هاوەڵ دانـەرەکان مـەبن، چـونکە هـاوەڵ دانـان دژی تەوحیـدە، وە پارچەپارچە بونە لەکاتێکدا تەوحیدواتە یەکگرتن و خڕبونـەوە لـەدەور یـەك ڕێبـازو بەرنامە کە ئاینی ئیسلامە، وەکو ئەو هاوەڵ دانەرانە مەبن کـە دینەکـەیان هەرچـەندە بەتاڵە کەچی کردویانە بەچەند بەش و گروپ و حزبێك، هەیانـە دار دەپەرسـتیٚ یـان

ڕۆژ یاخود مانگ، یان دارو بەرد یاخود مەلائیکەو پێغەمبەران و جنۆکە یان پیاو چاکان و گۆڕو مەزارگەکانیان، ئەم دینانە هەمو بەتاڵ و گومڕاین، وە تەنها حزب و ڕێگای ڕاست ئیسلامە، کەچی دەبینی هەریەکەیان دڵی بەو حزبەو بەرنامەیە خۆشە کە خۆی لەسەریەتی و ئەوانەی تر بە ناحەق دەزانێ، خوای گەورە لەم ئایەتەدا هەڕەشە لە ئیمانداران دەکات کە دینەکەیان پارچە پارچە نەکەن و نەبن بەچەند حزب و گروپێك.

چۆن پەروەردگارمان ڕازی دەبێت لە ئوممەتەکەی بە پارچەپارچە بون دوای ئەوەی پاراستویەتی بە قورئانەکەی، وە بەڕائەتی پێغەمبەرەکەی (ﷺ) دەکات لەو کارە ئەگەروای لێهات وە هەڕەشەی لێدەکات لەسەری وە دەفەرموێت: ﴿ **إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمۡ وَكَانُواْ شِيَعٗا لَّسۡتَ مِنۡهُمۡ فِي شَيۡءٍۚ إِنَّمَآ أَمۡرُهُمۡ إِلَى ٱللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُواْ يَفۡعَلُونَ** ﴾ الأنعام: ١٥٩

واتە: ئەوانەی کە ئاینەکەیان پارچە چارچە کردوەو بون بە چەند کۆمەڵ و لایەنێك، تۆ لە هیچ شتێکدا لەگەڵ ئەوانە نیت، وە چارەنوس و سەرئەنجامی ئەوانە دەگەڕێتەوە بۆ لای خوا، وە لێپرسینەوەیان لەگەڵ دەکات و سەرئەنجامی کاری خراپی خۆیان نیشان دەدات، وە سزای خۆیان وەردەگرن لەسەر ئەو کارەیان.

لە موعاویەی کوڕی ئەبو سوفیانەوە دەفەرموێت: چاك بزانن کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) ڕۆژێك هەستا لەناوماندا وە فەرموی: (**ئاگادار بن ئەوانەی پێش ئێوە لە ئەهلی کیتاب (واتە جولەکەو گاور) پارچەپارچە بون بۆ حەفتاو دو تاقم، وە ئەم ئوممەتەش پارچەپارچە دەبێت بۆ حەفتاو سێ تاقم، حەفتاو دویان دەچنە ناو**

ئاكرى دۆزەخەوە، وە تەنها يەك دانەيان دەچێتە بەهەشتەوە، ئەويش كۆمەڵى موسوڵمانانە)[1].

ئەميرى صەنعانى ڕەحمەتى خواى لێبێت دەفەرموێت: **(باس كردنى ئەو ژمارەيە لە فەرمودەكەدا بۆ ئەوە نيە كە بڵێت ئەوانەى كە تيادەچن زۆرن، وە بەڵام بۆ ڕونكردنەوەى ئەوەيە كە ڕێچكەكانى گومڕاى فراوانەو چەندەها لقى لێدەبێتەوە، وە ڕێگاى حەق يەك ڕێگايە، هاوشێوەى ئەوەى كە پێشەوايانى تەفسير باسيان كردوە دەربارەى ئەو فەرمودەى خوا:** ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ﴾ الأنعام: ١٥٣

واتە: شوێن ڕێچكەكان مەكەون، با لە ڕێگە ڕاستەكە لاتان نەدات.

كە ڕێگەى بە كۆ هێناوەوە قەدەغەى كردوە لە شوێن كەوتنى بۆ ڕونكردنەوەى ئەوەى كە ڕێچكەكانى گومڕاى زۆرو فراوانن و چەندەها لقى لێدەبێتەوە، وە ڕێگەى هيدايەت و حەقى بە تاك هێناوە بە هۆى ئەوەى تەنهايەو نابێتە چەند دانەيەك)[1].

---

[1] رواه أحمد (٤\١٠٢)، و أبوداود (٤٥٩٧)، و الدارمي (٢\٢٤١)، و الطبراني (١٩\٣٧٦,٨٨٤-٨٨٥)، و الحاكم (١\١٢٨)، و غيرهم،. و هو صحيح.

و رواه أحمد (٢\٣٣٢)، و أبوداود (٤٥٩٦)، و الترمذي (٢٦٤٢)، و ابن ماجة (٣٩٩٠)، و أبويعلى (٥٩١٠,٥٩٧٨,٦١١٧)، و ابن حبان (١٤\٦٢٤٧)، و (١٥\٦٧٣١)، و الحاكم (١\١٢٨,٦)، و غيرهم من حديث أبي هريرة، وله روايات أخرى كثيرة عن أنس، و عبدالله بن عمرو بن العاص، و غيرهما.

وصححه الترمذي و الحاكم و الذهبي و الجوزجاني في الأباطيل (١\٣٠٢)، و البغوي في شرح السنة (١\٢١٣)، و الشاطبي في الاعتصام (٢\٦٩٨- الهلالي) و ابن تيمية كما في المجموع (٣\٣٤٥)، و ابن حبان في صحيحه (٨\٤٨)، و ابن كثير في تفسيره (١\٣٩٠)، وابن حجر في تخريج الكشاف (ص ٦٣)، و العراقي في المغني عن حمل الاسفار (٣٢٤٠)، و البوصيري في مصباح الزجاجة (٤\١٨٠)، و الألباني في السلسلة الصحيحة (٢٠٣)، و غيرهم كثير جدا.

وإنما ذكرت هذا لإفحام بعض أهل البدع، الذين يحاولون عبثا تضعيف هذا الحديث العظيم الذي قال فيه الحاكم رحمه الله: (هذا حديث كبير – أو – كثر ضبطه بعضهم – في الاصول).

وه له **ئیبن مەسعودەوە** ڕەزای خـوای لێبێـت دەفـەرموێت: (**پێغەمبـەری خـوا (ﷺ) خەتێکی بۆ کێشاین، پاشان فەرموی: ئەمـە ڕێگـەی خوایـە. پاشـان چـەند خەتێکی تری کێشا لە لای ڕاستی، وە لەلای چەپیەوە، پاشـان فـەرموی: ئەمانـە تولە ڕێگان، وە لەسەر هەر تولە ڕێیەك شەیتانێکی لێیە بانگەواز بۆ ئەو تولە ڕێیە دەکات**). پاشان ئەم ئایەتەی خوێندەوە: ﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِي مُسۡتَقِيمٗا فَٱتَّبِعُوهُۖ وَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمۡ عَن سَبِيلِهِۦ﴾الأنعام: ١٥٣[٢]

وە دەقی ئەم فەرمودەیە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە ڕێگا یەك ڕێگایە.

ئیبن قەیم دەفەرموێت: (**وە ئەمە لەبەرئەوەی ڕێگای گەیەنەر بۆلای خـوا یـەك دانەیە، وە ئەویش ئەوەیە کە نێردراوی بە هۆیەوە نـاردوەوە کیتـابی بـە هۆیـەوە ناردوەتە خوار، وە کەس پێی ناگات تەنها لەم ڕێگایەوە نەبێت، وە ئەگەر خەڵکی لە هەمو ڕێگاکانی ترەوە هاتن وە لە هەمو دەرگاکان بدەن، ئـەوا ڕێگاکـان لێیـان گیراوە، وە دەرگاکان لەسەریان داخـراوە، تـەنها لەیـەك ڕێگـەوە نـەبێت، وە ئـەو ڕێگەیە گەیشتوە بە خوا، وە دەتگەیەنێت بۆ لای خوا**)[٣].

لێرەدا دەڵێم: وە بـەڵام زۆری ڕێچـکەکانی دەبێتـە هـۆی دروسـت بـونی گومـان دەربارەی ڕێگە ڕاستەکەو شەرمەزار بوون و دابـڕان لێـی، وە تـەنها ئەوانـە لایـان دا لێی لە تاقم و کۆمەڵەکان کە دڵخـۆش بـوون بـە فـرەی، وە ترسـان لـە تـەنهای، وە پەلەیان کرد لە گەیشتن و وە ترسان لە چونە ژێر باری درەنگ گەیشتن.

---

[١] حديث افتراق الامة إلى نيف و سبعون فرقة (ص: ٦٧-٦٨).

[٢] رواه أحمد (١\٤٣٥) و غيره وهو صحيح.

[٣] التفسير القيم (ص: ١٤-١٥).

ئیبن قەیم دەفەرموێت: (**هەرکەسێك ئەو ڕێگە ڕاستە بە دورو درێژ بزانێت ئـەوا ڕۆیشتنی لاواز دەبێت**)[1].

پێناسەی ئەو ڕێگایە

لەو وتە یەکەمەی ئیبن قەیمەوە ئەو ڕیگایەمان بۆ ئاشکرا دەبێت، وە تێدەگەین کە مەبەست لە ڕێگا ئا لێرەدا بریتیە لە پایەی دوەم لە پایـەکانی تەوحیـد لـە دوای شـایەتی دانــی أن لا الــه الا الله، واتــە: شــایەتی دانــی ئــەوەی کــە موحوممــەد پێغەمبەری خوایە (ﷺ)، وە بەهـەمان شـێوە پایـەی دوەمـە لـە پایـەکانی قـەبوڵ بونی کردەوە، چونکە کردەوەوەرناگیرێ – هەروەك زانراوە – **بەدو مەرج نەبێت:**

١- ئیخلاص لە دینداریدا بۆ خوای گەورە.

٢- بە تەنها شوێن کەوتن بۆ پێغەمبەری خوا (ﷺ).

وە من ئێستا لە باسی ئەوەدا نیم کە بەڵگە بهێنمەوە بۆ ئـەم یاسا بەناوبانگە، لەبەرئــەوەی مەبەســت لــەم توێژینەوەیــە بریتیــە لــە ڕونکردنــەوەی ڕێگــای پێغەمبەرایەتی کە ناتگەیەنێت بە خوا تەنها ئەو نەبێت، چونکە (**نەزانین دەربارەی ئەو ڕێگەیەو نەهامەتیەکانی و مەبەستی ئەبێتە هۆی ناڕەحەتیـەکی زۆرو، لەگەڵ سودێکی کەم**)[2].

وە ڕونکردنەوەی ئەوەی کە ئەم ڕێگەیە یەك دانەیە، وە دروست نیـە قسـەکردن بەدەم پێغەمبەری خواوە (ﷺ) بە بانگەشەی ئەوەی کە ڕێگـا بـەرەو لای خـوا بـە ژمارەی نەفەسەکانی مرۆڤایەتیە، یان جگە لەوانـە لـەو بەنگەشـانەی کـە پڕوپوچـی

---

[1] الفوائد (ص:٩٠) ط. دار الكتب العلمية.

[2] الفوائد لابن القيم (ص ٢٢٣).

زانـراوه لـه ڕوانگـەی ئـەو ئاینـەی کـە خـوا ناردویـەتی بـۆ ئـەوەی ئەهلەکـەی یـەکپێبگرێت، نـەك پارچەپارچـەیان بکـات، وە خـوای گـەورە دەفـەرموێت:

﴿ وَٱعۡتَصِمُواْ بِحَبۡلِ ٱللَّهِ جَمِيعٗا وَلَا تَفَرَّقُواْۚ وَٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ إِذۡ كُنتُمۡ أَعۡدَآءٗ فَأَلَّفَ بَيۡنَ قُلُوبِكُمۡ فَأَصۡبَحۡتُم بِنِعۡمَتِهِۦٓ إِخۡوَٰنٗا ﴾ آل عمران: ١٠٣

واتە: دەست بگرن بەو حەبلەی خـواوە هەرهـەموتان وە دەسـتی لێبەرمـەدەن و پارچەپارچە مەبن، چونکەوازهێنان لەو حەبلەی خواو دورکەوتنەوە لێی دەبێتە هـۆی دوبەرەکی و جیاواز بون و بێدەسـەلاتی و لاوازی، وە بیهێننـەوە یـادی خۆتـان ئـەو هەمو خۆشی و نیعمەتانەی کە خـوای گـەورە ڕشـتویەتی بەسـەرتاندا، لـەوانـە پـێش ئەوەی ئەم قورئانە دابەزێت و پەیام بەری بۆ بنێرڕێـت ئێـوە دوژمنـی یـەکتری بـون بەجۆرێك کە گەورە بچوکی دەچەوسانەوە، بـەهێز لاوازی دەکوشـت، ماڵوسـامانی یەکتریتان دەخوارد بە داگیرکردن و بردن و تالانی و بـە غـەش کـردن وە هەمیشـە شەڕوشۆڕ لەناوتاندا بو بەلام خوای گەورە بە فەزڵ و ڕەحمەتی خـۆی ئـەم قورئانـەی ناردە خوارەوەوە هەموتانی کرد بە برا. کەواتە گەڕانەوە بۆ دوبـەرەکی و جیـاوازی گەڕانەوەیە بۆ سەردەمی پێش هاتنی ئیسلام، وە نەخۆشیە نەك چارەرسەر.

وە تـەفسیری ئـەم حەبلە هاتوە کـە دەسـتبەری کۆکردنـەوەی موسـوڵمانانە بـە: (کتابی خوا).

ئیبن مسعود ڕەزای خوای لێبێت دەفەرموێت: (**ئەم ڕێگەیە ئامادەبوی تێدایـە، شەیتانەکان ئامادەن تێیدا، بانگ دەکەن: ئەی بەندەکانی خواوەرن! ئەمە ڕێگەیە،**

بۆ ئەوەی خەڵکی لابدەن لە ڕێگەکەی خوا! ئێوەش پشت ببەستن بە حەبلی خوا، لە ڕاستیدا حەبلی خوا کتابەکەی خوایە)[1].

وە لەم ئەسەرەوە دوو سود هەیە:

یەکەمیان: کە ڕێگا یەکە، وە بەڵام شەیتانەکان چواردەوری دەدەن بە مەبەستی ئەوەی خەڵکی لە چوار دەور دور بخەنەوە، وە هیچ ڕێگەیەك نادۆزێتەوە بۆ بلاوە پێکردنیان کە چاك بێت لەو بانگەشەیە نەبێت کە دەڵێت چەندەها ڕێگا هەیە! وە هەرکەسێك وا نیشانی خەڵکی بدات کە حەق داخراو نیە تەنها لە دوتوێی یەك ڕێگەدا، ئەوە بە دڵنییایەوە ئەو کەسە شەیتانە، وە خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ **فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ** ﴾يونس: ٣٢

واتە: لەدوای حەق و ڕاستی هیچ شتێك نیە تەنها گومڕای نەبێت.

دووەم: لێکدانەوەی (حەبلی خوا) – کە پێویستە موسوڵمانان دەستی پێوە بگرن بۆ ئەوەی یەکبگرن – بە قورئانەکەی خوا، وە ئەمەش دژوار نیە لەگەڵ وتەکەی **ئیبن مەسعود** ڕەزای خوای لێبێت کە دەڵێ: (**ڕێگای ڕاست: ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئێمەی لەسەر بەجێهێشت)**[2].

---

[1] رواه أبو عبيد في فضائل القران (ص ٧٥)، و الدارمي (٢\٤٣٣)، و ابن نصر في السنة (٢٢)، و ابن الضريس في فضائل القران (٧٤)، و ابن جرير في تفسيره (٧٥٦٦– شاكر)، و الطبراني (٩\٩٠٣١)، و الاجري في الشريعة (١٦– الوطن)، و ابن بطة في الإبانة (١٣٥)، وهو صحيح.

[2] رواه الطبراني (١٠\١٠٤٥٤)، و البيهقي في الشعب (٤\١٤٨٧)، و نحوه ابن جرير في تفسيره (٨\٨٨–٨٩)، و ابن وضاح في البدع (٧٦– بدر)، وهو صحيح.

لەبەرئــەوەی پێغەمبــەری خــوا (ﷺ) قورئــان و ســوننەتی بــۆ بەجێهێشــتن، هەروەك فەرمویەتی: (**بۆم بەجێهێشتون لە دوای خۆم کە ئەگەر دەستی پێوە بگرن ئەوا هەرگیز گومڕا نابن: ئەویش: کتابەکەی خواوە سوننەتەکەم**)[1].

وە هەروەها لەبەرئەوەی سوننەت وەکو کتابەکەی خواوایـە لـەوەدا کـە ئـەویش هەروەحیە، پاشان سوننەت لێکدەرەوەی قورئانە، بەڵکو باشترین کەس کەوتەکانی خـوای لێکدابێتـەوە لـەناو دروسـتکراوەکانیدا پێغەمبـەری خوایـە (ﷺ)، هـەروەك خوای گەورە دەفەرمویٚ:﴿ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ ﴾النحل: ٤٤

واتە: ئێمە ئەم قورئانەمان بۆ تۆ ناردوەتە خوارەوە بۆئەوەی کە بـۆ خـەڵکی ڕون بکەیتەوە ئەو حوکم و یاساو فەرمانانەی کە خوای گەورە باسـی کـردوە تێیـدا هـەتا خەڵکی لـەسەر چاوڕۆشنی بژین و هـیچ بەهانەیـەکیان نـەمێنێت بـۆ ڕۆژی دوای وە نەڵێن خوا هیچ بەرنامەیەکەی بۆ ئێمە دانەبەزاندوە یان بڵێن ئێمە لەو شتانە تێناگـەین کە خوا باسی کردوە.

وە **عائیشە** خوا لێی ڕازیبێت دەفەرموێت: (**خوڕەوشتی هـەموی قورئـان بـو**)[2].

هەربۆیە پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمانی بە ئوممەتەکەی کـردوە کـە ئەگـەر توشـی ناکۆکی و دوبەرەکی بون دەست بگرن بە سـوننەتەکەیەوە، وە فەرمویـەتی: (...**وە هەرکەسێك لە ئێوە بژی لەدوای من ئـەوا جیـاوازی و دوبەرەکیـەکی زۆر دەبینـیٚ، ئاگادارتان دەکەم بەوەی کە دەست بگرن بە سونەتەکەمەوەو پابەند بن پێوەی وە بەسوننەتی جێنشینە هیدایەت دراوەکانم، بە باشی پەیوەست بن پێـوەی، وە بـە کاکیلەکانتان قەپاڵی پێدابکەن، وەوریابن لە شتە داهێنراوەکان** (کە مەبەست پێـی

---

[1] رواه مالك (٢\٨٨٩)، و ابن نصر في السـنة (٦٨)، و الحـاكم (١\٩٣) و حسـنه الألبـاني في تعليقـه علـى المشـكاة (١٦٨).

[2] رواه أحمد (٦\٩١,١٦٣)، و مسلم (٧٤٦).

ئەو شتانەیە کە لە دیندا زیاد کراون)، **چونکە هەمو زیاد کردنێك لە دیندا بیدعەیە...)**[1].

ئیبن بە طّطە ڕەحمەتی خوای لێبێت لە باسی کۆڕای وتەی پێشین لەسەر یەك بیروباوەڕ دەفەرموێت: (**چاخی یەکەم بەردەوام لەسەر ئەوەبون بە تێکڕا، لەسەر خۆشەویستی و کۆبونەوەی دڵەکان و ڕێکەوتن لەسەر یەك ڕێباز: قورئانەکەی خوا ئەیگێڕانەوە لە تاوان، وە سوننەتی موستەفا پێشەوایان بو، ڕاو بۆچونیان بەکار نەدەهێنا، وە هەڵپەیان نەدەکرد بۆلای هەواو ئارەزو، بەردەوام ئەو خەڵکە لەسەر ئەوەبون، وە دڵەکان بە پاراستنی خوای خاوەن دەسەڵات پارێزراو بو، وە نەفسەکان لە گرفتارییان بە چاودێری ئەو بەندکرابون**)[2].

وە ڕاستی کرد ڕەحمەتی خوای لێبێت، چونکە لەڕاستیدا ئاینەکەی خوا یەکەو جیاواز نیە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَوۡ كَانَ مِنۡ عِندِ غَيۡرِ ٱللَّهِ لَوَجَدُواْ فِيهِ ٱخۡتِلَٰفٗا كَثِيرٗا﴾ النساء: ٨٢

واتە: ئەگەر ئەو قورئانە لەلایەن غەیری خواوە بوایە ئەوا جیاوازی و ناتەواوی زۆرتان تێدا دەبینی.

وە ئەو ڕێگەیەی کە خەڵکی بۆ بانگ دەکەین بریتیە لە ئاشکراترین و ڕوناکترین و تەواوترین و دەوڵەمەندترین ڕێگە، لە **عیرباضی کوڕی ساریەوە** ڕەزای خوای لێبێت دەفەرموێت: پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمویەتی: (**ئێوەم بەجێهێشتوە**

---

[1] رواه أبوداود (٤٦٠٧)، و الترمذي (٢٦٧٦)، و غيرهم، وهو صحيح.

[2] (الإبانة) — القدر (١\٢٣٧).

لەسەروێنەیەکی ڕوناك و سپی، شەوی وەکو ڕۆژوایە، لەدوای من کەس سەری لێناشێوێت تێیدا مەگەر کەسێك کە خۆی بەهیلاکا چوبێت)[1].

وە ئەگەر مرۆڤ بیەوێت تەواوی بکات یان بیڕازێنێتەوە بە شتێك کە پێغەمبەر (ﷺ) نەیکردبێت هەروەها هاوەڵەکانی، ئەوا ئەو کارەیان دەیان بات بەرەو تولە ڕێگاکان، بەڵکو بەرەو شیوەکانی فەوتان، وە هەر ئەوەشە کە پێغەمبەر (ﷺ) ناوی بردوە بە: (**داهێنان گومڕاییە**).

هەربۆیە نارەزای پێشینی چاك توندە لە بەرامبەر ئەوانەی کە شت زیاد دەکەن لە دیندا، یان شتی تێکەڵ دەکەن بەبیرو ڕای خۆیان.

عومەری کوڕی خەتتاب خوالێی ڕازی بێت دەفەرموێت: **(وریابن لە دانیشتن لەگەڵ هاوەڵانی ڕاو بۆچون، ئەوانە دوژمنی سوننەتن، سوننەتم پێڕاگەیاندن بۆئەوەی ئاگاداری بکەن و بیپارێزن، وە لەبیریان کرد – وە لەڕیوایەتێکدا: وە لەدەستیان دەرچو – وە فەرمودەکان کە باش دڵی بدەنێ، وە پرسیاریان لێکرا لە شتانێك کە نایزانن، شەرمیان کرد بڵێن: نازانین! وە فەتوایاندا بە بیرو بۆچونی خۆیان، وە گومڕا بوون و خەڵکێکی زۆریشیان گومڕا کرد، وە گومڕابون و لایان دا لە ڕێگای ڕاست، وە چاك بزانن کە پێغەمبەرەکەتان (ﷺ) خوای گەورە نەیبردەوە بۆلای خۆی هەتا بەوەحی بێپێویستی کرد لە ڕاوبۆچون، وە ئەگەر ڕاوبۆچون لەپێشتر بوایە لە سوننەت ئەوا ژێرەوەی خوفەکان لەپێشتر بو بۆ مەسح کردن لە پشتەکەی)**[2].

---

[1] رواه أحمد (١٢٦\٤)، و ابن ماجة (٥)، و (٤٣)، و ابن أبي عاصم في السنة (٤٨-٤٩)، و الحاكم (٩٦\١)، و صححه الألباني في ظلال الجنة في تخريج السنة (٢٧\١).

[2] أخرجه ابن أبي زمنين في أصول السنة (٨)، و اللالكائي في شرح أصول الاعتقاد (٢٠١)، و الخطيب البغدادي في الفقيه و المتفقه (٤٧٦-٤٨٠)، و ابن عبدالبر في جامع بيان العلم و فضله (٢٠٠١)، و (٢٠٠٣-٢٠٠٥)، و ابن حزم في الاحكام (٤٢\٦-٤٣)، و البيهقي في المدخل (٢١٣)، قوام السنة في الحجة (٢٠٥\١). وفي بعض أسانيدها لين، وفي

وه لەبەرئــەوەی ئــاین ڕاوەســتاوە لەســەر شــوێن کــەوتن نــەك داهێنــان، وه بیروبۆچون زۆربەی کات سەرزەنشت کراوه، چـونکه زۆرێـك لـه کاروبارەکـانی ئـاین عەقڵ بەتـەنها دەرکـی پێناکـات و ڕێنمـویی ناکـات بـۆی، بەتایبـەت لـه کاتێکا کـه عەقڵەکان جیاوازن له تێگەیشتنەکانیاندا، وه لەو شتانەی که کاریگەریان تێدەکات، وه بیروبۆچون لەوانەیه هەندێ جار سوپاس بکرێت.[1]

وه **ئیبن مەسعود** ڕەزای خوای لێبێت دەفەرموێت: (**شوێن سوننەت بکەون، وه شت زیاد مەکەن، سوننەتاتن بەسه، پەیوەست بن به قورئان و سوننەتەوە**)[2].

وه **عەبدوڵای کوڕی عومەر** ڕەزای خوای لێبێت دەفـەرموێت: (**هـەمو بیدعەیـەك گومڕاییه، با خەڵکیش به چاکی بزانن**)[3].

وه مادام باسەکەم دەربارەی کاریگەری بیدعەیه له دابڕینی ڕێگا له ئەوکەسـەی بـەدوای ڕێگـای ڕاسـتدا دەگـەڕێت، ئـەوا لێـرەدا باسـی ئەسـەرێك دەکـەم لـه **ئـیبن عەبباسەوە** لەو بارەیەوە، که بەڵگەیه لەسەر فراوانی زانستی هاوەڵان، له عوسمانی کوری حاضره وه دەفەرموێت: (چومە لای ئـیبن عـەبباس وه پـێم وت: ئامۆژگـاریم

الاخرى انقطاع، لكن يقوي بعضها بعضا، فلعله لهذا قال ابن القيم رحمه الله: (و أسانيد هذه الاثار عن عمر في غاية الصحة). إعلام الموقعين (١\٤٤).

[1] بڕوانه تێروتەسەلی ئەو بابەته لەلای ئیبن قەیم له إعلام الموقعين (١\٦٣).

[2] رواه وكيع في الزهد (٣١٥)، و عبدالرزاق (٢٠٤٦٥)، و أبوخثيمة في العلم (٥٤)، و أحمد في الزهد (ص ٦٢)، و الدارمي (١\٦٩)، و ابن وضاح في البدع (٦٠- بدر)، وابن نصر في السنة (٧٨)، و (٨٥)، و الطبراني (٩\٨٧٧٠، ٨٨٤٥)، و ابن بطة في الابانة \الإيمان (١٦٨-١٦٩)، و (١٧٤-١٧٥)، و (١٩٢)، و اللالكائي في شرح أصول الاعتقاد (١٠٤)، و (١٠٨)، و البيهقي في المدخل (٣٨٧-٣٨٨)، و الخطيب في الفقيه و المتفقه (١\٤٣)، و صححه الالباني في تعليقه على كتاب العلم لأبي خثيمة.

[3] رواه ابن نصر في السنة (٨٢)، و اللالكائي في شرح أصول الاعتقاد (١٢٦)، و البيهقي في المدخل (١٩١)، وهو صحيح.

بکە. ئەویش وتی: **بەڵێ! پابەندبە بە تەقوای خواوە، وە بەردەوام بون لەسەر ڕێگەی ڕاست و ئەسەر، شوێنکەوتەبەوە شت دامەهێنە)**[1].

جوان ورد بەرەوە لەمە ! ئەو دو شتی بۆ کۆکردەوە کە بریتین لە:

–تەقوای خوا: کە لێرەدا بەمانای ئیخلاص دێت، چونکە لەگەڵ شوێن کەوتندا هێناویەتی.

–وە شوێن کەوتن: کە بەواتای ڕێگەی ڕاست دێت، وەك پێشتر باسمان کرد.

پاشان ئاگاداری داوە لەو شتانەی کە دژوارە لەگەڵ ئەو دوانە، کە ئەویش بیدعەیە، ئابەو شێوەیە دەبینی تێکڕای وتەکانی پێشین کۆکەرەوەو بنەبڕە لەگەڵ کورتیەکەیدا.

وە پێشینی چاك بەردەوام توند بون لەسەر ئەوانەی کە دەگەڕێن بەدوای وتەی پیاوانێك بۆئەوەی پاڵپەستۆ بخەنە سەر حوکمەکانی پێغەمبەری خوا (ﷺ)، هەرچەندە بڵند بێت پلەوپایەی ئەو پیاوە بەڕێزانە.

وە گومانی تێدا نیە کە بەکارهێنانی ئەدەب لەگەڵ ئەهلی عیلمداو خۆشەویستیان و وە پێش خستنیان بەسەر ئەوانەی کە لەدوای ئەوان هاتون، وە تۆمەت دانە پاڵ بۆچونی خۆت لە بەرامبەر بۆچونی ئەواندا کارێکە کە زۆر گرنگە، بەلاَم ئەمە شتێکە، وە پێش خستنی دەق لە دوو وەحیەکە دوای ڕونبونەوەی شتێکی ترە.

[1] رواه الدارمي (١\٥٣)، و ابن وضاح في البدع (٦١– بدر)، و ابن نصر في السنة (٨٣)، و ابن بطة في الابانة \الإيمان (٢٠٠)، و (٢٠٦)، و الخطيب في الفقه و التفقه (١\١٧٣) من طريق تقوي إحداهما الأخرى.

عورووە بە ئیبن عەبباسی فەرموو: (دایك ڕۆڵە ڕۆت بۆ بكات! خەڵكیت گومڕا كرد! فەرمان دەكەی بە عومرە كردن لەم دە ڕۆژدا (كە مەبەست پێی دە ڕۆژی مانگی ذي الحجة) یە، لە كاتێكدا عومرەی تێدا نیە؟! ئەویش فەرمووی: ئەی عورەی! دەیكەواتە پرسیار لە دایكت بكە. ئەویش وتی: خۆ ئەبوبەكرو عومەر شتی وایان نەوتوە، وە ئەوان زۆر شارەزاترن لەتۆ دەربارەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) وە لەتۆ زیاتر شوێنی دەكەون. ئەویش فەرمووی: **ئا لێرەوە بۆتان دێن! ئێمەوتەی پێغەمبەری خواتان (ﷺ) بۆ دەهێنین، ئێوەش وتەی ئەبوبەكرو عومەر؟!** – وە لە ڕیوایەتێكی تردا –: **ئەو دوانە – دایك ڕۆڵە ڕۆت بۆ بكات! – لە پێشترن لەلات یان ئەوەی كە لە كتابەكەی خوادایە، وە ئەوەش كە پێغەمبەری خوا بە سونەت گێڕاویەتی بۆ هاوەڵەكانی و ئوممەتەكەی –).**

وە لە ڕیوایەتێكی تردا: (**وایدەبینم تیا دەچن، ئەڵێم: پێغەمبەر (ﷺ) وا دەفەرموێت، كەچی دەڵێت: ئەبوبەكرو عومەر قەدەغەیان كردوە!!**)[1].

شێخ **عبدالرحمن كوڕی حەسەن** ڕەحمەتی خوای لێبێت دوابەدوای ئەم ئەسەرە دەفەرموێت: (**وەوتەكەی ئیبن عەبباس ئەوەی تێدایە كە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی هەركەسێك بەڵگەی پێگەیشت وەوەری نەگرت بە هۆی چاولێكردنی ئیمامەكەی، ئەوە پێویستە بە توندی ئیدانە بكرێت لەبەرئەوەی موخالەفەی بەڵگەی كردوە**)[2].

---

[1] رواه إسحاق بن راهوية في المطالب العالية (١٣٠٦– الوطن)، و ابن أبي شيبة (٤\١٠٣)، و من طريقه الطبراني (٢٤\٩٢)، و رواه أحمد (١\٢٥٢,٣٢٣,٣٣٧)، و الطبراني أيضا (٢٤\٩٢)، وفي الاوسط (١\٤٢)، و الخطيب في الفقه و المتفقه (٣٧٩,٣٨٠)، وابن عبدالبر في جامعه (٢٣٧٨)، و (٢٣٨١) و صححه ابن حجر في المطالب، و حسنه الهيثمي في المجمع (٣\٢٣٤)، و ابن مفلح في الاداب الشرعية (٢\٦٦).

[2] فتح المجيد شرح كتاب التوحيد (ص ٣٣٨).

هەروەها فەرمویەتی: (لە ڕاستیدا ئەم کارە ناشیرینەوەك بەلآیەك بەربلآوە، بەتایبەت لەلایەن ئەوکەسانەی کە خۆیان ئەدەنە پاڵ زانست، چەندەها فێڵ و تەڵەیان داناوە بۆ ڕێگری کردن لەوەرگرتنی قورئان و سوننەت، وە ڕێگریان کرد لە شوێن کەوتنی پێغەمبەر (ﷺ) و وە بەگەورە زانینی فەرمانەکانی و نەهیەکانی، وە لەو فێڵآنەیان ئەو قسەیانە:

(کەس بەڵگە بە قورئان و سوننەت ناهێنێتەوە تەنها موجتەهید نەبێت، وە ئیجتیهادیش بەهەمو شێوەیەك نەماوەو دابڕاوە)!.

وە دەڵێت: (ئەو کەسەی کە من چاولێکەری دەکەم لەتۆ زاناترە بە فەرمودەکانی و ئەو حوکمانەی کە هەڵوەشێنەرەوەن و ئەوانەش کە هەڵوەشاونەتەوە)!.

وە هاوشێوەی ئەوە لەو وتانەی کە ئامانجەکەی وازهێنانە لە شوێن کەوتنی ئەو پێغەمبەرەی (ﷺ) کە بە هەواو ئارەزوی خۆی قسە ناکات، وە پشت بەستن بە کەسێك کە دەگونجێ هەڵە بکات، لەگەڵ ئەوەی غەیری ئەو لە پێشەوایانی تر موخالەفەی دەکەن، وە ڕێگری دەکەن لەوتەکەی بە بەڵگە، وە هیچ پێشەوایەك نیە ئیللا ئەوەی کە پێیەتی هەندێکە لە زانست نەك هەموی، وە ئەوەی کە پێویستە لەسەر هەمو کەسێك (مکلف) کە ئەگەر هاتو بەڵگەی پێگەیشت لە قورئان و سوننەت، وە تێگەیشت لێی کە کردەوەی پێبکات، با پێچەوانەشی بکەن ئەوانەی کە پێچەوانەی دەکەن، هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ اتَّبِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ ۗ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴾ الأعراف: ٣

واتە: شوێن ئەو قورئانە بکەون کە بۆتان دابەزیوە لەلایەن پەروەردگارتانەوە، ئەو پەروەردگارەی کە دەیەوێت پەروەردەکردنتان تەواو بکات هەربۆیە ئەو پەیامەی

بۆناردون کە ئەگەر شوێنی بکەون پەروەردەتان تەواو دەبێت و وە نیعمەتەکانی تەواو دەڕژێنێت بەسەرتانداو ڕێنومایتان دەکات بـۆ چـاکترین و بـەرزترین خورەوشـت و کردار، وە شوێن هەواو ئارەزوی خەڵکانی تـر مەکـەون و دۆسـتایەتیان مەکـەن وە لەبەر خاتری ئەوان واز لـە حەق بهێنن، وە ئەگەر بیرتان بکردایەتـەوەو بەرژەوەنـدی خۆتان بزانیایە، ئەوا زەرەرتـان بەسـەر سـوددا هەڵنەدەبـژارد، وە دوژمنتـان بەسـەر دۆستا هەڵنەدەبژارد.

وە دەفـەرموێت: ﴿ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَـٰبَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾ العنكبوت: ٥١

واتە: ئایا بەسیان نیە ئەو بێباوەڕانە کە چاك دەزانن و دڵنیان لـە ڕاستگۆی تۆ، وە لە ڕاستی ئەو قورئانەی کە بـۆت هێنـاون، لـە کاتێکـدا کـە بۆیـان دەخوێنرێتـەوە، چونکە دەزانن کە ئەو پێغەمبەرە نەخوێندەوارە (ﷺ)، وە هاتنی ئەو قورئانەو نـاردنی بەودا گـەورە تـرین بەڵگەیـە لەسـەر ڕاسـتێتی ئـەو قورئانـە، وە پاشـان نـەتوانینیان لەبەرامبەر بەربەرەکانە کردنی بەڵگەیەکی ترە، وە پاشان دەرکـەوتنی و ئاشـکرابونی و وە ڕاگەیاندنی لەلایەن پێغەمبەرەوە (ﷺ) لە کاتێکدا کـە پشـتیوانی کـەم بـو وە دوژمنانی زۆر بون، وە ئەو شتانە هیچ لە گڕوتینی کەم نەکردەوە بەڵکو لەبەرچـاوی هەمویانـدا بانگـەوازی بـۆ دەکـردوە دەیـوت ئەمەوتـەی پەروەردگارمـە، وە کـەس نەیتوانی بەرپەرچی بداتەوەو یان وتەیەك بهێنێت کەوەکو ئەو بێت، وە دەست گرتنی بەسەر هەمو پەیامەکانی پێش خۆی و داننان بەوشتانەی کە ڕاست بوە تێیانداو بە درۆ خستنەوەی ئەو شتانەی کە زیاد کرابون و دەسـتکاری کرابـون تێیانـدا، هـەروەها ڕێنمونی ئەو قورئانە بۆ ڕێگەی ڕاست، لـە فەرمانەکانی و نەهیەکانی، دەبینی فـەرمانی بە شتێك نەکردوە کە عەقڵ بڵێت: خۆزگە فەرمانی پێنەکردایە، وە قەدەغەی شـتێکی

نەکردوە کە عەقڵ بلێت: خۆزگە قەدەغەی نەکردایە، بەڵکو هەمو حوکمەکانی پڕبەپڕی دادپەروەری و هاوسەنگیە، وە بەسە بۆ کەسێك کە حەقی بوێت، چونکە بە ڕاستی ئەم قورئانە ڕەحمەت و بەزەی و یادخستنەوەیە بۆ ئەوانەی کە باوەڕیان هێناوە.

وە پێشتر باسی کۆدەنگی کرا لەسەر ئەوە، وە باسی ئەوە کرا کە کەسی چاو لێکەر (مقلد) لە ئەهلی عیلم نیە، وە هەروەها ئەبو عومەری کوڕی عبدالبر جگە لەویش باسی کۆدەنگیان کردوە لەسەر ئەوە)[1].

وە بەگەورەزانینی سوننەت گەشتبوە ئاستێك لەلای پێشینی چاکمان کە ئەوان کە سێك فەرمودەیەکی پێغەمبەری (ﷺ) ڕەت بکردایەتەوە دەیاندایە پێش شمشێر، هەروەك **شافیعی** کاتێ کە شکاتی کرد لە بیشری مریسی لە لای قازی ئەبی ئەلبەختەری، وە فەرموی ڕەحمەتی خوای لێبێت: **(وتووێژم کرد لەگەڵ مریسی دەربارەی تیروپشك**[2]**، ئەویش وتی – واتە مریسی: ئەی باوکی عبدالله، ئەوە قومارە ! ! منیش بردم بۆلای ئەبا ئەلبەختەری وە پێم وت: گوێم لە مریسی بو دەیوت: تیروپشك قومارە ! ئەویش وتی: ئەی باوکی عبدالله، شایەتێکی تر بهێنە دەیکوژم).**

وە لە ڕیوایەتێکی تردا: **شایەتێکی ترو بەرزی دەکەمەوە لەسەر تەختەو لە خاچی دەدەم)**[3].

---

[1] فتح المجيد شرح كتاب التوحيد (ص ٣٣٩–٣٤٠).

[2] مەبەستی ئەو فەرمودەیەیە کە عیمرانی کوڕی حوصەین ڕیوایەتی کردوە: (کە پیاوێك شەش بەندەی ئازاد کرد لە کاتی سەرەمەرگیدا، وە هیچ سامانێکی تری نەبو جگە لەوان، هەربۆیە پێغەمبەری خوا (ﷺ) بانگی کردن وە کردنی بە سێ بەشەوە، پاشان تیروپشکی بۆکردن، دوانیانی ئازاد کرد، وە چواریانی کردەوە بە کۆیلە، وە زۆر بە توندی سەرزەنشتی ئەو پیاوەی کرد). رواه مسلم (١٦٦٨).

[3] رواه الخلال في السنة (١٧٣٥)، و الخطيب في تاريخه (٦٠/٧)، و إسناده صحيح.

بنچینەی سێیەم
شوێن کەوتنی قورئان و سوننەت
بە تێگەیشتنی
پێشینی چاك

بنەمای سێیەم

شوێن کەوتنی قورئان و سوننەت بە تێگەیشتنی

پێشینی چاك

بگەڕێرەوە بۆ الاعتصام للشاطبي (٢\٢٥٢).

ئەوەی کەوا ناکۆکی تێدا نیە لەنێوان موسوڵمانانادا لەکۆن و تـازەدا ئەوەیـە کـە ئەو ڕێگایەی خوای گەورە پێی ڕازیە بۆ ئێمە بریتیە لە ڕێگـای قورئـان و سـوننەت، وە هـەمو شـتێك بـۆلای ئـەو ڕێگایـە دەگێڕنـەوەوە دەستپێکیشـان هـەر لـەو ڕێگەیەوەیە، ئەگەر جیاوازیش بن لـەڕوەکانی هێنانـەوەیان بـە بەڵگەواتـە قورئـان و سوننەت.

وە خوای گەورەش زەمانەتی بەردەوامی و دامەزراوەی بۆ ئەو کەسە کردوە کە شوێن قورئانی پـیرۆز دەکـەوێت هەربۆیـە لەسـەر زوبـانی جنۆکە باوەڕدارەکانـەوە فەرمویەتی: ﴿ قَالُواْ يَٰقَوۡمَنَآ إِنَّا سَمِعۡنَا كِتَٰبًا أُنزِلَ مِنۢ بَعۡدِ مُوسَىٰ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِ يَهۡدِيٓ إِلَى ٱلۡحَقِّ وَإِلَىٰ طَرِيقٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴾ الأحقاف: ٣٠

واتە: ئەی گەلەکەمان ئێمە گوێمان لە پەیام و قورئانێك بـو کـە لـەدوای موسـا سەلامی خوای لەسەربێت هاتۆتە خوارەوە کە هەموو ئـەو پەیامانـەی کـە پـێش ئـەم هاتونەتە خوارەوە بەڕاسـتی دەزانێـت و دڵنییـای لەسـەر دەکاتـەوەوە ئـەو قورئانـە ڕێنمونی هەمو مرۆڤایەتی دەکات بۆ ڕاستی و ڕێگایەکی ڕاست و ڕەوان.

هـەروەك چـۆن زەمانـەتی ئەوانـە دەکـات کـە شـوێن پێغەمبـەری خـوا (ﷺ) دەکەون، کە خوای گەورە پێـی دەفـەرموێت: ﴿ وَإِنَّكَ لَتَهۡدِيٓ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴾ الشورى: ٥٢

واتە: بەڕاستی ئەو بەرنامەیەی کە بۆتۆمان ناردوەتەوە خوارەوە ڕێنمونی دەکـات بۆ ڕێگایەکی ڕاست و دروست.

بەڵام ئەوەی کـەوای لـە گروپـە ئیسـلامیەکان کـردوە لـە ڕێگـای ڕاسـت لابـدەن ئەوەیە کە کۆڵەکـەی سـێیەمیان لـەبیر کـردوە کـە لـە هـەردو وەحیەکـەدا ئاماژەی پێدراوە، ئەویش بریتیە لە تێگەیشتنی پێشینی چاك بۆ قورئان و سوننەت.

وە بە ڕاستی سورەتی فاتیحە زۆر بەڕونی هەرسێ بنچینەکەی لەخۆ گرتوە:

که دەفەرموێت: ﴿ ٱهۡدِنَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلۡمُسۡتَقِيمَ ﴾ الفاتحة: ٦

واتە: خوایە گیان ڕێنمونیمان بکەیت بۆ ڕێگای ڕاست.

کە هەردوو بنچینەی قورئـان و سـوننەت دەگرێتـەوە، هـەروەك پێشـتر باسمـان کرد.

وە کە دەفەرموێت: ﴿ صِرَٰطَ ٱلَّذِينَ أَنۡعَمۡتَ عَلَيۡهِمۡ ﴾ الفاتحة: ٧

واتە: ڕێگای ئەوانەی کەوا نیعمەت و بەخشینەکانی خۆتت پێداون.

وە ئەوە تێگەیشتنی پێشین دەگرێتەوە بۆ ئەو ڕێگایە، لەگەڵ ئـەوەی کـە هـیچ کەسێك گومانی نیە لەوەدا کە هەرکەسێك دەست بگرێـت بـە قورئـان و سـوننەتەوە ئەوە بەڕاستی هیدایەت دراوە بۆ ڕێگای ڕاست، تەنها ئـەوە نـەبێت کـە تێگەیشـتنی خەڵکی بۆ قورئان و سوننەت هەنـدێکی ڕاسـتەو هەندێکیشـی هەڵەیـە، کـە ئـەوەش پێویستی بە بنچینەیەکی سێیەم هەیە بۆ لابردنـی ئـەو خـیلاف و بـیروڕا جیاوازانـە، ئـەویش بریتیـە لـە گرێـدانی تێگەیشـتنی ئەوانـەی کـەوا پاشـینەن بـە تێگەیشـتنی ئەوانەی کەوا پێشینەن.

ئیبن قەیم دەفەرموێت: (**ورد بەرەوە لە نهێنیەکی جوان لە باس کردنی هۆکارو پاداشت بۆ ئەو سێ تاقمە بە کورترین و پوخت ترین دەربڕین، لەبەرئەوەی نیعمەت پێبەخشـینیان بەسـتراوەتەوە بـەو هیدایەتـەوە کـە بریتیـە لـە زانسـتی بەسـودو کردەوەی چاك**)[1].

وە دەفەرموێت: (**وە هەرکەسێك زیاتر حەق بناسێت و شوێنی بکەوێت ئەوا ئەو کەسە نزیکترە لە ڕێگای ڕاست، وە هیچ گومانیشی تێدا نیە کە هاوەڵانی پێغەمبەر (ﷺ) ڕەزای خوایـان لەسـەر بێـت ئـەوان لەپێشـترن بـۆ ئـەم وەصـفەوەك لـە**

[1] مدارج السالكين (١\١٣).

ڕافیزەکان... هەربۆیە پێشین لێکدانەوەی (ڕێگای ڕاست و ئەهلەکەیان) بە ئەبو بەکرو عومەرو هاوەڵانی پێغەمبەری خوا (ﷺ) لێکداوەتەوە...)[1].

وە ئەمەش دەقێکە لەوەوە ڕەحمەتی خوای لێبێت لەسەر ئەوەی کە باشترین کەسانێك کە خوای گەورە فەزڵ و نیعمەتی زۆری پێبەخشیون لە زانست و کردەوەی چاك هاوەڵانی پێغەمبەرن (ﷺ)، چونکە ئەوان ئامادەی دابەزینی قورئان بون، وە ئاگاداری سوننەت و ڕێنمونیەکانی پێغەمبەر (ﷺ) بون و تێی گەیشتبون و بەجوانی لێکیان دەدایەوە، هەروەك **ئیبن مەسعود** ڕەزای خوای لێبێت دەفەرموێت: (**هەرکەسێك لەئێوە کە دەیەوێت شوێن کەسێك بکەوێت ئەوا با شوێن ئەوانە بکەوێت کە مردوون، چونکە کەسی زیندوو لە فیتنە پارێزراو نابێت، وە ئەوانە هاوەڵی موحەممەدن (ﷺ)، وە ئەوانە باشترینی ئەم ئوممەتەن، وە خاوەنی باشترین دڵن، وە بەسود ترین زانستیان پێبوە، وە کەمترین داواکاریان هەبوە، ئەوانە گەلێك بون خوای گەورە هەڵی بژاردن بۆ هاوەڵایەتی کردنی پێغەمبەرەکەی (ﷺ) و سەرخستنی ئاینەکەی، بۆیە ڕێزو گەورەی ئەوانتان لەبەر چاو بێت، وە شوێن ڕێبازی ئەوان بکەون، وە ئەوەندەی کە دەتوانن دەست بگرن بە ڕەوشت و ئاینی ئەوانەوە، چونکە بەڕاستی ئەوان لەسەر ڕێگایەکی ڕاست بون**)[2].

وە هەروەها دەفەرموێت: (**خوای گەورە سەیری دڵی بەندەکانی کرد دڵی موحەممەدی (ﷺ) بە باشترین دڵ بینی، هەربۆیە هەڵیبژارد بۆخۆی و پەیامەکەی خۆی پێدا نارد، پاشان تەماشای دڵی بەندەکانی کرد لەدوای دڵی موحەممەد (ﷺ)**

---

[1] مدارج السالكين (١\٧٢-٧٣)، وقد صح هذا التفسير موقوفا على أبي العاليةو الحسن، ذكره ابن حبان في الثقات (٦\٢٩٩) تعليقا، و وصله ابن نصر في السنة (٢٧)، و ابن جرير في تفسيره (١٨٤)، و ابن أبي حاتم في تفسيره (١\٢١-٢٢)، و الحاكم (٢\٢٥٩)، و صححه هو و الذهبي.

وە بڕوانە: الإمامة و الرد على الرافضة لأبي نعيم (٧٣)، فقد ورد فيه مثله عن ابن مسعود رضي الله عنه.

[2] أخرجه بنحوه ابن عبدالبر في جامع البيان (٢\٩٧)و رواه أبو نعيم في الحلية عن ابن عمر (١\٣٠٥).

دڵی هاوەڵاْکانی بە باشترین دڵ بینی، هەربۆیە کردنی بەوەزیرو یاریدەدەری پێغەمبەرەکەی (ﷺ)، ئەوان لە پێناو ئاینەکەیدا دەجەنگان، وە هەر شتێك کە موسوڵمانان بە باشی دابنێن ئەوا لەلای خوای گەورەش باشە، وە هەر شتێك بەخراپ دایبنێن ئەوا لەلای خوای گەورەش خراپە)[1].

وە ئەو موسوڵمانانەش کە ئیبن مەسعود مەبەستنی بریتین لە هاوەڵاْن ڕەزای خوایان لەسەر بێت.

ئیمامی ئەحمەد ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**بنچینەی سوننەت لەلای ئێمە بریتیە لە دەست گرتن بەو بەرنامەیەی کە هاوەڵاْنی پێغەمبەری (ﷺ) لەسەربووەوە هەروەها شوێنکەوتنیان تێیدا)**[2].

وە هەرکەسێکیش ڕەزامەندی خوای بەدەست هێنابێت لەدوای ئەوان ئەوا بەهۆی شوێن کەوتنی ئەوانەوەیە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلْأَوَّلُونَ مِنَ ٱلْمُهَٰجِرِينَ وَٱلْأَنصَارِ وَٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُم بِإِحْسَٰنٍ رَّضِىَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا۟ عَنْهُ﴾ التوبة: ١٠٠ [3]

(**والسابقون الأولون**) ئەوانەن کە پێش ئەم ئوممەتە کەوتن وە دەست پێش خەریان کردووە لە ئیمان هێنان و کۆچ کردن لەبەر خوا بۆ مەدینە، هەروەها تێکۆشاون و بەردەوام لەسەر ئەو ئاینە بوون کە خوای گەورە ناردوویەتیە خوارەوە کە ئاینی ئیسلامە. (**من المهاجرين**) ئەوانەن کە دەرکران لە ناو ماڵ و سامانیان وە

---

[1] رواه أحمد (١\٣٧٩)، و غيره وهو حسن.

[2] رواه اللالكائي في شرح أصول اعتقاد اهل السنة (٣١٧)، و ابن الجوزي في مناقب أحمد (ص: ٢٣) في كلام طويل، وساق الخلال إسناده في السنة (١٦٨)، و اختصره.

[3] وە بڕوانە: تخريج استدلال مالك بهذه الاية في إعلام الموقعين لابن القيم (٤\٩٤-٩٥).

بەتەمای پاداشتی خوای گەورە بوون و ڕەزامەندی ئـەویان دەویســت وە مەبەســتییان سەرخستنی دینی هەڵبژێری خواو پاشان پێغەمبەرەکەی بووە (ﷺ). بەڕاســتی ئەوانــە ڕاستگۆن (**والأنصار**) وە لە پشتیوانان کـە ئیمانیـان هێنـاو لـە دڵ و دەروونییـان و ماڵەکانیاندا جێگیربوو، وە ئەو کۆچ کردوانەیان خۆش دەویســت کـە دەهـاتن بـۆ لایان وەپێش خۆیانیان دەخستن ئەگەر لە شتێکیشدا بوایە کە تایبەتی خۆیان بووایـە. (**والذين إتبعوهم بإحسان**) ئەوانەش کە بەچاکی شوێن کەوتەی ئەوانن لە بیرو باوەڕو گووتارو کردەوەدا چونکە ئەو پێشینە چاکە لە هەموو زەم کردنیك ڕزگاریان بووەو ئەوپەڕی ستایش کراون و باشترین ڕێزیان لێ گیراوە لـە لایـەن خـوای میهرەبانـەوە. (**رضي الله عنهم**) خوای گەورە ڕازی بووە لێیان وە ئەوەش گـەورەترین نیعمەتـە لـە بەهەشت دا.

(**ورضوا عنه**) ئەوانیش بەو بەشە ڕازین کە خوا پێی بەخشیون.

وە دیاری کردنی ماوەی سەردەمی پێشـین هـاتوە ئـەو پێشـینەی کـە ڕەوا نیـە سەرپێچـی بکـرێن ئـەویش بـە داهێنـانی جـۆرە تێگەیشـتنێك کـە ئـەوان ئـەو تێگەیشـتنەیان نـەبوبێت، وەك لـە فەرمودەکـەی **ئـیبن مەسـعود** کـە دەفـەرموێت: **پێغەمبەری خوا** (ﷺ) فەرمویەتی: (**باشـترینی خـەڵکی ئـەم سـەردەمەی منن، پاشـان ئەوانـەی کە لـەدوای ئـەمان دێـن، وە پاشـان ئەوانـەی کـە لـەدوای ئەمانیشەوە دێن، وە پاشان خەڵکانێك دێن کە شـایەتی دانەکـەیان پـێش سـوێند خواردنەکەیان دەکەوێت، وە سوێندەکەشیان پێش شایەتی دانەکەیان دەکەوێت**)[1]. متفق عليه[2].

---

[1] وە هەرکەسێك بەگومانە لە ژمارەی سەدەکان با بگەڕێتەوە بۆ کتابی الصحيحة للألباني رقم (٧٠٠).

[2] البخاري (٢٦٥٢)، و مسلم (٢٥٣٣).

وه **ئیمام عبدالحمید بن بادیس** ڕەحمەتی خـوای لێبێـت دەفـەرموێت: (ئیسـلام ئەوەیـە کـە لـە قورئـانی پـیرۆزو سـوننەتی پێغەمبەردایـە (ﷺ) وە ئـەوەش کـەوا پێشینەکانی لەسـەری بـوون لـە ئـەهلی ئـەو سـێ سـەدەیەی کـە شـاهێدی باشـی و چاکەیان بۆ دراوە لەسەر زوبانی ئەو کەسەی کە ڕاستگۆیەو بـە ڕاسـتگۆ دانـراوە)[1].

وە بۆ ئەم بنچینەیەش تێڕوانین و بەڵگە هەیە لە قورئان و سوننەت، لەوانـە: خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَمَن يُشَاقِقِ ٱلرَّسُولَ مِنۢ بَعۡدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ ٱلۡهُدَىٰ وَيَتَّبِعۡ غَيۡرَ سَبِيلِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ نُوَلِّهِۦ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصۡلِهِۦ جَهَنَّمَۖ وَسَآءَتۡ مَصِيرًا ﴾ النساء: ١١٥

واتە: هەرکەسێك سەرپێچی پێغەمبەر (ﷺ) بکات و دژایەتی ئەو دینە بکات کـە هێناویەتی لەدوای ئەوەی کە بەڵگەکانی بۆ ڕوون کرایەوە لە قورئان و سوننەت، وە شـوێن ڕێبـازی غـەیری موسـوڵمانان کـەوت، ئـەوا دەیدەینـە دەسـت ئـەو ڕێبـازو بەرنامەیەی کە خۆی هەڵیبژاردووە لە سەرئەنجامیشدا بەهۆی ئەو لادانەیەوە دەیخەینە ناو ئاگری دۆزەخـەوەو سـزای دەدەیـن، وە دۆزەخـیش خـراپ تـرین شـوێنە کـە چاوەڕێی ئەوان دەکات و چارەنوسی ئەوانی بۆ دەگەڕێتەوە.

وە شاهید لێرەدا بریتیە لە گرێدانی دورکەوتنەوە لە ڕێبازی موسوڵمانان لەگـەڵ سەرپێچـی کردنـی پێغەمبـەر (ﷺ) بەیەکـەوە کـە دەبێتـە هـۆی ئـەوەی کـە ئـەو هەڕەشـە توندە جێبـەجێ ببێـت، لەگـەڵ ئـەوەی کـە سەرپێچـی کردنـی پێغەمبـەر (ﷺ) بەتەنها بەسە بۆ ئەو هەڕەشەیە هەروەك خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ إِنَّ

[1] اثار الامام عبدالحمید بن بادیس (٥\٧٣).

﴿ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَصَدُّواْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَشَآقُّواْ ٱلرَّسُولَ مِنۢ بَعۡدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ ٱلۡهُدَىٰ لَن يَضُرُّواْ ٱللَّهَ شَيۡـًٔا وَسَيُحۡبِطُ أَعۡمَٰلَهُمۡ ﴾ محمد: ٣٢ [١]

واته: ئەوانەی کـە بێباوەڕیـان هەڵبـژاردو وە خۆیـان و خـەڵکانی تریـان بـەرەو بێباوەڕی برد ئەویش بەهۆی ڕێگریان لـە ڕێبازەکەی خوای گەورە بـە لاشـەو مـاڵ و سامان وە دژایەتی پێغەمبەریان (ﷺ) کردو سەرپێچیان کـرد لـەدوای ئـەوەی کـە هەمو بەڵگەو ئایەتەکانیان بۆ ڕون کرایەوە ئائەوانە با باش بـزانن بـەو کارەیـان هـیچ زیانێکیـان بـە خـوا نەگەیانـدوە چـونکە خـوای گـەورە بێپێویسـتە لـە هـەمو دروستکراوەکانی، وە هەمو ئەو پەرستن و کارانەی کە ئەنجامی دەدەن بۆ غەیری خوا هیچی لەلای خوا قەبوڵ نیەوە هەموی پوچەڵە.

وە هـەروەها عەبـدوڵای کـوڕی لوحـەی لـە موعاویـەی کـوڕی ئـەبو سـوفیانەوە دەگێڕێتەوە کەوا لەناوماندا هەڵساو وتی: پێغەمبەری خوا (ﷺ) هەڵسا لەناوماندا و فەرموی: (**وریابن وە چاك بزانن کە ئەوانەی پێش ئێوە لە ئەهلی کیتاب بـوون بـە حەفتاو دوو تاقمەوە، وە ئەم گەلەش دەبێت بە حەفتاو سێ تاقم، حەفتاو دوویان بۆ ناو ئاگرن، وە یەکێکیشیان بۆ نـاو بەهەشـتە، کـە ئـەویش (الجماعـە) یـەواتـە:** ئەوانەی کە پەیوەستن بە قورئان و سوننەتەوە بە تێگەیشتنی هاوەڵان)[٢].

وە شاهید لێرەدا ئەوەیە کەوا کۆمەڵی ڕزگاربوی بە (**جەماعە**) وەصف کـرد، وە خـۆلادان لـە دانـە پاڵیـان بـۆلای قورئـان و سـوننەت، لەگـەڵ ئەوەشـدا کـە بـەهیچ شـێوەیەك ئـەوان لـەم دوانـە دەرناچـن، وە نهێنـی ئەمـەش لەوانەیەوریاییـەك بێـت لەسـەر (**جەماعـە**) کـە بەتـەواوی لـە قورئـان و سـوننەت گەیشـتون، وە هـەروەها

---

[١] بڕوانە: مجموع فتاوى لابن تيمية (١٩\١٩٤).

[٢] رواه ابوداودوغيره وهو صحيح، وقد تقدم.

کردەوەی پێدەکەن بەوشێوەیەی کەوا خـواو پێغەمبـەر (ﷺ) دەیانـەوێت، وە ئـەو کاتەش هیچ کۆمەڵێك نەبون تەنها هاوەڵانی پێغەمبەر (ﷺ) نەبێت، وە هەربۆیەشە زانایان لەفزێکی تـری ئـەم فەرمودەیـەیان بـە صـەحیح دانـاوە کـە حـاکم و غـەیری ئەویش ڕیوایەتیان کردوە کە پێغەمبەر (ﷺ) وەصفی کۆمـەڵی ڕزگـاربوی کـردوەو فەرمویـەتی: (**ئەوانـەن کـەوا لەسـەر ئـەو مەنهـەج و ڕێبـازەن کـەمن و هـاوەڵانمی لەسەرن**).

وە هـەروەها **عیرباضـی کـوڕی سـاریە** دەفـەرموێت: (**پێغەمبـەری خـوا (ﷺ) ئامۆژگاری کردین ئامۆژگاریەکی زۆر کاریگەر، بەهۆیەوە فرمێسك بەچاوەکاندا هاتە خوارەوە، وە دڵەکانیشی ڕاچڵەکاند، ئنجا یـەکێك وتـی: ئـەی پێغەمبـەری خـوا (ﷺ): ئەوەوەکو ئامۆژگاری کەسێکە کە ماڵئاوای دەکـات، بەچـی ئامۆژگاریمـان دەکەیت؟ ئەویش فـەرموی: ئامۆژگاریتـان دەکـەم بـەوەی کـە لـەخوا بترسـن، وە ئامۆژگاریتـان دەکـەم بـە گوێڕایـەڵی و ملکەچـی نوانـدن، ئەگـەر بـۆ بەندەیـەکی حەبەشیش بوو، چونکە بەڕاستی هەرکەسێك لـەدوای مـن بـژی ئـەوا دوبـەرەکی و جیاوازی زۆر دەبینێت، بۆیە فـەرمانتان پێدەکـەم کـە دەسـت بگـرن بـە سـونەتی منەوە، وە هەروەها دەست بگرن بە سوننەتی هاوەڵە هیدایـەت دراوەکانـەوە، وە پەیوەست بن پێیانەوە بە کاکیلەکانتان توند دانی پێدا بنێن، وەوریـابن و خۆتـان بپارێزن لە شتە داهێنراوەکان، چونکە بەڕاستی هەمو تازە داهێنراوێك بیدعەیە، وە هەمو بیدعەیەکیش گومڕاییە**)[1].

وە شاهێد لێرەدا بریتیـە لـە کۆکردنـەوەی شـوێن کـەوتنی سـوننەتی پێغەمبـەر (ﷺ) و سوننەتی جێنیشـینە هیدایـەت دراوەکـانی[2]، پاشـان وردبـەرەوە کـە چـۆن

---

[1] رواه ابوداودو غیره، وهو صحیح، وقد تقدم.

[2] کە ئیبن قودامە ڕەحمەتی خوای لێبێت لە (لمعة الاعتقاد) دا ئاماژەی پێداوە (بە ژمارە ٦– البدر).

پێغەمبەر (ﷺ) وتەکەی خۆی کرد بە ئامۆژگاری بۆ ئوممەتەکەی لەدوای خۆی تا فێری ڕاستگۆی ووتەکانیان بن لە ڕەسەنایەتی ئەم مەنهەجەدا، پاشان ورد بەرەوە کەوا چۆن بەرەنگاری ناکۆکی و جیاوازی بوەتەوە بە پەیوەست بون بەو مەنهەجەوە بۆ فێربونی ئەو بنچینەی کەوا (تێگەیشتنی پێشینی چاك) هۆکاری ڕزگار بونە لە پەرتەوازەی و تەفرەقە.

شاطبي ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (هەروەك دەبینی – پێغەمبەر (ﷺ) سوننەتی جێنشینە ڕێنمونیکراوەکانی بەستەوە بە سوننەتی خۆیەوە، وە لە شوێن کەوتنی ئەو شوێن کەوتنی سوننەتی ئەوانە، وە شتی تازە داهێنراویش پێچەوانەی ئەمەیە، لە هیچ شتێکدا لەو نیە، چونکە ئەوەی ئەوان ڕەزای خوایان لێبێت کردویانە بە سوننەت و لەسەری ڕۆشتون: یان شوێن کەوتن بوە بۆ سوننەتی پێغەمبەر (ﷺ)، وە یان شوێن کەوتن بوە بۆ ئەو شتەی کە ئەوان لێی تێگەیشتون لە سوننەتەکەیدا (ﷺ) لەوردو درشتی بە شێوەیەك کەلای غەیری ئەوان شاراوە بووە، وە ئەوەش لەمە زیاتر نیە)[1].

وە هەموو ئەم دەقانەم هێناون و کردومن بە بەڵگە لەسەر ڕەسەنێتی ئەو بوارەی کەویستومە باسی بکەم، چونکە بۆم دەرکەوت کە **ئیبن ئەبی ئەل عیز** لە شەرحی ئەو وتەیەی طە حاوی ئەوەی لاداوە کە دەڵێت: (**وە شوێن سوننەت و جەماعە دەکەوین، وە دوردەکەوینەوە لە دوبەرەکی و جیاوازی و نامۆی)**[2].

جێبەجێ کردن:

---

[1] الإعتصام (١\١٠٤).

[2] (ص ٣٨٢–٣٨٣) ط. المكتب الاسلامي.

لەبەر پێویستی پابەند بون بە تێگەیشتنی قورئان بەهۆی سوننەتەوە، وە هەروەها پابەند بون بە تێگەیشتنی قوررئان و سوننەت بەو شێوەیەی کەوا پێشینە چاکەکان لەسەری بون، لێرەدا بەسەرهاتێك دەهێنمەوە کە لە ڕۆژانی مەینەتی ئیمام ئەحمەد ڕەحمەتی خوای لێبێت ڕویداوە، بۆ ئەوەی هەردو مەبەستەکە ڕون بکاتەوە لەیەك کاتدا.

ئاجوری ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (پێم ڕاگەیەنراوە لە – المهدی – یەوە ڕەحمەتی خوای لێبێت کەوتویەتی: باوکم لە کەسی نەداوە – واتە: الواثق– تەنها لە مامۆستایەك نەبێت کە لە – مصیصە – وە هێنرابو، وە ماوەیەك لە بەندینخانە مابویەوە، پاشان ڕۆژێك باوکم بیری کەوتەوەو وتی: ئەو مامۆستایەم بۆ بهێنن، هێنایان کە دەست و پێوەند کرابو، کاتێك لەبەر دەستیداوەستێنرا سلاٌوی لێ کرد، بەلاٌم ئەو وەلاٌمی سلاٌوەکەی نەدایەوە.

مامۆستاکەش پێی وت: ئەی پێشەوای باوەڕداران! تۆ ئەدەبی خوای گەورەت لەگەلٌدا بەکار نەهێنام، وە هەروەها ئەدەبی پێغەمبەریش (ﷺ)، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا ﴾ النساء: ٨٦

واتە: ئەگەر سلاٌوتان لێکرا ئەوا بە جوانترین شێوەوەلاٌمی سلاٌوەکە بدەنەوە یان هەروەکو خۆی وەلاٌمی بدەنەوە.

وە هەروەها پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمانی کردوە بەوەلاٌمدانەوەی سەلام!!

ئەویش پێی وت: وعلیك سلام. پاشان بە (ابن ابي دؤاد)ی وت: پرسیاری لێ بکە، ئەویش وتی: ئەی پێشەوای باوەڕداران! من دەست بەسەرو بەندکراوم، لە بەندینخانەدا بە تەیەموم نوێژ دەکەم، وە ئاوم لێ قەدەغە کراوەو پێم نادەن، فەرمان بکە کۆت و زنجیرەکەم بکرێنەوە، وە فەرمان بکە ئاوم بدەنێ خۆم پاك بکەمەوەو نوێژ بکەم، پاشان پرسیارم لێ بکە.

وتی: فەرمانی کردو بەندەکانی کرانەوە، وە فەرمانی کرد کە ئاوی بدەنێ، دەست نوێژی گرت و نوێژی کرد، پاشان بە (ابن ابي دؤاد)ی وت: پرسیاری لێ بکە.

ئنجا مامۆستاکەوتی: پرسیارکردن بۆ منە، فەرمانی پێبکە کەوەڵامم بداتەوە، ئەویش وتی: پرسیار بکە، مامۆستاکە ڕوی لە (ابن أبي دؤاد) کردو پرسیاری لێ کردو وتی: هەواڵم بدەرێ دەربارەی ئەو شتەی کە خەڵکی بۆ لا بانگ دەکەی، ئایا ئەم شتە پێغەمبەری خوا (ﷺ) خەڵکی بۆ بانگ کردوە؟

وتی: نەخێر!

وتی: ئەی ئەو شتە ئەبوبەکری صدیق ڕەزای خوای لێبێت لەدوای ئەو خەڵکی بۆ بانگ کردوە؟

وتی: نەخێر!

ئەی ئایا شتێکە کە عومەری کوڕی خەتتاب ڕەزای خوای لێبێت بانگەوازی بۆ کردوە لەدوای ئەوان؟

وتی: نەخێر!

مامۆستاکەوتی: ئەی ئەو شتە عوسمانی کوڕی عەففان ڕەزای خوای لێبێت بانگەوازی بۆ کردوە لەدوای ئەوان؟

وتی نەخێر!

وتی: ئەی ئەو شتە عەلی کوڕی ئەبو تالیب ڕەزای خوای لێبێت بانگەوازی بۆ کردوە لەدوای ئەوان؟

وتی: نەخێر!

مامۆستاکەوتی: کەواتە شتێك پێغەمبەری خوا (ﷺ) بانگەوازی بۆ نەکردبێت، وە ئەبوبەکر، وە نە عومەر، وە نە عوسمان، وە نە عەلی – ڕەزای خوایان لێبێت–

بانگەوازیان بۆ نەکردوە تۆ خەڵکی بۆ بانگ دەکەیت؟! ئەمەش لەوە زیاتر نیە کە بڵێین: **زانیویانە یان نەیانزانیوە.**

ئەگەر بڵێیت: زانیویانە بەڵام بێدەنگ بون لەسەری، چۆن ئەوان کە زانیویانەو دروست بوە بێ دەنگ بن لەسەری بەهەمان شێوەش بێ دەنگ بون بۆ ئێمە دروستە لەسەری،

وە ئەگەر بڵێیت: ئەوان نەیان زانیوەو من زانیومە، ئەی ناپاکی کوڕی ناپاك! پێغەمبەر (ﷺ) و جێنشینە ڕێنوما کراوەکان شتێکیان نەزانیبێت تۆو هاوەڵانت دەیزانن؟!

موهتەدی وتی: باوکم بینی هەڵساو سەرسام بو، وە جلەکانی بەدەمیەوە ناو پێ دەکەنی، پاشان وتی: ڕاست دەکات، لەوە زیاتر نیە کەتۆ بڵێیت: نەیان زانیوە یان زانیویانە.

ئەگەر بڵێین: زانیویانەو بێ دەنگ بون لەسەری. ئەوە بێ دەنگ بونمان بەسەوەك ئەوان بێ دەنگ بون.

وە ئەگەر بڵێین: ئەوان نەیانزانیوەو تۆ زانیوتە. ئەی ناپاکی کوڕی ناپاك! پێغەمبەر (ﷺ) و هاوەڵانی – ڕەزای خوایان لێبێت – شتێکیان نەزانیوە تۆو هاوەڵانت زانیوتانە؟!

پاشان وتی: ئەی ئەحمەد! وتم: بەڵێ، وتی: مەبەستم تۆ نیە، بەڵکو مەبەستم (ئیبن ئەبی دؤاد)ە، هەڵسا بۆلای و وتی: شتێك بدە بەو مامۆستایە، وە دەری بکە لە شارەکەمان).

وە لە ڕیوایەتێکی تردا زەهەبی لە (السير) دا هێناویەتی (... **وە ئیبن ئەبی دؤادی لەبەرچاو کەوت، وە لەدوای ئەو کەسی تری تاقی نەکردەوە**).

وه لـه ڕیوایـەتێکی تـردا: (**موهتـەدی دەڵـێ: وە بـەهۆی ئـەو وتووێـژەوە مـن پەشـیمان بومـەوە لـەو قسـەیە، وە گومـان دەبـەم کـە باوکیشـم لەوکاتـەوە گەڕابێتەوە**)[1].

لێرەدا دەڵێم: جـوان ورد بـەرەوە: ئـەو مامۆسـتایە ئـەم کـارەی گەڕانـەوە بـۆ ژياننامەی پێشينە چاکەکانمان و وە جياوازی و ناکۆکيـەکان ڕاسـتەوخۆ نـەمان، وە هەروەها هۆکاری هيدايەت دانـی (واثـق و موهتـەدی) بـون وەك لـە بەسـەرهاتەکەدا باس کرا، وە ئەمەش ڕێنيشان دەرتە لەسەر ئەوەی کە بەڕاستی ئەمە بنچينەيەکی ڕەسەنە، بۆيە پارێزگاری لێبکە !.

هەربۆيەشـە تـا ئێسـتاش زانايـان وتەکـەی پێشـەوا **مـاليکی کـوڕی ئەنـەس** ڕەحمەتی خوای لێبێت دەهێننەوە کە دەڵێت: (**کۆتای ئەم کارە چاك نابێت تـەنها بەوە نەبێت کە سـەرەتاکەی پـێ چاك بـوە**). وە ئـەم وتـە گەورەيـە ماليـك وەری گرتوە لە مامۆستاکەيەوە**وەهبی کوڕی کەيسان**[2].

وريابيەك:

ئەگەر پێشينە چاکەکانمان لەشتێکدا جياوازيـان هـەبوبێت ئـەوا تـەنها ڕێگـا بـۆ چارەسەر کردنی ئەو جياوازيە بريتی بـوە لـە بەڵگـەی قورئـان و سـوننەت، چـونکە

---

[1] قال الذهبي: (هذة القصة مليحة، وإن كان في طريقها من يجهل ولها شاهد) السير (١١\٣١٣).

قلت: وقد رواها الاجري في الشريعة بلاغا (١\٤٥٥)، ثم أسندها (رقـم: ١٩٣)، وعنـه ابـن بطـة في الابانـة الـرد علـى الجهمية (٤٥٢).

وأخرجها أيضا من طريق أخرى ابن بطة تحت الرقم السابق و (٤٥٣)، و الخطيب في تاريخ بغداد (٤\١٥١–١٥٢)، و (١٠\٧٥–٧٩)، وابـن الجـوزي في مناقـب الامـام أحمـد (ص: ٤٧٥–٤٨٠)، و عبـدالغني المقدسـي في المحنـة (ص: ١٦٩–١٧٤) و (١٦٧–١٦٩)، وابن قدامة في التوابين (ص: ٢١٠–٢١٥).

[2] رواها الجوهري في مسـند الموطـأ (ق ١٣٨ ب)، مـن طريـق إسماعيـل بـن أبـي أويـس، وابـن عبـدالبر في التمهيـد (١٠\٢٣) من طريق أشهب بن عبدالعزيز، كلاهما عن مالك قال: (كان وهب بن كيسان يقعد إليناولا يقوم حتى يقول لنا: اعلموا...) وذكرها و إسنادها صحيح، ودونك هذا التكرار.

خوای گەورە دەفەرمویێت: ﴿ فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ فِي شَيۡءٖ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمۡ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ ذَٰلِكَ خَيۡرٞ وَأَحۡسَنُ تَأۡوِيلًا ﴾ النساء: ٥٩

واتە: ئەگەر لە هەر شتێكدا كێشەو ناكۆكی كەوتە نێوانتانەوە ئەوا بۆ چارەسەر كردنی بگەڕێنەوە بۆلای خوای گەورە (قورئانی پیرۆز) و پێغەمبەر (ﷺ) (فەرمودە صەحیحەكانی)، ئەگەر بەڕاستی ئێوە باوەڕتان بەخواو بە ڕۆژی دوای هەیە، وە ئەمەش چاكترو باشترە بۆ ئێوە.

وەوشەی (**شيء**) لێرەدا نەناسراوە (**نكيرە**)یەو لە سیاقی مەرجدا (**شرط**)دا هاتوە، كە ئەمەش هەمو جیاوازی و ناكۆكیەك دەگرێتەوە لە بوارە بنچینەی و لاوەكیەكاندا (الاصول و الفروع)، هەروەك مامۆستا محمد ئەمین شنقیطی ئاماژەی پێداوە.[1]

وە هەروەها **ئیبن قەیم** دەفەرمویێت: (**ئەگەر لە قورئانی پیرۆزو سوننەتی پێغەمبەردا (ﷺ) ڕونكردنەوەی ئەو شانەی تێدا نەبوایە كە جیاوازی و ناكۆكی لەسەرەو ئەم دوانەش بەس نەبونایە، ئەوا فەرمانی نەدەكرد بە گەڕانەوە بۆلای قورئان و سوننەت، چونكە نابێت و نەگونجاوە خوای گەورە فەرمان بكات بە گەڕانەوە بۆلای شتێك لە كاتی دوبەرەكی و ناكۆكیدا لە كاتێكدا كە نەتوانێت ئەو جیاوازیە یەك لای بكاتەوەو نەیهێڵێت**)[2].

---

[1] أضواء البيان (١\٣٣٣).

[2] إعلام الموقعين (١\٤٩).

بنچینەی چوارەم بەدەست هێنانی سەربەرزی بەهۆی زانستەوە

بنەمای چوارەم
بەدەست هێنانی سەربەرزی بە هۆی زانستەوە

ئەم بەشە لە بەنرخترین بەشەکانی ئەو شەش بنەمایەیە، لەبەرئەوەی مەبەست لەوە ڕونکردنەوەی بنچینەی کردەوەیە کە پێویست دەکات بناغەی هەمو تواناکانی لەسەر بنیات بنرێت، ئەگەر گەلێك گورجو گۆڵیەکی زۆر ببینن کە هێزی کوفرو گومڕای تێیدا تێدەکۆشن، ئەوانیش واگومان دەبەن سەربەرزیان بۆ دەگەڕێتەوە تەنها بەوەی کەوا بەرامبەر ئەو گورجو گۆڵیەیان بوەستن بە لێبڕانێکی بەهێزتر لەوان، وە بەرامبەریان دەوەستنەوە بە هەر هۆکارێك کە لە توانایاندا بێت و هەیان

بێت، وه زۆر بـهخراپیش زانسـتی شـهرعی پشـت گـوێ دهخـهن! وه لـه ڕاستیشـدا هەرچۆنێك خۆیان ڕێك بخەن و پلان دابنێن و زۆر خۆیان گورجو گۆڵ بکەن و خۆیان بپـارێزن لـه فێڵـی دوژمـن، ئـهوا بـههیچ شـێوهیهك پێشـهوایهتی و سـهربهرزیان پـێ نابهخشـرێت تـا ئـهو کاتـهی کردهوهکانیـان لهسـهر زانسـت و عـیلم بنیـات نـهنێن و قەدری عیلم و هەڵگرانیشـی نـهزانن، خـوای گـهوره دهفـهرموێت: ﴿يَرۡفَعِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنكُمۡ وَٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَ دَرَجَٰتٖ﴾المجادلة: ١١

واته: خوای گەورە لەناو ئێوەدا پلەو پایەی ئەوانەی کـە ئیمانیـان هێنـاوه بـەرز دەکاتـەوە، وه هــەروەها ئەوانــەش کــەوا خــاوەن عــیلم و زانســتن چــەندەها قــات پلەوپایەیان بەرز دەکاتەوە.

هەروەها دەفەرموێت: ﴿نَرۡفَعُ دَرَجَٰتٖ مَّن نَّشَآءُ﴾الأنعام: ٨٣

واته: پلەو پایەو ئاستی هەرکەسێك کە مەبەستمان بێت بەرز دەکەینەوە.

مالیك ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: **بەزانست**[١].

وه ئەوەش مالیك لە مامۆستاکەیەوەوەری گرتـوه کـه **زەیـدی کـوڕی ئەسـلەمە** ڕەحمەتی خوای لێبێت، کەوتویەتی ڕەحمەتی خوای لێبێت: گوێم لە **زەیدی کـوڕی ئەسلەم** بو دەربارەی ئەو ئایەتە: ﴿نَرۡفَعُ دَرَجَٰتٖ مَّن نَّشَآءُ﴾الأنعام: ٨٣ دەیفـەرمو:

(بەڕاستی ئەوە عیلم و زانستە، خوای گەورە هەرکەسێکی بوێت لە دنیادا بەهۆیەوە بەرزی دەکاتەوە)[٢].

---

[١] شرح السنة للبغوي (١\٢٧٢).

[٢] رواه ابن أبي حاتم في تفسيره (٤\١٣٣٥)، و (٧\٢١٧٦)، و أبو الفضل الزهري في حديثه (٥٤٥) و ابن عبدالبر في جامع بيان العلم و فضله (١٩٠١)، وهو صحيح.

وە ئەم سەربەرزیەش هەر لە دونیادا دەبێت پـێش ڕۆژی دوای، هـەروەك خـوای گەورە دەربارەی هەڵبژێرراوی خۆی طالوت بۆ پێشـەوایەتی کۆمـەڵێك لـە نـەوەکانی ئیسـرائیل دەفـەرموێت: ﴿ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴾ البقرة: ٢٤٧

واتە: پێغەمبەرەکەیان پێی وتن: بەڕاستی خوای گـەورە طـالوتی بـۆ نـاردون وەك پاشایەك بۆتان، ئنجا جولەکەکان وتیان: چۆن ئەو بـۆ پاشـایەتی دەگونجێـت بەسـەر ئێمەدا لە کاتێکدا ئێمە شایستە ترین و ئەویش هیچ ماڵ و سامانێکی وای نیە، ئەویش لەوەڵامدا پێی وتن: بەڕاستی خوای گەورە هەڵی بژاردوە بەسەر ئێـوەداو وە خـوای گەورە توانای هێزو جەستەو زانست و زانیاریشی پێداوە، وە خوای گـەورە مـوڵکی خۆی دەبەخشێت بەهەر کەسێك کەخۆی بیەوێت، وە بەخشینی خـوای گـەورە زۆر فراوانەو زانست و زانیاریشی بێسنورە.

وە لە صەحیحی موسلیمدا هاتوە[١] لە (عامر بن واثلة) کە نافیعی کـوڕی عەبـدول حاریث گەیشتوە بە عومەر لە (عسفان)، کە عومەر کردویەتی بەوالی لە مەککە، وتی کێ والیە بەسەر خەڵکی ئەم دۆڵەدا؟ وتـی: ئیبن ئەبزی، ئـەویش وتـی: ئـیبن ئـەبزی کێیە؟ وتی: بەندەیەکە لە بەندەکانی خۆمان، ئەویش وتی: واتە بەندەیـەك فـەرمان ڕەواییان دەکات؟! وتی: بەڕاستی ئەو قورئان خوێنە، وە زانایە بە زانستی مـیرات، **عومەروتی: (بە ڕاسـتی پێغەمبەرەکـەتان (ﷺ) فەرمویـەتی: (بـە ڕاسـتی خـوای**

---

[١] بەژمارە (٨١٧)، وە رواه ایضا ابن ماجة (٢١٨).

گەورە بەهۆی ئەم کتێبەوە (قورئان) گەلانێك بەرز دەکاتەوە، وە چەندانی تریشی پێ نزم دەکاتەوە).

هەربۆیە خوای گەورە هەواڵ دەدات کەوا پیاو چاکان و لەخوا ترسانی نەوەی ئیسرائیلی بەرز کردوەتەوە هەتا کردونی بە کاربەدەست بەسەریانەوەو لەناویاندا فەرمانەکانی خوای گەورەیان جێبەجێ کردوە کە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّآ أَنزَلۡنَا ٱلتَّوۡرَىٰةَ فِيهَا هُدٗى وَنُورٞۚ يَحۡكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ ٱلَّذِينَ أَسۡلَمُواْ لِلَّذِينَ هَادُواْ وَٱلرَّبَّٰنِيُّونَ وَٱلۡأَحۡبَارُ بِمَا ٱسۡتُحۡفِظُواْ مِن كِتَٰبِ ٱللَّهِ وَكَانُواْ عَلَيۡهِ شُهَدَآءَ ﴾ المائدة: ٤٤

واتە: ئێمە تەوراتمان ناردوەتە خوارەوە کە هیدات و ڕێنومای لەخۆی گرتوە، بۆئەوەی ئەو پێغەمبەرانەی کە لە بەنو ئیسرائیلدا کە خواناسی ڕاستەقینە بون و پیاوچاکان و لەخوا ترسان و زانایان هەربەوە حوکم بکەن و وە پێویست بوە لەسەریان بیپارێزن و کاری پێبکەن و وە هەرواش بون و پاراستیان و هیچیان لێ نەگۆڕی.

وە ئەو پیاو چاك و لەخواترسانەوەصف کراون بەوەی کە خاوەن زانستن و خەڵکیشیان فێری ئەو زانستە کردوە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُؤۡتِيَهُ ٱللَّهُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحُكۡمَ وَٱلنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُواْ عِبَادٗا لِّي مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلَٰكِن كُونُواْ رَبَّٰنِيِّـۧنَ بِمَا كُنتُمۡ تُعَلِّمُونَ ٱلۡكِتَٰبَ وَبِمَا كُنتُمۡ تَدۡرُسُونَ ﴾ آل عمران: ٧٩

واتە: هیچ کەسێك نیە کەوا خوای گەورە کتاب و دانای و پێغەمبەرایەتی پێ بەخشی بێت پاشان بەخەڵکی بڵێت: وەرن ببن بە بەندەی من جگە لەخوای گەورە، بەڵکو دەڵێت: تەنها بەندەی خوابن و بەندایەتی بۆ ئەو بکەن و بەو جۆرەی کە لەو پەیامەدا فێر بون وە خەڵکیش فێربکەن.

وه له قورئانی پیرۆزدا دو ئایەت هەیە کە لەوتەداوەك یەك وان، لە یەکەمیاندا خوای گەورە دەربارەی **ئیبراهیم** (ﷺ) دەفەرمویێت: ﴿ وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ ءَاتَيْنَٰهَآ إِبْرَٰهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ ۚ نَرْفَعُ دَرَجَٰتٍ مَّن نَّشَآءُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴾ الأنعام: ٨٣

واته: وه ئەوه بەڵگەو ڕێنموماى ئێمه بو کە نارمان بۆ ئیبراهیم تا گەلەکەی پێ هۆشیار بکاتەوه، وه هەرکەسێك کە بمانەوێت ئەوا پلەو پایەی بەرز دەکەینەوه، وه بەڕاستی پەروەردگارت زۆر زاناو داناو کاربەجێیە.

وه له ئایەتی دوەمیاندا دەربارەی **یوسف** (ﷺ) دەفەرمویێت: ﴿ نَرْفَعُ دَرَجَٰتٍ مَّن نَّشَآءُ ۗ وَفَوْقَ كُلِّ ذِى عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴾ یوسف: ٧٦

واته: هەرکەسێك کە بمانەوێت ئەوا پلەو دەرەجەی بەرز دەکەینەوه، وه لەسەرو هەمو خاوەن عیلم و زانستێکەوه کەسێك هەیە کە لەو زاناترەو شارەزاترە.

وه لەمەشدا نهێنی یەکی زۆر جوان هەیە لە نهێنیەکانی قورئانی پیرۆز کە **ئیبن تەیمیە** لەوتەیەکی زۆر جواندا باسی کردوه، کە دەفەرمویێت: (**خوای گەورە ئەوەی کردوه کە هەرکەسێکی مەبەست بێت و بیەوێت ئەوا پلەی بەرز دەکاتەوه لە چیرۆك و بەسەرهاتی ئیبراهیم و بەسەرهاتی ون کردی یوسف، وه هەربۆیشە پێشین وتویانە: ئەوه بەهۆی زانستەوەیە، چونکە ناوەڕۆکی ئایەتەکە بەڵگەیە لەسەر ئەوه، بەسەرهاتی ئیبراهیم بە عیلم و زانست و بەڵگەو گفتوگۆیە بۆلادانی زیانی ناحەزان لەسەر دین، وه چیرۆکی یوسف بە زانیاری بون بە سیاسەت و بەڕێوەبردنە بۆ دەست خستنی ئەو سودەی کە داواکراوه.**

یەکەمیان: زانیاریەکە کە دەبێتە هۆی لادانی زەرەرو زیان لەسەر دین.

دووەمیان: زانیاریەکە کە دەبێتە هۆی بەدەست خستن و دەست کەوتنی سودەکان.

یـان وتـراوە: یەکـەمیان: ئـەو زانیارییەیـە کـە بەهۆیـەوە زەرەر لەسـەر دیـن لادەدرێت، وە سودەکەی بەدەست دەهێنرێت.

وە دوەمیان: زانیاری بونێکە بەلادانی زەرەرو زیان لەسەر دونیا، وە بەدەست خستنی سودەکانی.

یان وتراوە: چیرۆکی ئیبراهیم لە زانستی قسەو گوفتاری بەسـودە لـەو کاتـەی کەوا پێویستە.

وە چـیرۆکی یوسـف لــە زانسـتی کردەوەکانــە لــەکاتی پێویســتدا، وە پێویستیەکەش دەست خستنی سودەو لادانی زەرەرو زیانە کە هەندێك جار بەوتەو قسە دەبێت، وە هەندێك جاریش.....[1].

وە هەربۆیەشە ئەوانەی کەمتەرخەمن لە زانستی بەڵگەکان و زانستی سیاسەت و بەڕێوەبردنـدا بـێ دەسـەڵاتن بەرامبـەر ئـەم دوو کۆمەڵـە جارێـك بـەوەی کـە پێویستیان بەوانە کاتێك ئەگەر هاتو دوژمن هێرشی کردو دینەکەی تێك دان بەهۆی دەمەدەمـەو دەمەقاڵـەوە یـان دونیاکـەی تێـك دان بـەهۆی زوڵـم و سـتەمەوە، وە جارێکیش پێویستیان پێیان هەیە بۆ ئـەوەی هەنـدێکیان ڕزگـار بکـەن لـە شـەڕی هەندێکی تریان لە دین و دونیادا، وە جارێکیش لەژێر سێبەریاندا دەژیـن کـە هـیچ بیدعەچیەکی لێ نیە کە دەست بگرێـت بەسـەریاندا یـان والیـەك کـەوا زوڵمیـان لێ بکات، وە ئەمەش نایەتە دی تەنها بەهۆی بـونی زانایـانی خـاوەن بەڵگـەی بـەهێز نەبێت لەبەرامبەر ئەهلی بیدەعدا، وە هەروەها بونی کەسانی خاوەن سیاسەتێکی بەهێز لەبەرامبەر زوڵم و ستەمدا)[2].

---

[1] سپێتی یەکە لە ئەصلدا!(واتە هیچ نەنوسراوە).

[2] مجموع الفتاوى (١٤\٤٩٣-٤٩٤).

بۆیە پێشەوایەتی و سەرۆکایەتی دین و دونیا لە چوارچێوەی (زانست و عیلم) دا دەسوڕێتەوە، چونکە بنچینەو بنەمایە بۆ هەردوکیان.

وە هەربۆیە دوبارە **ئیبن تەیمیە** دەفەرموێت: (**خوای گەورە لە قورئانە پیرۆزەکەیدا فەرمویەتی:** ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ۖ وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ﴾ الحديد: ٢٥

واتە: ئێمە پێغەمبەرانمان ناردوە بە بەڵگەی ڕون و ئاشکراو کتاب و تەرازومان لەگەڵدا دابەزاندون تا بە دادپەروەرانە دادوەری خەڵکی بکەن و دادپەروەر بن لەگەڵیان، وە هەروەها ئاسنیشمان دابەزاندوە کە هۆکارەو بەکار دەهێنرێت لە کاتی شەڕو سودو کەڵکی تریشی هەیە بۆ خەڵکی لە کاتی ئاشتی و ئاسودەیدا، ئەمەش بۆ ئەوەی خوای گەورە بۆتانی ڕون بکاتەوە تا بزانن کێ بەڕاستی لەکاتی نهێنی و پەنهاندا دینەکەی خواو پێغەمبەرەکانی سەردەخات .

لەمەوە خوای گەورە هەواڵ دەدات کە کتێب و تەرازوی ناردوەتە خوارەوە تاکو خەڵکی لەناو خۆیاندا دادپەروەر بن، هەروەها خوای گەورە ئاسنیشی دابەزاندوە هەروەك باسی کردوە.

بۆیە پاراستن و ڕاگرتنی دین و ڕاگەیاندنی بە هۆی کتێبی خوای گەورەو شمشێری سەرخەر دەبێت، ﴿وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا﴾ الفرقان: ٣١

واتە: خوا بەسە کە ڕێنومایتان بکات و سەرتان بخات.

وە کتێبی خوای گەورە بنچینەی سەرەکیە، وە هەربۆیەشە یەکەم شتێك کە خوای گەورە بۆ پێغەمبەرەکەی (ﷺ) نارد بریتی بو لە دابەزاندنی قورئانی پیرۆز،

وه له مهككهدا مایهوهو فهرمانی پێنهكرد به بهكار هێنانی شمشێر تا ئهو كاتهی كه كۆچی كردوه سهرخهرو پشتیوانی بۆ پهیدا بو تا بتوانن جیهاد بكهن)[١].

وه پێم خۆشه كه خوێنهر ئاگادار بكهمهوه لێرهدا لهوهی كه دهبینم ههندێك لهوانهی موبتهلان به ههڵچونی فیكری ههڵدهسن به قرتاندنی ئهم قسانهی ئیبن تهیمیه لهكاتی قسهكردن لهسهر ئهم ئایهتهی سورهتی الفرقان، چونكه قسهكانی دوابهدوای ئهمه دهبێته هۆی ڕوخاندن و لهناو بردنی ئهو مهبهستهی كه ههیهتی له قۆزینهوهی قسهكانی شێخ! ههربۆیه ئاگادار به!

بۆیه ئهوانهی كهوا دهبینن دهوڵهتی ئیسلامی تهنها بههۆی سۆزو عاتیفهیهكی ئیسلامی دروست دهبێت، وه به فكرهیهك كه دورهو داماڵراوه له بهڵگهی شهرعی وه ناویان ناوه (فكری ئیسلامی!)، وه شتێكی ئاوا ئاوهڕوت كراو له عیلم و زانست كه ناویان ناوه (ڕۆشنبیری ئیسلامی!) وه دهڵێن فێركردن قۆناغێكه لهدوای ئهو یێت، بهڕاستی ئهوانه بهدوای سهرابهوهن، چونكه ئهوان هیواو ئومێدیان ههیه بهلاَم بهبێ گرتنه بهری هۆكارهكان.

وه یهكهمینی ئهو دو هێزهش ئهو هێزه دینیهیه كه خوای گهوره بههۆیهوه بهڵێنی سهركهوتنی داوه به ئیمان داران و دهفهرموێت: ﴿وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ ٱلْمُؤْمِنِينَ﴾ الروم: ٤٧

واته: بهڕاستی سهرخستن و یارمهتی دانی ئیمانداران وهعدێكه كه ئێمه پێویستمان كردوه لهسهر خۆمان كه جێبهجێی بكهین.

ههرلهبهر ئهوهشه **ئیبن قهیم** دهفهرموێت: (**جیهاد كردن لهبهرامبهر دوژمنانی خوای گهوره له دهرهوهدا لقێكه له جیهادی نهفس لهلایهن بهندهوه له پێناوی**

---

[١] مجموع الفتاوى (٢٨\٢٣٤).

خوای گەورەدا، هەروەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: (موجاهید ئەو كەسەیە كەوا جیهادی نەفسی خۆی دەكات لە گوێڕایەڵی كردنی خوای گەورەدا، وە كۆچ كردوش ئەو كەسەیە كە كۆچ دەكات و ئەو شتانە بەجێ دەهێڵێ كە خوا پێی ناخۆشە)[1].

وە جیهادی نەفس پێش خراوە بەسەر جیهادی دوژمندا لە دەرەوەداوە بنچینەی ئەوە، چونكە بە ڕاستی ئەو كەسەی كەوا جیهادی نەفسی خۆی نەكات لە سەرەتاداو ئەو فەرمانانە ئەنجام نەدات كەوا فەرمانی پێكراوەو واز نەهێنێت لەو شتانەی كەوا نەهی لێكراوەو نەجەنگێ لە بەرامبەریاندا لە پێناوی خوادا، ئەوا بەهیچ شێوەیەك ناتوانێت جیهادی دوژمنەكەی بكات لە دەرەوەدا، چۆن دەتوانێت جیهادی دوژمنەكەی بكات و بجەنگێت لەگەڵیدا، لە كاتێكدا ئەو دوژمنەی كە لە بەرامبەریدایە بەهێز ترە لەو، وە زاڵە بەسەریدا، وە جیهادی نەكردوەو لەگەڵیدا نەجەنگاوە لەپێناوی خوادا؟! بەڵكو ناتوانێت بچێتە دەرەوەو بەرامبەر دوژمنەكەی بوەستێتەوە تا ئەو كاتەی جیهادی نەفسی خۆی نەكات و لەگەڵیدا نەجەنگێت.

وە ئەم دوو دوژمنەش بەندە بە جیهاد كردن لەگەڵیاندا تاقی دەكرێتەوە، وە لە نێوانیاندا دوژمنی سێیەم هەیە، ئەم دوو جیهادەش ناكرێت تا ئەو كاتەی جیهادی ئەو نەكرێت، وە ئەویش لەو نێوانەداوەستاوەو بەندە سارد دەكاتەوە لە جیهاد كردن لە گەڵیانداو فێڵی لێ دەكات و دوای دەخات لێی، وە بەردەوامیش هیواو ئاواتی بۆ دەهێنێت دەربارەی جیهادی ئەوان لە لادان و وازهێنان و لەدەست دانی لەزەت و خۆشیەكان، وە جیهادی ئەم دو دوژمنەش ناكرێت تا جیهادی ئەو نەكرێت، وە جیهادی ئەویش بنچینەی جیهادی ئەم دوانەیە، كە ئەویش شەیتانە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَٱتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ﴾فاطر: ٦

---

[1] رواه أحمد (٣\٢١) و غيره وهو صحيح.

واته: بەڕاستی شەیتان دوژمنی ئێوەیە، دەیکەوایە ئێوەش بە دوژمنی دابنێن.

وە فەرمان کردنیش بەوەی کەوا بە دوژمن دابنرێت وریا کردنەوەیەکە لەسەر هەوڵدان و زیاد کردنی بوار بۆ دژایەتی کردنی و جیهاد کردن لەگەڵی، وەك ئەوەی کەوا دوژمنێك بێت خاو نەبێتەوەو ماندو نەبێت و کەمتەرخەمی نەکات لە دژایەتی و دوژمنایەتی کردنی بەندە بە درێژای و بە بەردەوامی ژمارەی هەناسەکان)[١].

ئەم وتەیە لەوپەڕی ڕونی و ڕۆشنیدایە، کە ئەویش ڕاست کردنەوەی مەنهەجی ئەوانەیە کەوا بەرد دەگرنە کەسانی تر، وە ماڵەکانیشیان لە شوشەیە ! وە لە هەمان کاتدا هۆکارە مادیەکان بە گەورە دادەنێن تا ئەو ئەندازەیەی کەوا دەبینن کە دوژمنەکەیان هێزو توانای جێگیر بوە، وە لە ڕاستیشدا دوژمن ناچێتە ناو خانوەکانیانەوە، واتە موسوڵمانان ناشکێن و ناڕوخێن بەهۆی بەهێزی دوژمنەکەیانەوە بەڵکو بەهۆی لاوازی ئیمان و بڕوایانەوە دەشکێن، تەنانەت ئەگەر دەستیشیان بەتاڵ بێت لە هەمو هۆکارەکان – لەدوای هەوڵ دان – ئەوا خوای گەورە دەیانپارێزێت.

ئیبن تەیمیە ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: **(لە سوننەتی خوای گەورەیە کە ئەگەر هاتو باوەڕداران نەیانتوانی خۆیان بپارێزن لەوانەی کەوا ئازاری خواو پێغەمبەر (ﷺ) دەدەن، ئەوا بەڕاستی خوای گەورە تۆڵە بۆ پێغەمبەرەکەی دەکاتەوەو دەیپارێزێت لێیان، وەك هەندێك لەو شتانەی کە پێشتر باسمان کرد لەچیرۆکی ئەو نوسەرە درۆزنە، وەوەك خوای گەورە دەفەرموێت:** ﴿ فَٱصۡدَعۡ بِمَا تُؤۡمَرُ وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡمُشۡرِكِينَ إِنَّا كَفَيۡنَٰكَ ٱلۡمُسۡتَهۡزِءِينَ ﴾الحجر: ٩٤ – ٩٥ [٢]

---

[١] زاد المعاد (٣\٦).

[٢] الصارم المسلول (ص:١٦٤).

واته: ئەوەی کەوا فـەرمانت پێکـراوە ڕای بگەیەنـەو بـڵاوی بکـەرەوەو پشـت هەڵبکـە لـەو هـاوەڵ دانەرانـە، بەڕاسـتی ئێمـە دەتپـارێزین لـەو کەسـانەی کـەوا گاڵتەجارِن.

وە هەروەها **ئیبن قەیم** ڕەحمەتی خوای لێبێت: (**سوێند بەخوا! سوێند بە خوا دوژمن هیچ کات ناتوانێت زەفەرت پێ بەرێت مەگەر کاتێك کە دۆستانت وازت لێ - بهێنن و دەورت چۆڵ بکەن وەوا گومان نەبـەیت کـە شـەیتان سـەرکەوتووەو زاڵـە بەڵکو ئەو خوایەی کەدەتپارێزێت وازی لێ هێناویت و سەرکەوتوت ناکات**)[1].

وە چاك دەزانیت کەوا بێ بەش دەبیت لـە دۆسـتایەتی پـەروەردگارت ئەگـەرواز بهێنی لە جێ بەجێ کردنی فـەرمان پێکراوەکـان، هـەروەك چـۆن پـارێزراوی ئەگـەر پارێزگاری بکەیت لە فەرمان و نەهیەکانی خوای گـەورە، بەمـەش بنـەمای شـتەکان دەگەڕێتـەوە بـۆ زانسـت، لەبەرئـەوەی فـەرمان و قەدەغـەکردن نازانرێـت لـەڕێی زانستەوە نەبێت.

دڵنەواییەك:

لە زوبەیری کوڕی عەدیەوە دەڵێت: چوین بۆلای **ئەنەسی کوڕی مالیـك** دەڵێـت: سکاڵاو گلەی خۆمان کرد لـەو شـتانەی کـەوا توشمـان بـوە لەلایـەن حەججاجـەوە، ئەویش فەرموی: (**هیچ ساڵێك نایەت ئیللا ئەوەی کە لەدوای دێت خراپترە هەتا ئەو کاتەی دەگەن بە پەروەردگارتان. ئەوەم گوێ لێبوە لە پێغەمبەرەکەتان (ﷺ)**)[2].

ئیبن حەجەر دەفەرموێت: (**هەندێك جار ئاڵۆزیەك دێتە ئـاراوە دەربـارەی ئـەو ڕەهاییەی کە هەندێك کات و زەمەن زۆر خراپترو ناڕەحەت ترە لە کات و زەمـەنی دوای خۆی، وە ئەگەر هیچ سەردەمێك نەبێت جگە لە سـەردەمی عومـەری کـوڕی**

[1] الفوائد (ص\٧٩).

[2] رواه أحمد (٣\١١٧)، و البخاري (٧٠٦٨)، و الترمذي (٢٢٠٦).

عەبدول عەزیز، کە ئەویش بە کەمێك لە دوای زەمەنی حەججاج بوە، وە ئەو خێرو خۆشیەش کە لە سەردەمی عومەری کوڕی عەبدول عـەزیزدا هـەبوە زۆر ناویـانگی هەیە..... وە هەندێك وەڵامی ئەمەیان داوەتەوە بـەوەی کـە مەبەسـت لـەو خێـرو فەزڵـە فـەزڵ و خـەیری کـۆکراوەی سـەردەمە لەسـەر کـۆکراوەی سـەردەم ، لەبەرئـەوەی لـە سـەردەمی حەجاجـدا زۆرێـك لـە هـاوەڵان لـە ژیانـدا بـون، وە لەسەردەمی عومەری کوڕی عەبدول عەزیزدا ئەمان مردن، وە ئەو سـەردەمەی کـە هاوەڵانی تیادا ژیاون خێرو چاکترە لەو سەردەمەی دوای ئەوان چـونکە پێغەمبـەر (ﷺ) دەفـەرموێت: (باشـترینی سـەدەکان سـەدەی منـە.....) وە لـە بوخـاری و موسلیمدا هاتوە)[1].

پاشان دەڵێت: (پاشان دوای ئەوە شتێکی ترم لە عەبدوڵای کوڕی مەسعودەوە دەست کەوت کە ڕاشکاوانە باسی مەبەستەکە دەکات، کـە ئـەوەش لەپێشـترە بـۆ شـوێن کـەوتن کـە یـەعقوبی کـوڕی شـەیبە هێناویـەتی لـە ڕێگـەی حاریسـی کـوڕی حەصـیرەوە لـە زەیـدی کـوڕی وەهبـەوە کەوتویـەتی: (**گـوێم لـە عەبـدوڵای کـوڕی مەسعود بو دەیفەرمو: (هیچ ڕۆژێك دانایەت بەسەرتاندا ئیللا خراپترو ناخۆشترە لەو ڕۆژەی کە لە پێش خۆیەوەیەتی، مەبەستم خۆشبەختی و بەختەوەری نیە لە ژیاندا کە توشتان دەبێـت، وە مـاڵێکیش نـا کـە سـودی هـەبێت، بـەڵکو هـیچ ڕۆژێکتـان بەسەردا نایـەت ئـیللا عـیلم و زانسـتی تیـادا کـەمترە لـەو ڕۆژەی کـە لـە پێشـیدا ڕۆیشتوە، وە ئەگەر زانایانیش مردن و ڕۆیشتن و نەمان ئەو کاتە خەڵکی هەمویان یەکسان دەبن، فەرمان بە چاکە ناکرێت و ڕێگری و نەهیش لە خراپە ناکرێت، بۆیە لەو کاتەدا خەڵکی بەهیلاك دەچن).**

---

[1] لفظ الصحيحين: (خير الناس قرني...). وقد أشار الشيخ الألباني في تعليقه على التنكيل للمعلمي (٢\٢٢٣) إلى أنه لا أصل للفظ الذي ساقه الحافظ هنا.

وه لـه ڕێگـای شـەعبیەوە لـە مەسـروقەوە ئـەویش لـە **ئـیبن مەسـعودەوە** دەفەرموێت: (**هیچ سەردەمێکتان بەسەردا نایـەت ئـیللا خـراپترو نـاخۆش تـرە لـە پێش خۆی، وە بـەلاّم مـن مەبەسـتم ئـەوە نیـە کـەوا پێشـەوایەك باشـتر بێـت لـە پێشەوایەکی تر، وە سالّێك باشتر بێت لە سالّێکی تـر، بـەلاّم زانـاو شـارەزاکانتان دەمرن و نامێنن، پاشان جێنشین و پێشەوایەکتان دەست ناکەوێت، ئنجا قـەومێك دێن بەڕاو بۆچونی خۆیان فەتوا دەدەن**)[1].

دەلّێم: لابردنی ئەو ئالّۆزیە بە ئەسەر ئەوە بینـای چـاوانی ئـەهلی ئەسـەرە، بـە تایبەتی ئەگەر ئـەو شـتە پەیوەنـدی بـە بنچینەوە هـەبێت، لەبـەر ئـەوەی زۆربـەی خەلّکی بەهۆی مالّ و سەروەت و سامان و دەسەلاّتەکەیەوە دەگاتە جەهەننەم، ئایا گوێت لەو ئایەتەی خوای گەورە نەبوە کە هەوالّ دەدات دەربارەی ئەوانـەی کـە بـە دەستی چەپ نامەکەیان وەردەگرن و پەشیمان دەبنەوە کە دەلّـێن: ﴿ مَآ أَغۡنَىٰ عَنِّي مَالِيَهۡۜ هَلَكَ عَنِّي سُلۡطَٰنِيَهۡ ﴾ الحاقة: ٢٨ ـ ٢٩

واتە: مالّ و سامانەکەم هیچ سودی پێنەگەیاندم، وە دەسەلاّتەکەیشم بە هیلاکیـدا بردم.

جا ئەگەر لە بەلاّی بزوتنەوە ئیسلامیەکان — سەرەای ئەوانی تـر — ورد بیتـەوە ئەوا دەبینی کۆبوەتەوە لەم دو بابەتە ڕەگەز پەرستیەدا:

— تێڕوانینێك کە پێی وایە چاکی و باشی ئوممەتێك بەسـەر ئوممـەتێکی تـرەوە پەیوەستە بە چاکێتی دەسەلاّتدارەکانیانەوە.

— یان بە زۆری و تێرو پڕی ئابوریانەوەیە.

[1] الفتح (٢١\١٣) و هناك حسن ابن حجر الأثر، و رواه الفسوي كما في ذيل المعرفةو التأريخ (٣٩٣\٣)، و ابـن عبـد البر في جامع بيان العلم و فضله (١٣٦\٢) و غيرهما.

ئایا نابینی زۆربەیان بەهیچ شێوەیەك واز لە تـەختی پاشـایەتی نـاهێنن، ئەگـەر چاویشی بڕیبێتە دیموكراتیەتی ختورەو خەیاڵ، وە هەندێكی تریان وا دەبینن كـەوا گەڕانەوەی سەربەرزی موسوڵمانان بـە پێشـكەوتنی شارسـتانیە، هەربۆیشـە بـەهیچ شێوەیەك واز لە كورسی و دەسەڵات ناهێنن!

وە ئەمـەش نهێنـی ئـەوەت بـۆ ڕون دەكاتـەوە كـە ئـیبن مەسـعود چـەندە بـە خەمەوە بوە بۆ چارەسەر كردنی ئەم دوشتە جیـاواز لـەوانی تـر، وە سـوێند بـەخوا ئەوە ئەو شارەزاییەیە كە خوای گەورە بەسەریدا ڕشتوە، وە — برای موسـوڵمانم — فەزڵی پێشینەكان بزانە، وە دەسـت بگـرە بـە ڕێبـازی ئەوانـەوە ڕزگـارت دەبێـت و ئیسراحەت دەكەیت لە شوبهەكانی سەر ڕێگا.

وە لە كۆتایدا: هـەوڵ بـدە بـۆ عـیلم و زانسـت! ئـەی ئـەو كەسـەی كـەوا داوای سەرخستنی ئیسلام دەكـەیت، وە لـە **تـەمیمی داریـەوە** دەفـەرموێت: (**خـەڵكی لـە سەردەمی عومەردا پێشبڕكێیان دەكرد لە دروست كردنی خانوبـەرەدا، عومـەریش پێی دەفەرمون: ئەی كۆمەڵی عەرەبەكان! زەوی زەوی! ئیسلام نابێت تـەنها بـە جەماعەت و كۆمەڵ بون نەبێت، وە جەماعەتیش نابێت تەنها بە ئیمارەت نـەبێت، وە ئیمارەتیش نابێت تەنها بە گوێڕایەڵی كردن نەبێت، بۆیە هەركەسێك گەلەكـەی بەرەو فێربونی فیقه بەرێت ئـەوە دەبێتـە هـۆی ژیانـەوەی خـۆی و ئـەوانیش، وە هەركەسێكیش گەلەكەی بۆ غەیری ئەوە هان بدات دەبێتە مایەی بەهیلاكدا چون بۆ خۆی و ئەوانیش**)[1].

---

[1] رواه الدارمي رقم (٢٢١).

وه لـه **حەسـەنەوە** فەرمویـەتی: (**پێشـین ئـەیان وت: مردنـی زانـا کەلێنێکـە دەکەوێتە ئیسلامەوە هیچ شتێك پڕی ناکاتەوە هەتا ڕۆژو شەو بەدوای یەکدا بێن**)[1].

وه لە **هیلالی کوڕی خەببابەوە** فەرمویەتی: (**پرسیارم کرد لـە سـەعیدی کـوڕی جوبەیروتم: ئەی ئەبو عەبدولا! نیشانەی بەهیلاك چونی خەڵکی چیە؟ وتی: ئەگەر زاناکانیان مردن**)[2].

دەمەوانەی خۆپاراستن لە کوفرو ڕوخان شوێن کەوتنی قورئان و سوننەتە

لەم بەشەدا تەنها مەبەستم ڕوکەشەکەی نیە کە بە خەیاڵدا دێت و بەس، چونکە لانی کەم ئەمە بە قسە لەلای موسوڵمانان شـتێکی زانـراوە، بـەڵام ئەمەوتەیەکـە بـۆ ئـەو کەسـانەی کـەوا قەناعـەت بـە بانگـەوازی قورئـان و سـوننەت نـاهێنن، کاتێك بینیویانـە کـەوا هێـزی بێبـاوەڕی و دوڕوی کۆبوەتـەوەو زاڵ بـوە بـە بەسـەروڵاتی موسوڵماناندا، هەر لە ڕۆژگاری ئەندەلوس و فەلەستینی لەدەست چوەوە، تاوڵاتانی بۆسنەو هێرسکی بریندار، وە نارەحەتی لەسەر نارەحەتی بەسەر موسوڵماناندا زیاد دەکات کاتێك کەمتەرخەمیان کرد لە دەست گرتن بە سەرچاوەی هێزو تواناکانیانـەوە: **قورئان و سـوننەت**، وە بێزیـزو بـێ بایـەخ بـون لای خـوای گـەورە کاتێـك گومـانی خراپەیان بەو دوانە بـرد، کاتێـك کـەوا دەبیـنن کـە کاریگـەریان کەمـە لەسـەر دڵ و

[1] المصدر السابق رقم (٣٢٤)، و أحمد في الزهد (ص: ٢٦٢)، و ابن عبدالبر في جامع البيان (١\١٥٣)، وهو صحيح، فإن هشام بن حسان تابعه أبو الأشهب جعفر بن حيان العطاردي كما في المصدر الأخير. وفي شرح السـنة للبغـوي أنه من قول ابن مسعود.

[2] رواه ابن سـعد (٦\٢٦٢)، و ابـن أبـي شـيبة (١٥\٤٠)، و الـدارمي (٢٥١)، و أبـو نعـيم (٤\٢٧٦)، و الخطيـب في الفقيه و المتفقه (١٤٨)، و ابن عبدالبر في جامعه (١\١٥٣)، وهو حسن، وإن كان فيه هلال بن خباب، لأن هلالا هو السائل، ومثل هذا يضبط عادة.

دەرونەکان، وە بانگەوازی مزگەوت بێهێزە لە جوڵاندن و زیندوکردنەوەی ئوممەتدا تەنها بەشێوەیەکی لاوازو خاو نەبێت کە ناگاتە ئەو گورجو گۆڵیو هۆکارە جۆراو جۆرانەی کەوا شیوعیەکان و جولەکەو گاورەکان پێی هەڵدەستن.

وە ئەم بانگەشەیە – ئەگەر ڕاستیەکیشی تێدا بێت – ئەوا بەسە بۆ خاوەنەکەی کە تاوان بار دەبێت بە هۆی وەلادانی گەنجان لە گرنگی دان بە دوو وەحیەکە لەڕوی لەبەر کردن و فێربون و فێرکردنیانەوە، وە ئەگەر هەندێکیان خۆیان تەرخان کرد بۆ فێرکدنی خەڵکی و شارەزا کردنیان لە ئاینەکەیان، ئەوا زۆر بەکەمی قورئان و فەرمودە بەکار دەهێنن وەك تەبەروك نەبێت، وە گومانی باشە بردن بە قسەکانی خۆیان وای لێکردون کە کەمتەرخەمی و کەمتر ئاوڕ لەوتەکانی خواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) بدەنەوە.

سوێند بەخوا! ئەمجارەش سوێند بەخوا! ئەمجارەش سوێند بەخوا کەسانی وەهایان تێدایە کە ئەوەندەی خشوعی بۆ دروست دەبێت بەهۆی سرودێکەوە، ئەوەندە خشوعی بۆ دروست نابێت لەبەرامبەروتەکانی پەروەردگاری جیهان، وە ئەگەر باڵندە گوێبیستی ببوایە ئەوا هەمویان پۆل پۆل دەبون و دەگەڕانەوە بۆلای خوای خۆیان.

کوان ئەوانەی کە شارەزان لە قورئاندا بە لێکدانەوەیەکی ڕەسەن؟!

کوان ئەوانەی کە ڕێگای پێشینیان زیندو کردەوە بە گوێبیست کردنی فەرمودەکانی پێغەمبەر (ﷺ)، وە کەم کردنەوەی قسەی مرۆڤەکان؟!

ئایا نازانن کە بێباوەڕان توانایان نابێت بەسەرتاندا تاوەکو ئێوە بەردەوام بن لە خوێندنەوەو ورد بونەوە لە دو وەحیەکە؟! خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تُطِيعُواْ فَرِيقًا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْكِتَـٰبَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَـٰنِكُمْ كَـٰفِرِينَ وَكَيْفَ

﴿ تَكْفُرُونَ وَأَنتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُۥ ۗ وَمَن يَعْتَصِم بِٱللَّهِ فَقَدْ هُدِىَ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴾ آل عمران: ١٠٠ - ١٠١

واته: ئەی ئەوانەی کە باوەڕتان هێناوە ئەگەر گوێڕایەڵی تاقمێك لەوانە بکەن کە پێش ئێوە پەیامیان بۆ هاتوەو خاوەن پەیامن واتە جولەکەو گاوەرەکان ئەوا بەرەو بێباوەڕیتان دەبەن لەدوای ئەوەی کە ئێوە ئیمان دار بون، ئایا چۆن ئێوە گوێڕایەڵیان دەکەن و بێباوەڕی هەڵدەبژێرن لە کاتێکدا ئێوە ئایەتەکانی خواتان بەسەردا دەخوێنرێتەوە کە قورئانە، وەهەروەها پێغەمبەری خواشتان (ﷺ) لەناودایە، چاك بزانن کە هەرکەسێك پشت ببەستێ بە خوای خۆی واتە گوێڕایەڵی قورئان و سوننەت بکات و گوێ نەدات بە قسەی ئەم و ئەو ئەوا بەڕاستی ئەو کەسە ڕێنمونی کراوە بۆ ڕێگایەکی ڕاست و دروست.

وە لە دەقی ئەم ئایەتە پیرۆزە دو سود هەیە:

یەکەمیان: پارێزراوی بۆ شوێن کەوتوانی هەردو وەحیەکە لەوەی کە بکەونە کوفرەوە، **ئیبن کەثیر** ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**واتە بێباوەڕی دورە لێتانەوەوە حاشا لەوەی کە ئێوە بکەونە کوفرەوە، چونکە ئایەتەکانی خوا بەردەوام دادەبەزێت بۆ پێغەمبەرەکەی (ﷺ) بە شەو و ڕۆژ وە ئەویش ئەیخوێنێتەوە بەسەرتانداو وە دەیگەیەنێت پێتان**)[١].

وە دوەمیان: لە ڕاستیدا خوای گەورە بە تەنها باسی گەورەترین فێڵی کردوە کە بێباوەڕەکان دایان ڕشتوە بۆ موسوڵمانان کە ئەویش ویستی بێ باوەڕ کردنیانە، هەروەك خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێت: ﴿ وَدَّ كَثِيرٌ

---

[١] تفسير القران العظيم (١\٥٩٧) ط. دار الفكر.

مِّنۡ أَهۡلِ ٱلۡكِتَٰبِ لَوۡ يَرُدُّونَكُم مِّنۢ بَعۡدِ إِيمَٰنِكُمۡ كُفَّارًا حَسَدٗا مِّنۡ عِندِ أَنفُسِهِم مِّنۢ بَعۡدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ ٱلۡحَقُّۖ ﴾ البقرة: ١٠٩

واتە: زۆرێك لە ئەهلی کیتاب هـەوڵی ئـەوە دەدەن کـە لـە دوای ئـەوەی کـە باوەڕتـان هێنـاوە بتـان گێڕنـەوە بـۆ بێبـاوەڕی ئـەویش بـەهۆی ئـەوەی کـە ئـەوان حەسودیتان پێ دەبەن و ڕقیان لێتانەوە حەز دەکەن ئێوەش وەکو خۆیان بێبـاوەڕ بـن چونکە چاك دەزانن کە ئەو ئیسلامەحەقە، هەربۆیە خوای گەورە دەفـەرموێت ئـەوان واتە ئەهلی کیتاب بە تەواوەتی ڕاستیەکانیان بۆ ڕوون بوەتەوەو دەزانن حەق کامەیە.

هەروەك بڵێی کە خوای گەورە دەفەرموێت: هەرچەندە فێڵ و تەڵەکەیان گـەورە بێت بە جۆرێك شاخەکان خۆیان لەبەریدا نەگرن خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَإِن كَانَ مَكۡرُهُمۡ لِتَزُولَ مِنۡهُ ٱلۡجِبَالُ ﴾ إبراهيم: ٤٦

واتە: ئەگەر فرت و فێڵیان ئەوەندە گـەورە بێـت بـەجۆرێك کـە شـاخەکان لـە بەرامبەریدا بتوێتەوە.

ئەوا بیروباوەڕی ئێوە بەهیچ شێوەیەك ناتوێتەوە هەتاوەکو ئێوە بـەردەوام بـن لە خوێندنەوەی وەحی کە قورئان و سوننەتە.

وە ئەمە نامۆ نیە بەلای کەسێکەوە کە یەقینی هـەبێت لـەناو دڵیـدا بـەوەی کـە خوای گەورە سەرچاوەی ژیانی لەناووەحیـدا دانـاوەوە فەرمویـەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱسۡتَجِيبُواْ لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمۡ لِمَا يُحۡيِيكُمۡۖ ﴾ الأنفال: ٢٤

واتە: ئـەی ئەوانـەی کـە باوەڕتـان هێنـاوەوەلامی خـواو پێغەمبەرەکـەی (ﷺ) بدەنەوە لـە کاتێکدا ئەوان بانگەوازتان دەکەن بۆ ئاینێـك کـە بەهۆیـەوە دەژیەنـەوەو دەبێتە هۆی بەسـەر بردنـی ژیـانێکی خـۆش و بەختـەوەری لـە هـەردو ژیانەکـەدا.

وە گەورەترینی دو ژیانەکە ژیانی دڵە، وە زیندو ترینی خەڵکی ئەو کەسەیە کە زیاتر شوێن وەحی دەکەوێت، وە ئەو وەحیە دەیانپارێزێت لە گومڕای، وە بەمەش تێگەیشتنت ورد دەبێت بۆ ئەو فەرمودەیەی پێغەمبەر (ﷺ) کە دەفەرموێت: **(دوشتم لەدوای خۆم لەناودا جێهێشتون کە لە دوای ئەو دوانە هەرگیز گومڕا نابن: قورئانەکەی خواو وە سوننەتەکەم، وە توشی دوبەرەکی و جیاوازی نابن هەتا ئەو کاتەی کە دێن بۆلام بۆسەر کانی کەوسەر)**. رواه الحاكم و مالك وهو حسن[١].

وە **ئەبو بەکری ڕاستگۆ** ڕەزای خوای لێبێت دەفەرموێت: **(هیچ شتێکم واز لێ نەهێناوە کە پێغەمبەر (ﷺ) کردبێتی ئیللا منیش ئەو کارەم کردوە، وە دەترسم لەوەی کە ئەگەر شتێك جێبەجێ نەکەم لە فەرمانەکانی توشی گومڕای و لادان ببم)**[٢].

ئەوە ئەبو بەکری ڕاستگۆی ئەم ئوممەتە لە نەفسی خۆی دەترسێ کە توشی لادان ببێت لە ڕێگای ڕاست بەهۆی ئەوەی کەوا کەمتەرخەمی یەك بکات لە ئەنجامدانی شتێك لە ڕێنماییەکانی پێغەمبەر (ﷺ) — لەگەڵ ئەوەشدا کە زۆر توند بوە لە دەست گرتن بەوردو درشتی سوننەتەکانی پێغەمبەر (ﷺ) — ئەی چۆن چاوی بیدعە چیەکان ئۆقرە دەگرێت و ناخیان ئاسودە دەبێت، وە بوخاری و موسلیم لە **ئەبو هورەیرەوە** گێڕاویانەتەوە کەوا فەرمویەتی: **(کاتێك پێغەمبەر (ﷺ) کۆچی دوای کردو لەدوای ئەو ئەبو بەکر بو بە جێنشین، هەندێك لە عەرەبەکان کافر بونەوە، عومەر بە ئەبو بەکری وت: تۆ چۆن شەڕ لەگەڵ خەڵکدا دەکەیت لە کاتێکدا پێغەمبەر (ﷺ) فەرمویەتی: (فەرمانم پێ کراوە شەڕو کوشتار لەگەڵ خەڵکیدا بکەم هەتا دەڵێن: (لا اله الا الله)، وە هەرکەسێك بڵێت (لا اله الا الله)**

---

[١] پێشتر تەخریجی ئەم فەرمودەیە کراوە.

[٢] رواه البخاري (٣٠٩٣)، و مسلم (١٧٥٩).

ئەوا ماڵ و نەفسی لەسەر من پـارێزراو دەبێـت تـەنها بـە حـەقی خـۆی نـەبێت وە حیسابیشی لەلای خوای گەورەیە.

ئەویش فەرموی: سوێند بەخوا! شەڕو کوشتار لەگەڵ هەرکەسێکدا دەکەم کەوا جیاوازی دەخاتە نێوان نوێژو زەکاتـەوە، چـونکە زەکـات حـەقی مـاڵ و سـامانە، سوێند بەخوا ئەگەر گوریسێك بێت کەدابێتیان بە پێغەمبەری خوا (ﷺ) وە ئێستا نەیدەن بەمن ئەوا شەڕیان لەگەڵدا دەکەم لەسەری. عومەریش دەفەرموێ: سوێند بەخوا! ئەوەندەی نەبرد هەتا بۆم دەرکەوت کە خوای گەورە دڵی ئەبو بەکری واڵا کردوە بۆ شەڕ کردن لە گەڵیانداو بۆم دەرکەوت کە لەسەر حەقە)[1].

ورد بـەوە لـەم سـوربونە لەسـەر جێبـەجێ کردنـی فـەرمانێك بەهـەمو ئـەو وردەکاریانـەی کـە لەسـەردەمی پێغەمبـەردا (ﷺ) هـەبوە، ئەگـەر بێتـو لـە پـێش خستنی بچوکترین شتیش بوبێت.

وە کاتێکیش پێغەمبەران – سەلات و سەلامی خوایان لەسـەر بێـت – زیـاتر لـە خەڵکی شوێن وەحی دەکەوتن پاڵپشتی خوایی بە تەواوترین شـێوە لێیانـەوە نزیـك بو، وەك خوای گەورە دەفەرموێت:﴿ كَتَبَ ٱللَّهُ لَأَغۡلِبَنَّ أَنَا۠ وَرُسُلِيٓ ﴾المجادلة: ٢١

واتـە: خـوای گـەورە بڕیـاری داوە بـەوەی کـەوا تـەنها خـۆی و پێغەمبـەرانی سەردەخات بەسەر بێباوەڕاندا.

وە هـەروەها دەفـەرموێت: ﴿ وَلَقَدۡ سَبَقَتۡ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا ٱلۡمُرۡسَلِينَ إِنَّهُمۡ لَهُمُ ٱلۡمَنصُورُونَ وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ ٱلۡغَٰلِبُونَ ﴾ الصافات: ١٧١ – ١٧٣

---

[1] البخاری (٧٢٨٤)، و مسلم (٣٢).

واته: به ڕاستی هەر لە سەرەتاوە بڕیارمان داوە لە بەرامبەر پێغەمبەرەکانمان کە سەردەکەون بەسەر بێ باوەڕەنداو وە بەڕاستی تەنها سەربازان و شوێن کەوتوانی ئێمە سەرکەوتو دەبن.

وە هەروەها دەفەرموێت: ﴿إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ﴾ غافر: ٥١.[1]

واته: ئێمە پێغەمبەرانی خۆمان و ئەوانەی ئیمانیان هێناوە سەردەخەین لە دونیاو لە ڕۆژی دوایشدا.

کەوا بو هەرکەسێك بەڕاستی شوێن ئەوان بکەوێت ئەوا هەمان پشتگیری و سەرخستنی بۆ هەیە، خوای گەورە دەربارەی موساو هارون – سەلامی خوایان لێبێت– و شوێن کەوتوانیان دەفەرموێت: ﴿أَنتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ﴾ القصص: ٣٥

واته: ئێوەو ئەوانەش کەوا شوێنتان کەوتون سەرکەوتو دەبن.

وە هەروەها بە عیساو شوێن کەوتوانی دەفەرموێت: ﴿إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَىٰ إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ آل عمران: ٥٥

واته: کاتێك خوای گەورە بە عیسای فەرمو: ئەی عیسا من تۆ دەمرێنم و بەرزت دەکەمەوە بۆلای خۆم وە پاکت دەکەمەوە لەوانەی کەوا بێباوەڕ بون و ئەوانەش کەوا شوێن تۆ کەوتون سەریان دەخەم بەسەر بێباوەڕەکاندا هەتا ڕۆژی دوایی.

ئیبن قەیم ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**کە گاورەکان بەهۆی ئەو شوێن کەوتنەیانەوە ئەو پشکەیان هەبو بێت و کە لەسەرو جولەکەکانەوەن هەتا ڕۆژی**

---

[1] بڕوانە: الجواب الصحيح لمن بدل دين المسيح لابن تيمية (٢\١٧٩) ط. دار العاصمة.

دوای، کەوا بو مادام موسوڵمانانیش شوێن کەوتنیان زیاترە لە گاورەکان ئەوا لە سەرو گاورەکانەوەن هەتا ڕۆژی دوای)[1].

وە **ئیبن تەیمیە** دەفەرموێت: **(لەبەر ئەوە هەرکەسێك شوێن پێغەمبەر (ﷺ) بکەوێت ئەوا خوای گەورە لە گەڵیدایە بە ئەندازەی ئەو شوێن کەوتنە، خوای گەورە دەفەرموێت:** ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ حَسۡبُكَ ٱللَّهُ وَمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴾الأنفال: ٦٤

واتە: ئەی پێغەمبەر (ﷺ) تۆو ئەو ئیماندارانەی کەوا شوێن تۆ دەکەون خوایان بەسە کە پاڵ پشتیان لێ بکات.

واتە: تۆ خوای گەورەت بەسەو ئیماندارانیش خوای گەورەیان بەسە، وە هەرکەسێك لە باوەڕداران شوێن پێغەمبەر (ﷺ) بکەوێت ئەوا خوای گەورەی بەسە، وە ئەمەش مانای ئەوەیە کە خوای گەورەی لەگەڵدایە، وە پشت بەستن و پشت گیری تەواو لە شوێن کەوتنی تەواودایە، وە پشتگیری ناتەواویش لە شوێن کەوتنی ناتەواودایە، وە ئەگەر هاتو هەندێك لەو باوەڕدارانەی کەوا باوەڕیان پێ هێناوەوەشوێنی کەوتون وە لەسەر ئەوەش دژایەتی کران ئەوا بەڕاستی خوای گەورەی بەسە، وە لەگەڵیدایەتی، وە بەشێکی بەر دەکەوێت لەو فەرمودەی خوای گەورە کە دەفەرموێت:

﴿ إِذۡ يَقُولُ لِصَٰحِبِهِۦ لَا تَحۡزَنۡ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَنَاۖ ﴾التوبة: ٤٠

واتە: کاتێك کە پێغەمبەر (ﷺ) بە هاوەڵەکەی دەفەرموێت کە ئەبو بەکرە ڕەزای خوای لێبێت مەترسەو دڵ تەنگ مەبە چونکە ئێمە خوامان لەگەڵە، ئەمە لە کاتێکدا کە لەناو ئەشکەوتی (ثور) دان وە هاوەڵ دانەرەکانی قورەیش بەسەر سەریانەوەن.

---

[1] إغاثة اللهفان (٢\١٩٧-١٩٨)، وە بڕوانە: الجواب الصحيح (٢\١٧٨).

وه ئەم کەسە دڵی پەیوەستە بە پێغەمبەرەوە (ﷺ) با هاوەڵیشی نەکردبێ بە لاشەی، وە بنچینە لەم دڵەدا، بەو جۆرەی کە لە صەحیحی بەخاری و موسلیمدا هاتوە لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) کە فەرمویەتی: (پیاوانێك هەن لە مەدینە کە ئێوە هیچ هەنگاوێکتان نەناوەوە هیچ دۆڵێکتان نەبڕیوە ئیللا ئەوانتان لەگەڵن. وتیان: لەگەڵ ئەوەی لە مەدینەشن؟ فەرموی: بەڵێ ئەوان لەمەدینەن، عوزر ڕێگای لێگرتون کە بێن لەگەڵمان)[1]. ئەوانە بە دڵیان لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) بون و لەگەڵ هاوەڵانی تێکۆشەری، وە مانای هاوەڵایەتیان پێ دەبەخشرێ لەگەڵ ئەودا، وە خوای گەورەش لەگەڵیاندایە بە ئەندازەی ئەو هاوەڵایەتی کردنە مەعنەویە)[2].

وە ڕاستی وتوە ڕەحمەتی خوای لێبێت، چونکە لە ڕاستیدا لە قورئاندا هاتوە کە بە ڵگەیە لەسەر ئەوەی کە ئەوان لە گەڵیاندا بون بە ناخیان، ئەویش لەبەر ئەوەی ئەوان کاتێك کە هاتن بۆ ئەوەی پێغەمبەر (ﷺ) بیان بات لەگەڵ خۆی بۆ جیهاد کردن گێڕایانیەوە، لەبەرئەوەی ئەوەندەوڵاخی سواری لەلا نەبو هەتا بیانداتێ، ئەوانیش گەڕانەوەوە دڵەکانیان دەسوتاوە چاوەکانیان پڕ فرمێسك بو بەهۆی ئەوەوە هەتا خوای گەورەوەصفی کردن بەو فەرمایشتەی: ﴿وَلَا عَلَى ٱلَّذِينَ إِذَا مَآ أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَآ أَجِدُ مَآ أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّواْ وَّأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ ٱلدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُواْ مَا يُنفِقُونَ﴾ التوبة: ٩٢

واتە: ئەوانە تاوان بار نابن کاتێك کە هاتن بۆلات وە داوایان لێ کردی کەولاخی سواریان بدەیتێ هەتا جیهاد بکەن لەگەڵ تۆدا لە پێناوی خوادا، وە تۆش

[1] البخاری (٢٨٣٩)، و مسلم (١٩١١)، وە لە صەحیحی موسلیمدا زیادەیەك هەیە: (ئیللا هاوبەشن لەگەڵتاندا لە پاداشتدا).

[2] منهاج السنة (٨\٤٨٧–٤٨٨) ط. جامعة الإمام بن سعود.

لەوەڵامیاندا دەتوت من شتێکم لەلا نیە هەتا بتـان دەمـێ، ئـەوانیش دەگەڕانـەوە بـە چاوی پڕ فرمێسکەوەو بە دڵێکی پڕ تەنگەوە بە هۆی ئەوەی ئەوندەماڵیان نەبو هـەتا لە ڕێگای خوادا خۆیان و ماڵەکەشیان ببەخشن.

پاشان دەفەرموێت ڕەحمەتی خوای لێبێت: (**وە ئەگەر پیاوێك بە تەنیا بێت لە هەندێك شارو لە هەرکاتێکداوە هەستێت بە جێبەجێ کردنی حەقێك کە پێغەمبەر (ﷺ) هێناویەتی، وە خەڵکی سەریان نەخست لەسەری، ئەوا بە دڵنیاییەوە خوای لەگەڵدایە، وە پشکێکی بەر دەکەوێت لەو فەرمایشتەی:** ﴿ إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ ٱللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ثَانِىَ ٱثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِى ٱلْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَٰحِبِهِۦ لَا تَحْزَنْ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَنَا ﴾التوبة: ٤٠

واتە: ئەگەر ئێوەش سەری نەخەن ئەوا بەدڵنیاییەوە خوای گەورە سەری دەخات، لەکاتێکدا ئەو بێباوەڕانەی مەککەوەدەریان ناووە لەگەڵ هاوەڵەکەی کـە ئەبوبـەکرە ڕەزای خوای لێبێت ڕۆیشتن بۆ ئەشکەوتی سەوروە لـەناو ئەشـکەوتەکەدا بـون کـە هاوەڵ دانەرەکان بەسەر سەریانەوە بون، وە ئەگەر تەماشای بـەرپێی خۆیـان بکردایـە دەیان بینین، هەربۆیە پێغەمبەر (ﷺ) دڵنەوای دەکردو دەیفەرمو: هیچ خـەمبار مەبـە ئێمە خوامان لەگەڵە، وە خوای گەورە پاراستنی و بـە سـەلامەتی گەیشـتنە مەدینـەو خوای گەورە سەری خست بەسەر هەمو بێباوەڕەکاندا، وە ئـەوەش وەعـدی خـوایی بو بۆی.

چونکە سەرخستنی پێغەمبـەر (ﷺ) بریتیـە لـە سەرخسـتنی ئاینەکـەی کـە هێناویەتی لە هەرشوێنێك و لەهەر کاتێکدا بێت، وە هەرکەسێك شـوێنی بکـەوێت ئەوا هاوەڵیەتی لەسەری بەو مانایە، وە ئەگەر ئەو هاوەڵە هەستێت بـەجێ بـەجێ کردنی بەو جۆرەی کەخوا فەرمانی کردوە ئەوا بە دڵنیاییەوە خوا لەگەڵ ئەوەدایە

که پێغەمبەر (ﷺ) هێناویەتی وە لەگەڵ ئەو کەسەشدایە کە هەڵدەستێت پێ ی، وە ئـەم شـوێن کـەوتوەی پێغەمبـەر (ﷺ): خـوای بەسـە، وە خـواش بەسـە بـۆ پێغەمبەر (ﷺ) هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ حَسۡبُكَ ٱللَّهُ وَمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴾ الأنفال: ٦٤

واتە: ئەی پێغەمبەر (ﷺ) خوات بەسە کە پشـتگیریت بکـات وە ئەوانـەش کـە باوەڕیان هێناوەو شوێن تۆ دەکەون خوایان بەسە.

وە لە **ئیبن مەسعودەوە** هاتوە: (**پێغەمبەری خوا (ﷺ) نوێـژی عیشـای کـردو پاشـان ڕۆی، وە دەسـتی عەبـدوڵای کـوڕی مەسـعودی گـرت و بـردی هـەتا بردیـە چۆڵەوانیەکی مەککە پاشان دایینیشان پاشـان خـەتێکی ڕاسـتی بـۆ کێشـا پاشـان فەرموی: لەو خەتە تێنەپەڕی وە چاك بزانە پیاوانێك دەگەنە لات، قسەیان لەگەڵ نەکەی چونکە ئەوانیش قسەت لەگەڵ ناکەن. دەڵێ: پاشان ڕۆیشت پێغەمبەری خوا (ﷺ) بۆ ئەو شوێنەی کە خۆی دەیویست، لە کاتێکدا من خەریك بوم دانیشـتبوم لە خەتەکەی خۆمدا لەو کاتەدا پیاوانێك هاتن بۆلام دەتوت (الزط)ن[1] نـە لاشـەیانم دەبینی نە پێستیان، وە دەهاتنە لام و بـەڵام خەتەکـەیان تێنەدەپەڕانـد، پاشـان دەگەڕانەوە بۆلای پێغەمبەری خوا (ﷺ) هەتا بوبە کۆتای شەو، بەڵام پێغەمبەری خوا (ﷺ) هات بۆلام وە من دانیشتبوم، فەرموی: ئەم شەو مـن هـەر نەخـەوتوم، پاشان هاتە لام بۆ ناو خەتەکەم وە ڕانـی کـرد بـە پشـتی بۆخـۆی، وە ڕاکشـاوە پێغەمبەری خوا (ﷺ) کاتێـك کـە خـەوی لێ دەکـەوت دەیپرخـان، وە کاتێـك مـن خەریك بوم دانیشتبوم وە پێغەمبـەری خـوا (ﷺ) ڕاکشـابو لەسـەر ڕانم، دەبیـنم پیاوانێك پۆشاکی سپییان لەبەردایە، هەرخوا خۆی دەزانێ کە چەندە جوان بـون،**

---

[1] قەومێکن لە سودانیەکان یاخود حەبەشەییەکان لە ڕەشتێتیدا لە سەرو قژ و لاشەیاندا

گەیشتن پێم، کۆمەڵێکیان دانیشتن لەلای سەری پێغەمبەری خواوە (ﷺ) وە کۆمەڵێکیان لەلای قاچیەوە، پاشان لە نێوان خۆیانداوتیان: ئێمە هیچ بەندەیەکمان نەبینیوە کە شتی پێ بەخشرابێت بەوێنەی ئەو شتانەی کە دراوە بەم پێغەمبەرە: چاوەکانی دەخەون وە بەڵام دڵی بەخەبەرە، نمونەیەکی بۆ بهێننەوە بەوێنەی پادشایەك کە کۆشکێکی دروست کرد، پاشان سفرەی ڕازاندەوەوە خەڵکی بانگ کرد بۆ خواردن و خواردنەوەکەی، هەرکەسێك وەڵامی دایەوە لەخواردنەکەی خوارد، وە لە خواردنەوەکەشی خواردەوە، وە هەرکەسێك وەڵامی نەدایەوە سزای دا، یان فەرموی: ئازاری دا. پاشان ئەو ناوەیان بەجێهێشت، وە پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەو کاتەدا خەبەری بویەوەوە فەرموی: گوێت لێ بو ئەوانە چیان وت؟ وە دەزانی ئەوانە کێ بون؟ وتم: خواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) زاناترن.

فەرموی: ئەوانە مەلائیکەت بون. دەزانی ئەو نمونەیەی کەهێنایانەوە چی بو؟ وتم: خواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) زاناترن. فەرموی: ئەو نمونەیەی کە هێنایانەوە: خوای میهرەبان – پاك و بەدەسەڵات – بەهەشتی دروست کرد، وە بەندەکانی بانگ کرد بۆی، هەرکەسێك وەڵامی دایەوە دەچێتە بەهەشتەوە، وە هەرکەسێك وەڵامی نەدایەوە سزای دا یاخود ئازاری دا)[١].

ئەوەتا دەبینی لەم چیرۆکە گەورەیەدا گوێڕایەڵی ئیبن مەسعود بۆ پێغەمبەری خوا (ﷺ) کاتێك کە فەرمانی پێ کرد بە مانەوە لە شوێنی خۆیدا کە بەدوری گرت لە خراپەی قەومێك کە هاتن بۆلای لە ناشرین ترین شێوەدا، لەگەڵ ئەوەی لە نێوان ئەم و ئەواندا تەنها خەتێك هەبو ئەگەر بای بهاتایە شوێنەوارەکەی نەدەما، بەڵام ئەم خەتەوەکو خەتاکانی تر نیە، ئەوە خەتی سوننەتە، هەرکەسێك پەیوەست بێت پێوەی خوای گەورە دەیپارێزێت لەو شتانەی دێتە ڕێی.

---

١ صحيح سنن الترمذي للألباني رقم (٢٢٩٦).

دوابەدوای ئەوەی کە بەڵگەکانم ڕون کردوەتەوە لەسەر ئەوەی خوای گەورە ئوممەتی شوێن کەوتە جێگیرو سەرفراز دەکات، ئەوا دەکرێ لێرەدا ڕوداوێك بهێنم کە شایەتی بۆ هەردو کارەکە دەدات بەیەکەوە، وە باسی پلەو پایەیەکی گەورەی لەخۆ گرتوە بۆ ئەبو بەکر کە خوای گەورە دینەکەی بەهۆیەوە پاراست و سەری خست لە دوای پێغەمبەرەکەی (ﷺ)، هەتا ئەبو هورەیرە دەفەرموێت ڕەزای خوای لێبێت: (**سوێند بەو خوایەی کە هیچ پەرستراوێك نیە تەنها ئەو نەبێت ئەگەر ئەبو بەکر نەبوایە بە خەلیفە خوا نەدەپەرسترا. پاشان جارێکی تر ئەم قسەی کردەوە، پاشان بۆ جاری سێیەمیش وتیەوە، پێیان وت، بەسە ئەی ئەبو هورەیرە ! . ئەویش فەرموی: پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئوسامەی کوڕی زەیدی ڕەوانە کرد بۆ شام لەگەڵ حەوت سەد کەس، کاتێ جەیشەکە گەیشتە (ذي خشب) پێغەمبەری خوا (ﷺ) وەفاتی کردوە لەو کاتەدا عەرەبەکانی چوار دەوری مەدینە پاش گەز بونەوە لە ئیسلام، هەربۆیە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا (ﷺ) کۆبونەوە لەلای وەوتیان: ئەی ئەبو بەکر! ئەوانە پاشگەز بونەتەوە لە ئیسیلام، ئەوانەش ڕویان کردوە بەرەو لای ڕۆم، وە دەشزانی عەرەبەکانی چوار دەوری مەدینە پاش گەز بونەتەوە لە ئیسلام؟! فەرموی: سوێند بەو خوایەی کە هیچ پەرستراوێك نیە جگە لەو، ئەگەر سەگ پەلاماری قاچی خێزانەکانی پێغەمبەر (ﷺ) بدات و پەل پەلیان بکەن من سوپایەك ناگێڕمەوە کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) ڕەوانەی کردبێ، وە ئاڵایەك داناگرم کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) بەرزی کردبێتەوەو چەقاندبێتی. هەربۆیە ئوسامە بەرەو ئەوێ ڕۆیشت، وە بەلای هیچ هۆزێکدا تێنەدەپەڕی کە بیانویستایە پاشگەز ببنەوە لە ئیسلام ئیلا دەیانوت: ئەگەر ئەمانە تواناو دەسەڵاتیان نەبوایە ئەمانە نەدەهاتنە دەرەوە لە لایان، وە بەڵام لێیان دگەڕێین**

هەتا دەگەن بە ڕۆمەکان. وە گەشتن بە ڕۆمەکان وە تێکیان شکاندن وە کوشتاری باشیان لێکردن وە گەڕانەوە بە سەلامەتی، وە دامەزراو بون لەسەر ئیسلام)[١].

ئائەوە پەیوەست بونی ئەبو بەکرە بە سوننەتەوە سەرەڕای ئەو ئازارە بە ئێشەی وەفاتی پێغەمبەری خوا (ﷺ) وە مەینەتی پاشگەز بونەوەی عەرەب لە ئیسلام، زیاد لەوەش ورە بەردانی خەڵکی بۆی وەك دەستپێکێك لەو ئەقڵەی کە بڕیار دەدات بەو جۆرەی کە ئەوان بڕیاریان دا، وە بەڵام ئەو شەرعەی کە ئەبو بەکر فێری بو بو لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) ئەوە بو کە ڕێنمای کرد بۆ کارێك کە پێشنیارەکانی ئەوانی ڕەزیل کرد، کە ئەویش ترسانی بو ڕەزای خوای لێبێت لە دواخستنی شتێك کە پێغەمبەر (ﷺ) پێشی خستوە، وە سەرئەنجامی پەیوەست بونەکەی بە سوننەتەوە سەرکەوتن بو بەسەر دوژمنداو دامەزاوەی بو لەسەر ئیسلام.

وریایی کردنەوەیەك:

مامۆستا **محمد ئەمین شنقیطي** ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**زانایان ڕونیان کردوەتەوە کە سەرکەوتنی پێغەمبەران دوجۆرە: سەرکەوتنێك بە بەڵگەو ڕونکردنەوە، وە ئەمەش بۆ هەمویانە، وە سەرکەوتنێك بە شمشێرو سەرە ڕم، وە ئەمەش بۆ ئەوانەیە کە بەتایبەتی فەرمانیان پێکراوە لەناویاندا بە جەنگین لە پێناوی خوادا...)**[٢].

هەربۆیە بڕیاریان داوە بەوەی کە ئەو باوەڕدارانەی کە بێ دەسەڵاتن لەناو کۆمەڵگاکانیاندا ئەمڕۆ، ئەوانەی کە فەرمانیان پێ ناکرێ بە شەڕ کردن،

---

[١] العواصم من القواصم لابن العربی (ص:٦٣)، وە ئەگەر دەتەوێ زیاتر بزانی بڕوانە: تاریخ الطبري، و سیرة ابن هشام، و الامتاع للمقریزي.

[٢] بڕوانە: أضواء البیان (١٣٥٣) وە ئەوەش کە لەدوای دێت.

سەرکەوتون بە بەڵگەی زانستی کە هەمو بەتاڵ و مشت و مڕێك لەناو دەبات، وە بەڵام ئەوانەی کە تواناو دەسەلاتیان هەیە ئەوا فەرمانیان پێدەکرێ بە شەڕ کردن بۆ پاڵپشتی کردنی بەڵگەکان بە سەرە ڕمەکان، وە لەمەشەوە دەردەکەوێ کە بەڵگەی زانستی سەرکەوتوە لە هەمو کاتێکدا، وە سوپاس بۆ خوا لەسەر ئەوە.

وە بەهۆی ئەوەی ئەهلی فەرمودە بەهێزترینی خەڵکین لە بەڵگەدا، لەبەر ئەوەی زاناترین کەسن بە قورئان هەروەك **عومەری کوڕی خەتتاب** دەفەرموێت: (**خەڵکانێك مشت و مڕتان لەگەڵ دەکەن بەو ئایەتانەی کە چەندواتایەکیان هەیە، ئێوە بیان گرن بە سوننەت، چونکە هاوەڵانی سوننەت زاناترین کەسن بە قورئانەکەی خوا**)[1].

وە بەهۆی ئەوەی زاناترین کەس بون بە ڕێبازی پێغەمبەرایەتی (ﷺ) لە هەمو خەڵکی زیاتر شوێن قورئان سوننەت کەوتون، هەربۆیە با هیچ پاشین (خلف)یەك بەلایەوە جێگای سەرسوڕمان نەبێت کەوتەی ئەهلی عیلم کۆك بێت لەسەر ئەوەی کە کۆمەڵی ڕزگار بو بە ئەهلی فەرمودە لێك بدەنەوە لەو فەرمودەیەیدا: (**هەرکەسێك خوای گەورە بیەوێت توشی خەیری بکات شارەزای دەکات لە دین... وە بەردەوام کۆمەڵێك لە ئوممەتەکەم سەرکەوتو دیارن لەسەر حەق... رواه البخاري (٧١)، و مسلم (١٠٣٧).**)[2].

---

[1] رواه الدارمي (١\٤٩)، و الاجري في الشريعة (٩٣)، و ابن بطة في الابانة \ الإيمان (٨٣)، و غيرهم.

[2] بڕوانە: الجواب الصحيح (٢\١٨٠).

لەگەڵ ئەوەی شاراوە نیە لە الحصیف پەیوەندی ڕستەی یەکەم – کە بریتیە لە شارەزا بون لە دین – بەوەی ترەوە – کە بریتیە لە سەرکەوتوی ئەم کۆمەڵە – وە ئەمەش لەوتە کۆکەرەوەکانی پێغەمبەری خوایە (ﷺ)[1].

هەڕەشەکردن لە پێچەوانەکاری پێغەمبەر (ﷺ) بە گومڕایی بون یاخود بێ باوەڕی

مادام خوای گەورە بڕیاری داوە بە دامەزراوەی لەسەر دین بۆ شوێن کەوتوانی پێغەمبەرەکەی (ﷺ)، ئەوا بە دڵنیاییەوە ئەوانەی کە پێچەوانەی دەکەن بەرەو ترسناکی دەیان بات لە دینەکەیانداوە دەفەرموێت: ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنكَ صُدُودًا فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُّصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا ﴾ النساء: ٦١ – ٦٢

واتە: ئەگەر پێیان بوترێ وەرن بۆ جێبەجێ کردن و گوێڕایەڵی کردنی ئەو قورئانەی کەخوای گەورە ناردویەتە خوارەوەوە شوێن کەوتنی سوننەتەکانی پێغەمبەر (ﷺ) دەبینی ئەو دوڕوانە پشتت لێ هەڵدەکەن و وەڵامت نادەنەوە، ئەی باشە چۆن لە ڕویان هەڵدێت کاتێك کە توشی بەلاو نارەحەتیەك دەبن بە هۆی کارو کردەوەی

[1] بروانە: (شرف أصحاب الحدیث) للخطیب البغدادي، و الصحیحة للألباني (٢٧٠)، و أهل الحدیث هم الطائفة المنصورة الناجیة للشیخ ربیع بن هادي المدخلي.

خراپی خۆیانەوەوە پاشان دێن بۆلات و سوێندت بۆ دەخۆن بە الله وە دەڵێن ئێمە تەنها چاکەو باشەمان دەوێت وە دەمانەوێت یەکێك بین لەوانەی کە خوای گەورە یارمەتیان دەدات بۆ چاکە کردن.

ئیبن قەیم دەفەرموێت: (**خوای گەورە هەڕەشەیان لێ دەکات بەوەی کە کاتێك ئەوان توشی ناڕەحەتیەك دەبن لە ئەقڵیانداو لە دین و بینای و لاشەیان و ماڵ و سامانیان بەهۆی پشت هەڵکردنیان لەو ڕێبازەی کە پێغەمبەر هێناویەتی (ﷺ)، وە حوکم کردن لەلای غەیری ئەو، وە گێڕانەوەی حوکم بۆلای، هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت:** ﴿ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَٱعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ ﴾ المائدة: ٤٩

واتە: ئەگەر پشتیان لێکردیت، ئەوا چاك بزانە کە خوای گەورە دەیەوێت توشی بەلاو ناڕەحەتیان بکات بەهۆی هەندێك لە تاوانەکانیانەوە.

وە پۆزش دەهێننەوە بەوەی کە ئەوان تەنها مەبەستیان چاکەو یارمەتی بوە...)[1].

وە داخی سێیەم ئەوەیە کە ئەم بەلایە لەوانەیە توشی دینی مرۆڤ ببێت وەوای لێبکات هەتا بێباوەڕ دەبێت، **ئیبن تەیمیە** دەربارەی ئەو فەرمایشتەی خوای گەورە: ﴿ فَلْيَحْذَرِ ٱلَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِۦٓ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ النور: ٦٣

واتە: با ئەوانەی کە پێچەوانەی فەرمانەکانی پێغەمبەر (ﷺ) دەکەن بترسن لەوەی کە خوای گەورە توشی فیتنەو ناڕەحەتیان بکات یاخود توشی سزایەکی زۆر سەختیان بکات.

---

[1] إعلام الموقعين (١/٥٠).

دەفەرموێت: (**فەرمانی کردوە بەو کەسەی کە سەرپێچی فەرمانەکانی دەکات کەوریا بێت لە فیتنە: وە فیتنە: بریتیە لـە پاشـگەزبونەوە لـە دیـن و بێبـاوەڕی، خوای گەورە دەفەرموێت:** ﴿ وَقَٰتِلُوهُمۡ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتۡنَةٞ ﴾ البقرة: ١٩٣........

واتە: بجەنگن لەگەڵیان هەتا فیتنەو ئاژاوەیان بەربلاّو نەبێتەوە.

ئیمام ئەحمەد لە ڕیوایـەتی فـەزڵی کـوڕی زیـاددا دەفـەرموێت: (**تەماشـای نـاو قورئانم کرد بینیم گوێڕایەڵی کردنی پێغەمبەر (ﷺ) لە سی و سیٚ شوێندا هاتوە، پاشان ئـەم ئایەتـەی دەخوێنـدەوە:** ﴿ فَلۡيَحۡذَرِ ٱلَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنۡ أَمۡرِهِۦٓ أَن تُصِيبَهُمۡ فِتۡنَةٌ أَوۡ يُصِيبَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ النور: ٦٣. **وە بـەردەوام دوبـارەی دەکـردەوەوە دەیـوت: ئـەی فیتنـە چیە؟ هـاوەڵ دانانـە، لەوانەیـە ئەگـەر هەنـدێك لەوتـەکانی پێغەمبەر (ﷺ) ڕەت بکاتەوە بە هۆیەوە شتێك لە گومڕای بکەوێتە ناو دڵیەوە، وە دڵەکەی ڕەش ببێتەوەوە لەناوی ببات، وە خەریك بو ئەم ئایەتەی دەخوێنـدەوە:**

﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤۡمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيۡنَهُمۡ ﴾ النساء: ٦٥

واتـە: سـوێند بـە پـەروەردگاری تـۆ ئیمانیـان دانامـەزرێت هـەتا لـەهـەمو ئـەو کاروبارانەی کە ڕوو دەدات لـەنێوانیاندا نەگەڕێنەوە بۆلای تۆ وە تۆ نەکەن بە حاکم لە نێوان خۆیاندا.

وە **ئەبو تاڵیب ئەل میشکانی** دەفەرموێت: کاتێك پێیان وت: خەڵکانێك هەن واز لە فەرمودە دەهێنن، وە دەڕۆن بۆلای بۆچونی سوفیان؟ فەرموی: (**سەرت بسوڕمیٚ لـە خـەڵکێك گـویٚ بیسـتی فـەرمودە بـون، وە سەنەدەکەشـی دەزانـن وە ڕاسـتی سەنەدەکەش دەزانن، وەوازی لێدەهێنن و دەچن بۆلای بۆچونی سوفیان و غەیری ئـەو، خـوای گـەورەش دەفـەرموێت:** ﴿ فَلۡيَحۡذَرِ ٱلَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنۡ أَمۡرِهِۦٓ أَن تُصِيبَهُمۡ

﴿فِتۡنَةٌ أَوۡ يُصِيبَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ النور: ٦٣ . ! **دەزانی فیتنە چیە؟ بێباوەڕی، خوای گەورە دەفەرموێت:﴿وَٱلۡفِتۡنَةُ أَكۡبَرُ مِنَ ٱلۡقَتۡلِ﴾** البقرة: ٢١٧

واتە: فیتنە گەورە ترە لە کوشتار.

واز دەهێنن لە فەرمودە لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) وە هەواو ئارەزوەکانیان زاڵ دەبێت بە سەریانداو دەیانبات بەرەو لای ڕاوبۆچون، وە ئەگەر سەرپێچی کاری فەرمانەکانی وریا کرابێتەوە لە بێباوەڕی و هاوەڵ دانان یاخود لە سزایەکی سەخت، بەڵگەیە لەسەر ئەوەی لەوانەشە سەربکێشێت بۆ بێباوەڕی و سزای سەخت...)[1].

وە لەو وتە بەربلاوانەی پێشین ئەو ووتەیانە: (**خێراترینی خەڵکی بۆ پاشگەز بونەوە لە ئیسلام خەڵکانی خاوەن هەواو ئارەزون**)[2].

وە بەهۆی ئەوەی کە بنچینەی بێباوەڕی ئەهلی کیتاب لە ڕوانگەی سەرپێچی کردنی پێغەمبەرانەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: **﴿ٱتَّخَذُوٓاْ أَحۡبَارَهُمۡ وَرُهۡبَٰنَهُمۡ أَرۡبَابًا مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَٱلۡمَسِيحَ ٱبۡنَ مَرۡيَمَ﴾** التوبة: ٣١

واتە: ئەهلی کیتاب زاناو ڕاهیبەکانیان کردبون بەخوا بەسەر خۆیانەوەوە گوێڕایەڵی ئەوانیان دەکرد لەباتی گوێڕایەڵی کردنی خوای گەورە، وە عیسای کوڕی مەریەمیان دەپەرست و کردبویان بە خوا.

وە لە دەقی ئەم ئایەتە پیرۆزەوە دوو سود بەرچاو دەکەوێت:

---

[1] الصارم المسلول (ص:٥٦–٥٧) و الاثر الأول عن أحمد تجده في الإبانة لابن بطة رقم (٩٧).

[2] لە ئیبن سیرینەوە بە صەحیحی هاتوە هەروەك لە المعرفةو التاريخ للفسوي (٣\٣٨٨–٣٨٨٩) و الابانة لابن بطة (٣٥٣)، و شرح أصول الاعتقاد للالكائي (٢٣٤).

یەکەمیان: هۆکاری بێباوەڕیان بریتی بوە لە بە گەورە زانینی زاناکانیان هەتا چاوپۆشیان کرد لە مافی خواو پێغەمبەرەکەی لەوەدا کە بۆ حوکم کردن بگەڕێنەوە بۆلایان، لە **عودەی کوڕی حاتەمەوە** دەفەرموێت: هاتم بۆلای پێغەمبەر (ﷺ) وە لە ملمدا خاچێك هەبو لە ئاڵتون، فەرموی: (**ئەی عودەی! ئەو بتە لەخۆت بکەرەوە**). وە گوێم لێبو لە سورەتی بەرائەی دەخوێندەوە: ﴿ ٱتَّخَذُوٓاْ أَحۡبَارَهُمۡ وَرُهۡبَٰنَهُمۡ أَرۡبَابٗا مِّن دُونِ ٱللَّهِ ﴾التوبة: ٣١ وە فەرموی: (**چاك بزانە کە ئەوان نەیان دەپەرستن، بەڵام ئەوان ئەگەر شتێکیان بۆ حەلاڵ بکردنایە ئەوانیش بە حەلاڵیان دەزانی، وە ئەگەر شتێکیان لەسەر حەرام بکردنایە ئەوانیش بە حەرامیان دەزانی**)[١].

وە دوەمیان: قاڵ کردنەوەی هەڕەشەکردن لە کاروکردەوەی جولەکەو گاورو ئاگادار کردنەوەیە لەسەر هەردو جۆرەکەی سەرپێچی بۆ پێغەمبەران کە سێیەمی نیە، وە ئەو دوانەش:

–کرچوکاڵی: کە بریتیە لە زۆرترین بەش بۆ جولەکە ئازار دەران و بکوژانی پێغەمبەران.

–ڕۆچون: کە بریتیە لە زۆرترین بەش بۆ گاورەکان کە ڕۆ دەچن.

وە ئەمەش لە ئیعجازی قورئانی گەورەوەیە، وەوریای دان لە هەردو کارەکە هاتوە بەیەکەوە لە یەك فەرمودەدا، وە ئەویش ئەو فەرمودەی پێغەمبەرە (ﷺ): (**لێم گەڕێن ئەوەتان بەسە کە بۆم هێناون، چاك بزانن ئەوانەی پێش ئێوە تیا چون بەهۆی زۆری پرسیارو سەرپێچیان بۆ پێغەمبەرەکانیان، ئەگەر قەدەغەم لێکردن لە**

---

[١] صحيح سنن الترمذي للألباني رقم (٢٤٧١).

کارێك ئەوا لێی دور بکەونەوە، وە ئەگەر فەرمانم پێکردن بە کارێك ئەوا ئەوەندەی کە دەتوانن جێبەجێی بکەن[1].

ئەو وتەیەی: (**بە زۆری پرسیارەکانیان**). لە ڕۆچون و قوڵ بونەوەیە.

وە ئەو وتەیەی: (**سەرپێچی کردنیان لە فەرمانی پێغەمبەرەکانیان**). لە کرچوکاڵی و کەمتەرخەمییەوەیە.

هەربۆیە **بوخاری** لە کیتابی (**دەست گرتن بە قورئان و سوننەتەوە**) هێناویەتی، وە ئەوەش لەووتە کۆکەرەوەکانی پێغەمبەرە (ﷺ).

وە بەهۆی ئەوەی کە شوێن کەوتن بەو وردەکارییەیە خوای گەورە ستایشی باوەڕداران ناکات تەنها بەهۆی شوێن کەوتنەوە، بەڵکو ستایشی شوێن کەوتن دەکات بە چاکەوە دەفەرموێت: ﴿وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلۡأَوَّلُونَ مِنَ ٱلۡمُهَٰجِرِينَ وَٱلۡأَنصَارِ وَٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُم بِإِحۡسَٰنٖ رَّضِيَ ٱللَّهُ عَنۡهُمۡ وَرَضُواْ عَنۡهُ﴾ التوبة: ١٠٠ .

واتە بریتیە لە شوێن کەوتنێك لە ڕوکەش و ناخدا، وە هەرکەسێك وابێت وە شەیتان بەشێك لە گوێڕایەڵی لێپچڕی، زو دەگەڕێتەوەوە تەوبە کردنیش سودی دەبێت بۆی، هەر بەو شێوەیەی کە خوای گەورەوەصفی کۆچ کردوان و پشتیوانانی کردوە، لەبەرئەوەی سەرپێچی کردنی ئەوان لەناو کانگای دڵیانەوە نەبوە، وە نهێنی ئەم چاودێریە خواییە بۆیان بەهۆی ئەو شوێن کەوتنە تەواوەیە کە پێی ناسراون.

جوان ورد بەرەوە لە هەواڵ پێدانی خوای گەورە لە پاراستنی دڵەکانیان لە گومڕای بەهۆی ڕاستگۆییان لە شوێن کەوتندا لە کاتی نارەحەتیدا خوای گەورە

[1] البخاري (٧٢٨٨)، و مسلم (١٣٣٧).

دەفـــــەرموێت: ﴿ لَّقَد تَّابَ ٱللَّهُ عَلَى ٱلنَّبِيِّ وَٱلۡمُهَٰجِرِينَ وَٱلۡأَنصَارِ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ ٱلۡعُسۡرَةِ مِنۢ بَعۡدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٖ مِّنۡهُمۡ ﴾ التوبة: ١١٧

واتە: بە ڕاستی خوای گەورە تەوبەی پێغەمبەرەکەی قەبوڵ کردوە لێخـۆش بـونی خۆی ئاشکرا کرد بۆ کۆچ کردوان و پشـتیوانەکان، ئەوانـەی کـە شـوێن پێغەمبـەر (ﷺ) کەوتن وە سەریان خست لەو کاتـە نارەحەتـەدا کـە پێیـدا تێپـەڕین لـەدوای ئەوەی خەریك بوو دڵی تاقمێك لەوان توشە گومڕای و سەرلێشێوان ببێت.

دەبا ئاگادارو وریابن ئەوانەی کە لەسەر ڕوکەشی سوننەتن بەبێ ناوەڕۆکەکەی، وە بەهەمان شێوەش بە پێچەوانەوە.

سەرپێچیکارانی پێغەمبەران بە زووی دەدۆڕێن

هەربەو شێوەیەی کە شوێن کەوتوانی پێغەمبەران سـەرکەوتون، بـە دڵنیایـەوە پێچـەوانەکارانیان سەرشـۆڕن خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُحَآدُّونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ أُوْلَٰٓئِكَ فِي ٱلۡأَذَلِّينَ ﴾ المجادلة: ٢٠

واتە: بە دڵنیای ئەوانەی کـە دژایـەتی خـواو پێغەمبەرەکـەی (ﷺ) دەکـەن، ئـا ئەوانە لـە پیڕی سەرشۆڕان و زەلیلەکانن.

وه پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرموێت: (... **وه خوای گەوره سەرشۆڕی و زەلیلی بڕیار داوه بۆ ئەوانەی کە سەرپێچی فەرمانەکانم دەکەن**)[1].

وه لێکدانەوەکەیشی ئەوەیە کە **ئیبن تەیمیه** دەفەرموێت: (**وه بیدعه هاوتایه لەگەڵ دوبەرەکی، هەروەك چۆن سوننەت هاوتای جەماعەتەوه ئەوترێ: ئەهلی سوننەو جەماعه. هەروەك دەوترێ: ئەهلی بیدعەو دوبەرەکی**)[2].

وه خەڵکانی ژیر یەك دەنگن لەسەر ئەوەی کە گەورەترین هۆکاری بەزین بریتیە لە دوبەرەکی، وه گەورەترینی – بە بێ گومان – دوبەرەکیە لە دیندا، وه لەبەرئەوەی جیاوازی بەرهەمی کەمتەرخەمیە لە گوێڕایەڵی کردنی خواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) خوای گەوره بەیەکەوه هێناونی لە یەك ئایەتدا، وه دەفەرموێت: ﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ﴾ الأنفال: ٤٦

واته: گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) بکەن وه جیاوازو پەرتەوازه مەبن چونکه دەبێته هۆی لەناو چون و ڕۆیشتنی هێزو تواناتان.

وه بەهۆی ئەوەی کە پەیوەست بون بە سوننەتەوه بریتیە لە کەشتی ڕزگار بون لە دەریای پەرتەوازەیەتیدا، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی کردوه بە پەیوەست بون پێوەی لە کاتی ڕودانی جیاوازی وه فەرمویەتی: (... **وه هەرکەسێك بژی لە ئێوه لە دوای من ئەوا بەدڵنیاییەوه جیاوازیەکی زۆر دەبینێت، دەست بگرن بە سوننەتەکەمەوەوه بە سوننەتی جێنشینە ڕێنومای کراو ژیرەکانەوه، بە چاکی**

---

[1] رواه أحمد (٢\٥٠)، و ابن أبي شيبة (٥\٣٢٢)، و غيرهما، وهو حسن، بڕوانه: السير للذهبي (١٥٥٠٩)، و الفتح لابن حجر (٦\٩٨).

[2] الاستقامة (١\٤٢) وه بڕوانه ئەگەر دەتەوێ: اجتماع الجيوش الإسلامية لابن القيم (ص: ٦).

پەیوەست بن پێیەوە، وە بە کاکیلەکانتان قەپاڵی پێدا بکەن، وەوریـابن لـە شـتە داهێنراوەکان)[1].

وە خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَلَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ تَفَرَّقُوا۟ وَٱخْتَلَفُوا۟ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ ﴾آل عمران: ١٠٥

واتە: وەکو ئەوانە مەبن کـە پارچـە پارچـە بـون و دوبـەرەکی کەوتـە ناویانـەوە لـــــەدوای ئـــــەوەی بەڵگـــــەی ڕون و ئاشـــــکرایان بـــــۆ هـــــات. واتـە ئـەو وەحیـەیان بـۆ هـات کـە مایـەی کۆبونەوەیانـە، کاتێـك کـەوازیان لێهێنـا پەرتەوازە بون.

وە ئەمەش دیارو ئاشکرایە لە مێژوی جولەکەو گاوردا لەگەڵ پێغەمبـەرەکانیان، گاورەکان شوێن ڕەهبانیەتێك کەوتبون کە خۆیان دایـان هێنـابو وەوازیـان هێنـا لـە هەندێك لەو فەرمانانەی کە فەرمانیان پێکرا بوو خوای گەورەش دوژمنایەتی و ڕق و کینەی خستە نێوانیانەوە، هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَمِنَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّا نَصَٰرَىٰٓ أَخَذْنَا مِيثَٰقَهُمْ فَنَسُوا۟ حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا۟ بِهِۦ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ ٱلْعَدَاوَةَ وَٱلْبَغْضَآءَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ﴾المائدة: ١٤

واتە: وە لـەوانەی کەوتیان ئێمە گاورین ئێمە پەیمانمان لێ وەرگرتن، کەچی ئـەوان بەشێك لـەو شتانەی کە ئێمە فەرمانمان پێکـرد بـون لـەیادیان کـرد، لـە بەرامبـەردا ئێمەش دوبەرەکی و ڕق و کینەمان خستە نێوانیانەوە هەتاوەکو ڕۆژی دوای.

---

[1] رواه أحمـد (٤\١٢٦–١٢٧)، و أبـوداود (٤٦٠٧)، و الترمـذي (٢٦٧٨)، و ابـن ماجـة (٤٢–٤٤)، و الـدارمي (١\٤٤،٤٥)، وهو صحيح.

ئیبن تەیمیە دەفەرموێت: (**ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە ئەوان وازیان هێنا لە هەندێك لەو شتانەی کە فەرمانیان پێکرابو پێی وە ئەو واز هێنانە لێی هۆکار بو بۆ کەوتنەوەی دوژمنایەتی و ڕق و کینە کە هەردوکیان حەرامە**)[1].

وە بەهەمان شێوە جولەکەکان وازیان هێنا لە هەندێك لەو شتانەی کە فەرمانیان پێکرا بو هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يُحَرِّفُونَ ٱلْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِۦ وَنَسُوا۟ حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا۟ بِهِۦ﴾ المائدة: ١٣

واتە: ئەو جولەکانە هەڵدەستن بە لادانی وتەکان لە شوێنی خۆیدا ئەویش بە گۆڕین و دەستکاری کردن و لێکدانەوی نابەجێ بۆ فەرمایشتەکانی خوای گەورە، وە هەندێك لەو شتانەی کە بۆیان باس کرابو لە یادیان کردو پشت گوێیان خست.

بەڵام وازهێنانی ئەوان بۆ ئەو بەشەی کە فەرمانیان پێکرا بو سەرچاوەی گرتبو لەو کەتەرخەمیەی کە پێی ناسراو بون بەهۆی ڕق لێبونەوەیان بۆ ئەو ئایەتانەی کە خوای گەورە ناردویەتە خوارەوە، هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَٰنًا وَكُفْرًا ۚ وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ ٱلْعَدَٰوَةَ وَٱلْبَغْضَآءَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ﴾ المائدة: ٢٦٤

واتە: زۆربەی ئەو جولەکانە ڕقیان دەبێتەوە لەو قورئانەی کە خوای گەورە ناردویەتە خوارەوە بۆت ئەویش بەهۆی یاخی بون و بێباوەڕیانەوە، وە دوژمنایەتی و ڕق و کینەمان خستە ناویانەوە هەتاوەکو ڕۆژی دوای.

وە **ئیبن تەیمیە** دەفەرموێت: (**وە ئەو جیاوازییەی کە هەیە لەناو ئەو نەتەوانەی کە ئاینیان نیە زۆر زیاترە لەو نەتەوانەی کە ئاینێکیان هەیە، وە هەمو ئەوانەی کە**

---

[1] مجموع الفتاوى (٢٠\١٠٩).

[2] بڕوانە: مجموع الفتاوى بەهەمان شێوە (١٣\٢٢٧).

نزیكتر بن له شوێن كەوتنی پێغەمبەرانەوە ئەوانە كەمتر جیاوازیان لە نێواندایە، وە ئەو جیاوازیەی كە نقلْ كراوە لە فەلاسیفەكانی یۆنان و هندو هاوشێوەیان شتێكە لە ژماردن نایەت مەگەر هەر خوا خۆی بزانێت چەندە، وە لەدوای ئەمانیش ئەو جیاوازییەی كە لەلای گەورە ترین نەتەوە لە بیدعە كردندا هەیە كە ڕافیزەكانن، وە دوای ئەمانیش ئەو دوبەرەكییەی كە لە نێوان موعتەزیلەو هاوشێوەیان هەیە، وە دوای ئەمانیش جیاوازی ئەو تاقمانەی كە دەدرێنە پالْ ئەهلی سوننەو جەماعە، وەكو كیلابییەوە ئەل كەرامیەوە ئەل ئەشعەریەوە هاوشێوەیان، وە دوای ئەمانیش جیاوازی ئەهلی فەرمودە، وە ئەهلی فەرمودە كەمترینی ئەو تاقمانەن كە جیاوازیان هەبێت لە بنچینەكانیاندا، لەبەر ئەوەی میراتی ئەوان لە میراتی پێغەمبەرایەتی زۆر زیاترە لە میراتی غەیری ئەوان، هەربۆیە خوای گەورە پاراستنی بەو پردە بەتینەی كە دەستیان پێوە گرت، وە فەرمویەتی: ﴿ وَٱعۡتَصِمُواْ بِحَبۡلِ ٱللَّهِ جَمِيعٗا ﴾ آل عمران: ١٠٣

واتە: هەمو دەست بگرن بەو پردە بەتینەی كە خوای گەورە بۆی داناون كە ئەویش قورئانەكەیەتی.

وە یەكێك لە گەوهەرە بەنرخەكانی **ئەبی موزەفەری سەمعانی** ئەو وتەیەیەتی:

(وە یەكێك لەو شتانەی كە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی كە ئەهلی فەرمودە لەسەر حەقن ئەوەیە كە ئەگەر بێت و بڕوانیتە هەمو نوسراوەكانیان لە سەرەتایانەوە هەتا كۆتایان، ئەوانەی زو وە ئەوانەی كە تازەن لەگەڵ جیاوازی شارو كات و دوریان لە یەكتریەوە، وە نیشتە جێبونی هەریەكەیان لە پارچەیەك لە پارچەكانی سەر زەوی، دەیانبینی لە ڕونكردنەوەی بیرو باوەڕدا هەمویان لەسەر یەك شێوەو ئاڕاستە دەڕۆن، لەسەری دەڕۆن بەجۆرێك كە لێی لانادەن وە بە ڕاست و چەپدا ناڕۆن، وتەیان لەوەدا یەكێكەوە ئەوەش كە نقڵی دەكەن هەر یەك شتە، نابینی

جیاوازی و پارچە پارچە بون هەبێت لە نێوانیاندا لە هیچ شتێکدا ئەگەر کەمیش بێت، بەڵکو ئەگەر هەمو ئەوشتانەی کە لەسەر زوبانیان هاتوەوە نقڵیان کردوە لە پێشینیانەوە کۆبکەیتەوە دەبینی هەر دەڵێی لەناو کانگای یەك دڵەوە هاتوە، وە لەسەر یەك زوبانەوە هاتوە، ئایا بۆ لەسەر حەق بونی ئەوان بەڵگەیەك هەیە لەمە رون تر؟ خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ ٱلْقُرْءَانَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ ٱللَّهِ لَوَجَدُوا۟ فِيهِ ٱخْتِلَٰفًا كَثِيرًا ﴾ النساء: ٨٢

واتە: ئایا بۆ بەجوانی ورد نابنەوە لە ئایەتەکانی قورئان کە چەندە رێك و پێك و تەواوە هیچ ناتەواوی و دژوارییەك لەنێوان ئایەت وحوکم و زانیاری و هەواڵەکانیدا نیە، خۆ ئەگەر بهاتایەو ئەم قورئانە لەلایەن غەیری خوای گەورەوە بهاتایە ئەوا بە دڵنیاییەوە جیاوازی و ناتەواوییەکی زۆرتان تێدا دەبینی.

وە دەفەرموێت: ﴿ وَٱعْتَصِمُوا۟ بِحَبْلِ ٱللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا۟ ﴾ آل عمران: ١٠٣

وە بەڵام ئەگەر بڕوانیتە ئەهلی هەواو ئارەزوەکان و ئەهلی بیدەع دەیانبینی پارچە پارچەو جیاوازن یاخود بون بەچەند تاقم و حزبێکەوە، نابینی دوانیان لەسەر یەك ڕێباز بن لە بیرو باوەڕدا، هەندێکیان حوکمی بیدعە ئەدەن بەسەر هەندێکیاندا، بەڵکو سەردەکێشن بۆ حوکمی بێباوەڕی دان بەسەر یەکتریدا، کوڕ باوکی خۆی کافر دەکات، وە پیاو برای خۆی، وە دراوسێ دراوسێکەی، دەیانبینی هەمیشە لە ململانێ و دوبەرەکی و جیاوازیدان، تەمەنیان کۆتای پێ دێت کەچی وتەیان هەرگیز یەك ناگرێت: ﴿ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ ﴾ الحشر: ١٤ [١]

---

[١] من الحجة لقوام السنة (٢\٢٢٥).

واته: كه دەيان بینی وادەزانی دڵەكانیان هەرهەموی بەیەكەوەیەوەك ئـەوەی كـە بلێی یەك دڵیان هەیە، ئەمە لە ڕوكەشدا بەڵام لە ڕاستیدا دڵەكانیان زۆر لە یەكـەوە دورە، ئەمەش لـەبەر ئەوەیە كە ئەوانە خەڵكانێكن كە هەرگیز بیر ناكەنەوە.

وە مەبەسـت لەمانـە هـەموی بریتیـە لـە ڕونكردنـەوەی ئـەوەی كـە تێك شـكان یەخـەی ئەوانـە دەگرێـت كـە سەرپێچـی پێغەمبــەر (ﷺ) دەكـەن وە زوبـەزوی دەدۆڕێن، بەهۆی ئەو دوبەرەكیەی كە باڵی كێشـاوە بەسـەریاندا، وە ئـیبن سـەعدو ئەحمـەدو بەیهـەقی و غـەیری ئـەوانیش ڕیوایـەتیان كـردوە بـە چـەند سـەنەدێك لـە كۆمەڵێك لە هاوەڵانەوە كە فەرمودەی هەندێكیان تێك هەڵكێش بـوە بـە فـەرمودەی هەنـدێكیان، وە فەرمویانـە: پێغەمبـەری خـوا (ﷺ) عەبـدوڵڵای كـوڕی حوزافـەی سەهمی نارد – كە یەكێكە لەو شەش كەسە – بۆلای كیسرا بانگەوازی بكات بۆ لای ئیسـلام وە نوسـراوێكی لەگەڵـدا نـارد، **عەبـدوڵڵا** دەڵـێ: منـیش نوسـراوەكەی پێغەمبەری خوام (ﷺ) دایە دەستی، پاشان وەری گرت و دڕاندی، كاتێك كـە ئـەم هەواڵە گەیشتەوە بە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموی: (**خوایەگیان موڵك و دەسـەڵاتەكەی لەناو بەریت**)[1].

وە كیسرا نوسراوێكی نوسی بۆ بازان كە كاربەدەستی ئەو بو لەیەمـەن وە پێـی وت كە دو پیاوی بەهێز لەلایەن خۆتەوە بنێرە بۆلای ئەو پیاوەی كە لە حیجـازە بـا هەواڵی ئەوم بۆ بهێننەوە، بازانیش قارەمان و پیـاوێكی تـری نـارد، وە نوسـراوێكی لەگەڵـدا نـاردن، وە گەیشـتنە مەدینـە، وە نوسـراوەكەی بازانیـان دایـە پێغەمبـەر (ﷺ)، وە پێغەمبەری خـوا (ﷺ) پێكـەنی، وە بانگـەوازی كـردن بـۆ ئیسـلام لـەو كاتەدا ئەوان هەر چوار پەلیان دەلەرزی.

---

[1] هەتا ئێرە ڕیوایەتی بوخاریە لە صەحیحەكەیدا (٦٤) بەڵام زیادەی دوعاكە لەلای ئەو (مرسلة)ە.

وە لە ڕیوایەتێکدا: کاتێ کە بینی سمێڵەکانیان شۆڕ بوەتەوەو ڕومەتەکانیان تاشراوە، دورکەوتەوە لێیان وە فەرموی: (**هاوار بۆ ئێوە کێ فەرمانی پێکردون بەمە**). وتیان: **گەورەکەمان** – مەبەستیان کیسرا بو –. پێغەمبەر (ﷺ) فەرموی: (**بەڵام من پەروەردگارم فەرمانی پێکردوم کە ڕیشم بهێڵمەوە، وە سمێڵم کورت بکەمەوەوە فەرموی: ئەمڕۆ بگەڕێنەوە لەلای من وە سبەینێ وەرنەوە بۆلام، هەواڵتان دەدەمێ بەوەی کە دەمەوێت.** ئەوانیش بۆ سبەینێ هاتنەوە بۆلای وە پێیانی فەرمو: **هەواڵ بدەن بە هاوەڵەکەتان کە پەروەردگاری من گەورەی ئەو (کیسرای) لەناو برد ئا لەم شەودا**) دوای پرسیاریان کرد بینیان کەوایە[1].

وە لەم چیرۆکەدا ئەوەی تێدایە کە پێغەمبەر (ﷺ) دەیزانی تیاچونی کیسرا کاتێ کە بەربەرەکانەی پەیامەکەی کرد، وە حورمەتی ئەو پەیامەی ڕەچاو نەکرد، چونکە خوای گەورە بڕیاری داوە بە بنەبڕ کردنی شوێنەواری ئەو کەسەی قسە بە پێغەمبەرەکەی دەڵێت و زو لەناو بردنی وە فەرمویەتی:﴿إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ ٱلۡأَبۡتَرُ﴾ الكوثر: ٣

واتە: ئەوەی دوژمنایەتی تۆ دەکات وە ڕقی لێتە ئەو وەجاخی کوێرەو خوا لەناوی دەبات.

وە لە جوانی تەواوێتی هەواڵەکە ئەوە بو کە بکوژی کیسرا کوڕەکەی بو، هەروەك **ئیبن حەجەر** باسی کردوە لە (الفتح)دا[2]، وە ئەوەش لە تەواوێتی گەورەی خوایە لە نانەوەی دوژمنایەتی لەنێوانی تاکەکانی یەك ئوممەتەدا، چۆن نا کە

---

[1] رواه ابن سعد (١\١٥٩-٢٦٠)، و أحمد (٥\٤٣)، و البيهقي في دلائل النبوة (٤\٣٨٧-٣٩٤).
وە بڕوانە: الصحيحة للألباني (١٤٢٩)، و تخريجه على فقه السيرة للغزالي (ص: ٣٨٨-٣٨٩).
[2] بڕوانە: (٧\٧٣٣-٧٣٤)

ئەمەیان دوژمنایەتیە لە نێوان ئەهلی یەكماڵدا؟! کە پشت ڕاست کردنەوەی ئەو فەرمایشتەی خوای گەورەیە: ﴿وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ المائدة: ٦٤

وە ئەم چیرۆکەی کیسرا بەراورد بکە بە چیرۆکی قەیصەر کە بوخاری و غەیری ئەویش ڕیوایەتیان کردوە، وە تێیدایەتی ئەو وتەیەی قەیصەر بۆ ئەبو سوفیان دەربارەی پێغەمبەری خوا (ﷺ): (... **ئەگەر ئەوەی کە تۆ دەیڵێیت ڕاست بێت ئەوا ئەم تەختی پادشایەتیەی من بەدەست دەهێنێ، وە من لەڕاستیدا دەمزانی کە ئەو دێت، بەڵام نەمدەزانی کە لە ئێوەیە، وە ئەگەر من بزانم ئەتوانم پێی بگەم ئەوا هەوڵی بینینیم دەدا، وە ئەگەر لەلای بومایە ئەوا قاچەکانیم دەشتن**...)[1].

ئیبن تەیمیە دەفەرموێت: (**وە پێغەمبەر (ﷺ) نوسراوی ناردوە بۆ کیسراو قەیصەر، وە هیچ کامیان موسوڵمان نەبون، بەڵام قەیصەر ڕێزی لە نوسراوەکەی پێغەمبەر (ﷺ) و نێردراوەکەی گرت، هەربۆیە موڵکەکەی مایەوە، بۆیە ئەوترێت: موڵك و دەسەڵات ماوەتەوە لە ناو نەوەکانیدا هەتا ئەمڕۆ، وە کیسرا نوسراوەکەی پێغەمبەری خوای (ﷺ) دڕاند، وە گاڵتەو گەپی کرد بە پێغەمبەری خوا (ﷺ)، هەربۆیە خوای گەورە لەناوی برد دوای کەمێك، وە موڵك و دەسەڵاتەکەی لەت و پەت کرد، وە لەنەوەی کیسرا دەسەڵات و موڵکیان بۆ نەمایەوە، وە ئەمەش – وە خوا زاناترە – سەلماندنی ئەو فەرمایشتەی خوایە:** ﴿إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ﴾ الکوثر: ٣. **هەمو ئەوانەی کە ڕقیان لێیەتی وە دوژمنایەتی دەکەن ئەوا بەبێ گومان خوای گەورە پشتی دەشکێنێ و شوێنەواری کوێر دەکاتەوەو ئەیسڕێتەوە، وەوتراوە: ئەم ئایەتە دابەزیوە لە حەقی عاصی کوڕی وائیل یاخود عوقبەی کوڕی ئەبی موطیع، یاخود کەعبی کوڕی ئەشرەف، وە دەشزانی خوای گەورە چی بەسەر**

[1] صحيح البخارى (٧).

ئەوانەدا هێنا، وە یەکێك لەو قسە بەربڵاوانە ئەوەیە: (گۆشتی زانایان ژەهراویە ئەی چۆن دەربارەی گۆشتی پێغەمبەران سەلامی خوایان لەسەر بێت؟!)[1].

لێرەدا دەڵێم: ورد بەرەوە لەو وتەیەی: (**وە موڵك و دەسەڵات ماوەتەوە لەناو نەوەکانیدا هەتا ئەمڕۆ**). لەگەڵ وتەکەی هرقل لەدوای خوێندنەوەی نوسراوەکەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) لە ڕیوایەتەکەی پێشتردا: (**ئەی کۆمەڵی ڕۆم! ئایا ناتانەوێت سەرکەتو سەرفراز بن وە موڵك و دەسەڵاتتان پارێزراو بێت وە بەیعەت بدەن بەم پێغەمبەرە (ﷺ)؟...**).

وە ئیبن تەیمیە دەفەرموێت: (**وە هاو شێوەی ئەمە کە ژمارەیەك لە موسوڵمانانی دادپەروەو ئەهلی فیقهو شارەزا پێیان ڕاگەیاندوین دەربارەی ئەو ئەزمونەی کە بینیویانە چەندەها جار لە گەمارۆ دانی قەلاو شارەکان کە دەکەونە کەنارەکانی شامەوە، کاتێك موسوڵمانان گەمارۆی بەنی ئەصفەریان دا تێیدا لەوەختی ئەواندا، وتیان: ئێمە گەمارۆی قەڵایەکمان دەدا یاخود شارێك مانگێك یاخود زیاتر لە مانگێك وە بۆمان نەدەگیرا هەتا خەریك بو نائومێد دەبوین، هەتا خەڵکەکەی دەکەوتنە جنێودان بە پێغەمبەری خوا (ﷺ) و کەوتنە جنێودان بەداوێنی هەربۆیە ڕزگارکردنی ئاسان دەبو وە زو خۆیان دەدا بەدەستەوە، وە ڕزگار کردنی دوا نەدەکەوت تەنها ڕۆژێك یان دو ڕۆژ یان چەند ڕۆژێك، پاشان شوێنەکە ڕزگار دەکرا بەخێرای، وە دەبونە پەندو داستانێکی گەورەیان پێدە گێڕدرا، وەوتیان: هەتا ئێمە مژدەی ئەوەمان بەخۆمان دەدا بە زوی ڕزگار کردنی ئەو شوێنە کاتێك کە گوێمان لێدەبو قسەیان بە پێغەمبەر (ﷺ) دەوت، لەگەڵ پڕبونی دڵەکان لە تورەی لەبەرامبەریان بەهۆی ئەو جنێوانەیان، هەروەك پێی**

[1] الصارم المسلول (ص: ١٦٤-١٦٥)، وەبڕوانە: الفتح لابن حجر (١\٤٤).

ڕاگەیاندوم هەندێك لە خەڵكانی متمانە كە موسوڵمانانی ڕۆژئاوا حاڵیان لەگەڵ گاورەكاندا بەهەمان شێوەیە، وە لە سوننەتی خوای گەورەیە كە سزای دوژمنەكانی بدات جارێك بە سزایەك لەلایەن خۆیەوە، وە جارێك بە دەستی بەندە باوەڕدارەكانی)[1].

هەروەها ئیبن تەیمیە دەفەرموێت: (سورەتی كەوسەر، چەندە سورەتێكی گەورەیە! چەندە پڕیەتی لە سودو ئامۆژگاری لەگەڵ كورتی ئایەتەكانیدا! وە حەقیقەتی واتاكەی لە كۆتایەكەیدا دەردەكەوێ، خوای گەورە بێ بەشی كردوە دوژمنی پێغەمبەرەكەی (ﷺ) لەهەمو چاكەیەك، هەربۆیە ناوی خۆی و خانەوادەوماڵی كوێر دەكاتەوەو وە خەسارەو مەند دەبێت لە ڕۆژی دوایدا، وە ژیانی كوێر دەكاتەوەو سودی لێنابینێت، وە توێشی چاكی لێ دروست ناكات بۆ دوارۆژی، وە دڵی ڕەش دەكاتەوەوە دڵ ناداتە خێرو چاكە، وە سازو ئامادەی ناكات بۆ ناسینی خۆی وە خۆشەویستی وە باوەڕهێنان بە نێردراوەكانی، وە كردەوەكانی كوێر دەكاتەوە هەربۆیە بەكاری ناهێنێت لە گوێڕایەڵیدا، وە دایدەبڕێ لە یارمەتیدەران هەربۆیە هیچ یامەتی دەرو پاڵ پشتێكی دەست ناكەوێت، وە دایدەبڕێت لە هەمو نزیك بونەوەو كردەوەی چاكە هەربۆیە هیچ چێژێكی لێ نابینێت وە هیچ تامێكی شیرینی لێ نابینێت، وە ئەگەر بە ڕوكەش كردەوەی چاك جێبەجێی بكات ئەوا دڵی زۆر دورە لێی، وە ئەمە سزای ئەو كەسەیە كە دژایەتی بەشێك لەو شتانە دەكات كە پێغەمبەر (ﷺ) هێناویەتی وە یان ڕەتی دەكاتەوە بەهۆی هەواو ئارەزویەوە یان بەهۆی ئەو كەسەی كە شوێنی دەكەوێت، یان مامۆستاكەی یاخود ئەمیرەكەی یان سەرگەورەكەی، هەروەكو ئەوانەی كە دژایەتی ئایەتەكانی صیفات و فەرمودەكانی صیفات دەكات، وە لێكی دەداتەوە بە پێچەوانەی ویست و مەبەستی

---

[1] الصارم المسلول (ص: ١١٧).

خوای گەورەو پێغەمبەرەکەی (ﷺ)، یاخود لێکدانەوەی بەو جۆرەی کە ڕێك دەکەوێت لەگەڵ مەزهەبەکەی وە مەزهەبی تاقمەکەی، یاخود تەمەننای ئەوە دەکات کە ئایەتەکانی صیفات دانەبەزیایە، وە فەرمودەکانی صیفات پێغەمبەر (ﷺ) نەیفەرموبایە... وە لە بەهێزترینی نیشانەکانی دژایەتی کردن و ڕق لێبونەوەی لێی ئەوەیە کە کاتێك گوێبیستی دەبێت ئەهلی سوننە بە بەڵگە دەیهێننەوە لەسەر ئەو شتانەی کە بەڵگەیە لەسەری لە حەق بێتاقەت دەبێت پێی، وە دوردەکەوێتەوەو ڕادەکات لەوە، بەهۆی ئەو ڕقەی کە لەناو دڵیایەتی لەبەرامبەریداوە دوری لێیەوە، کەواتە چ دوژمنێك بۆ پێغەمبەر (ﷺ) دوژنایەتی گەورەترە لەمە.... وە بەهەمان شێوە ئەوانەی کە قسەی خەڵکی و زانستیان پێش دەخەن بەسەر قورئان و سوننەتدا، وە ئەگەر ئەو کەسە ڕقە بەرایەتی ئەوە نەکات کە پێغەمبەر (ﷺ) هێناویەتی ئەوەی نەدەکرد، هەتا هەندێکیان قورئانیان لەبیر دەچێتەوە لەدوای ئەوەی کە لەبەریان کردوە، وە خەریك دەبێت بەوتەی فلان و فلان...

دەی کەواتە ئاگادار بە ئاگادار! ئەی پیاو لەوەی کە ڕقت لە شتێك بێت کە پێغەمبەر (ﷺ) هێناویەتی یاخود ڕەتی بکەیتەوە لەبەر خاتری ئارەزوەکانت، یاخود بۆ سەرخستنی مەزهەبەکەت یان مامۆستاکەت، یاخود بەهۆی خەریك بونت بە خۆشیەکان یان دونیا، چونکە بەڕاستی خوای گەورە پێویستی نەکردوە لەسەر هیچ کەسێك گوێڕایەڵی کردنی کەسێك جگە لە گوێڕایەڵی کردنی پێغەمبەرەکەی و وەرگرتنی ئەوەی کە هێناویەتی، بەجۆرێك کە ئەگەر بەندە سەرپێچی هەمو دروست کراوەکان بکات وە شوێن پێغەمبەر (ﷺ) کەوت خوای گەورە پرسیاری لێ ناکات دەربارەی سەرپێچی کردنی کەسانی تر، چونکە بە دڵنیایەوە ئەوەی کە گوێڕایەڵ دەبێت یاخود گوێڕایەڵی دەکرێت تەنها لەبەر شوێن کەوتنی بۆ پێغەمبەر

(ﷺ) گوێڕایەڵی دەکرێت، وە ئیللا ئەگەر فەرمان بدات بە پێچەوانەی ئەوەی کە پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی داوە گوێڕایەڵی ناکرێت.

ئەوە باش بزانە، وە گوێبیست بەوە گوێڕایەڵ بە، وە شوێن کەوتە بەوە شت لەخۆتەوە دامەهێنە، چونکەوەجاخ کوێر دەبێت وە کردەوەکانت بەسەرتدا دەدرێتەوە، بەڵکو هیچ خێرێك لە کردەوەیەکدا نیە کە کوێر بێتەوە لەبەرامبەر شوێن کەوتندا، وە هیچ خێرێك لە بکەرەکەیدا نیە، وە خواش لەهەموان زاناترە)[1].

---

[1] مجموع فتاوى (١٦\٥٢٦-٥٢٩).

بنچینەی پێنجەم

وەڵامدانەوەی کەسی سەرپێچی کار بەشێکە لە فەرمانکردن بە چاکەو قەدەغەکردن لە خراپە

بنەمای پێنجەم
وەلاَمدانەوەی کەسی سەرپێچیکار بەشێکە لە فەرمان کردن بە چاکەو ڕێگرتن لە خراپە

بەپێویستم زانی کە بۆ توێژینەوەکەم ئەم بەشە دابڕێژم، چونکە هەندێك لە کەسانی دەرون لاوازو کەم زانست دڵیان تەنگ دەبێت لەکاتی خوێندنەوەی بەرپەرچ دانەوەکان، بەگومانی ئەوەی کە ئەوە نزیکترە لەوەرع و خۆپاراستن و پاراستنی داوێنی موسوڵمانان.

وە بەچاوگێڕانێکی خێرا بە مێژوی زانایاندا ئەوەت بۆ دەردەخات کە هیچ سەدەیەك لە سەدەکان بێبەش نەبوە لە بەرپەرچ دانەوەی کەسانی پێچەوانەکار، ئەگەر ئەو کەسە لەباشترینی موسوڵمانانیش بوبێت.

وەلەبەر ئەوەی زۆرینەی حزبە ئیسلامیەکان کاردەکەن لەسەر زیندەبەچاڵ کردنی ئەو شتەی کە ناو دەبرێت بە: (**ڕەخنەی خۆیەتی**)، وە لەبار بردنی فەرمان کردن بەچاکەو ڕێگری کردن لە خراپەوە چۆڵ کردنی گەورەترین کەلێنی موسوڵمانان لەو کەسانەی کە پڕی دەکەنەوە، بە بیانوی چاوپۆشین لەموسوڵمانان جارێك، وە کۆکردنەوەی هێزو توانا لەدژی بێباوەڕان جارێکی تر، وە جگە لەوانەش لەو بیانوە سۆزاویانەی کەوادەکات بیروهۆشەکان بفرێنێت لە خاوەنەکانیان لە سەردەمی لاوازی زانستیدا، کە پێویستی دەکات گێڕانەوەی حەق بۆ دۆخی خۆی:

﴿لِّيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنۢ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَىَّ عَنۢ بَيِّنَةٍ﴾ الأنفال: ٤٢

واتە: با ئەوانەی کە تیا دەچن لەسەر چاوڕۆشنی و زانینی ڕاستیەکان تیابچن، وە ئەوانەشی کە دەژین لەسەر ئەو ئیسلامە ڕاستە لەسەر چاوڕۆشنی و زانستەوە بژین.

(وە ئەوانەی کە زمانیان بەکاردەهێنن بۆ گۆڕین و نکۆڵی کردن لە ڕەخنـەگرتنی بەتاڵ با لەهەندێکیشیاندا خێرو چاکە هەبێت، بـەڵام ئـەوە بێتوانـای و لاوازیـە لـە هەوڵ و هیممەتدا هەندێك جار، وە لاوازی تێگەیشتنە لە بەڵگـەکانی حـەق و ڕاسـتی هەندێ جاری تر، بەڵکو لە ڕاسـتیدا ئـەوە بریتیـە لـە پشـت هـەڵکردن و ڕاکـردن لـە کاتی بەرەنگاربونـەوی دوژمـن و بەجێهێشـتنی ئـەو شـوێنانەی کـە پاسـەوانی تێـدا دەکرێت لـە دینـی خـوا، وە پاراسـتنی، وە لەوکاتەشـدا ئـەو کەسـەی کـە بێدەنگـە لەوتنی حەق وەکو ئەو کەسەوایە کە قسە دەکات بە بەتاڵ لە تاواندا.

ئەبو عەلی دەققاق دەفەرموێت: (**کەسی بێدەنگ لەوتنی حەق شەیتانێکی لاڵە، وە کەسی قسەکەر بە بەتاڵ شەیتانێکی قسەکەرە**) .

وە پێغەمبەر (ﷺ) هەواڵ دەدات بە پارچەپارچە بونی ئەم ئوممەتە بۆ حەفتاو سێ تاقم، وە ڕزگاربون تەنها بۆ یەك تاقمە کەلەسەر ڕێبـازی پێغەمبەرایەتیـە، ئایـا ئەوانە دەیانەوێت ئوممەت کورت بکەنەوە لەیەك تـاقم و کۆمەڵـدا لەگـەڵ بـونی ئـەو هەمو جیاوازیە بیروباوەڕیە پشێوانەی کە هەیە؟!.

یان ئەمە بانگەوازە بۆ یەکیەتی تێك شکاندنی وشەی تەوحید؟! ئاگاداربن!!.

وە بەڵگەکانیشیان تەنها ئەو قسە پڕوپوچانەیانە کە دەڵێ:

ڕیزەکان تێك مەشکێنن لە ناوەوە!.

تەپوتۆز هەڵمەسێنن لە دەرەوە!.

دوبەرەکی و جیاوازی مەجوڵێنن لەنێوان موسوڵماناندا!.

(**کۆك دەبین لەسەر ئەو شتانەی کە لەسەری ڕێکەوتوین، وە هەندێکمان پۆزش بۆ هەندێکمان دەهێنینەوە لەو شتانەدا کە جیاوازین لەسەری!**) وە بەو شێوەیە.

وە لاوازترینی باوەڕ ئەوەیە کە بەوانە بوترێت: ئایا بەتاڵ چیەکان بێدەنگ بـون هەتا ئێمە بێدەنگ بین، یان ئەوانە هێرش دەکەنە سـەر بیروبـاوەڕ لـە پـێش چاو و گوێی خەڵکیدا، وە داواش دەکرێت بێدەنگ بین؟ خوایەگیان بەشایەت بە نا...

وە پەنای هەمو موسڵمانێك دەدەین بەخوا کە توش بێت بـەو بەڵگـەی یـەهود، چونکە ئەوان جیاوازن دەربارەی قورئان، وە سەرپێچی قورئـانیش دەکـەن، لەگـەڵ ئەوەشداوایدەردەخەن کە کۆك و تەبان، وە خوای گەورەش بەدرۆیان دەخاتـەوەوە دەفەرموێت: ﴿ تَحۡسَبُهُمۡ جَمِيعٗا وَقُلُوبُهُمۡ شَتَّىٰ ﴾ الحشر: ١٤

واتە: وا گومان دەبەیت کە کۆك و تەبان، کەچـی لەڕاسـتیدا ئـەوان دڵـەکانیان زۆر لـەیەکەوە دورەو پەرتەوازەیە.

وە هۆکارێك لە هۆکارەکانی لەعنەت لێکردنیان ئەوەبو کە خـوای گـەورە باسـی کردوە لەو ئایەتەدا: ﴿ كَانُواْ لَا يَتَنَاهَوۡنَ عَن مُّنكَرٖ فَعَلُوهُ ﴾ المائدة: ٧٩

واتە: جولەکـە یـەکتریان قەدەغـە نـەدەکرد لــە کاتێکـدا یـەکێکیان تـاوانێکی بکردایە.

(هەربۆیە ئەگەر کەسێکت بینی کەوەڵامی کەسـێکی پێچـەوانەکار دەداتـەوە لـە بابـەتێکی فیقهیـدا کـە فەتوایـەکی نـامۆی داوە یـان لـە قسـەیەکی بیدعیـدا، ئـەوا سوپاسی ئەو بەرگری کردنەی لێبکە بەئەندازەی ئەوەی کە شایستەیەتی.

وە ڕوشکێنی مەکە بەو قسە بێزراوەی کە دەڵـێ (**بۆچـی وەڵامـی عیلمانیـەکان ناداتەوە؟!**)، چونکە خەڵکی جۆرەها تواناو بەهرەن، وە بەرپـەرچ دانـەوەی بـەتاڵ پێویستە خاوەنەکەی پلەی هەرچەندێك بێت، وە هەمو موسوڵمانێك لەسەر کەلێنێك لە کەلێنەکانی دینەکەیەتی)[1].

---

[1] كتبه الشيخ بكر أبو زيد في الرد على المخالف من أصول الإسلام (ص: ٧٥-٧٦).

وه بنچینەی ئەم باسە بریتیە لەو دەقانەی کە هاتوە دەربارەی فەرمان کردن بە چاکەو نەهی کردن لە خراپەوەك ئەو فەرمودەی خوای گەورە: ﴿ وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾ آل عمران: ١٠٤

واتە: با لەناو ئێوەدا کۆمەڵێك هەبن کە فەرمان بکەن بەچاکەو ڕێگری بکەن لە خراپە، وە تەنها ئەوانە سەرکەوتو سەرفرازن ، چونکە هەڵساون بەجێبەجێکردنی ئەو کارەی کە پێیان سپێردراوە.

ئیبن تەیمیە دەفەرموێت: (**وە فەرمان کردن بە سوننەت و نەهی کردن لە بیدعە بریتیە لە فەرمان کردن بەچاکەو نەهی کردن لە خراپە، وە بریتیە لە یەکێك لە باشترینی کردەوە چاکەکان ...**)[1].

وە نابێت کۆمەڵە ئیسلامیەکانی ئەمڕۆ دڵیان تەنگ بێت بە ڕەخنەگرتن، لەبەرئەوەی ڕەخنەگرتن بریتیە لە بەرپاکردنی دادپەروەری و شایەتی دان لەبەر خوا ئەگەر لەگەڵ خۆشمان و ئەهلی دینەکەشماندا بێت هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ ۚ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَن تَعْدِلُوا ۚ وَإِن تَلْوُوا أَوْ تُعْرِضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴾ النساء: ١٣٥

واتە: ئەی ئەوانەی کە ئیمانتان هێناوە لەهەمو کارەکانتاندا دادپەروەربن و شایەتی دانتان با تەنها لەبەر خاتری خوا بێت و شایەتی ناحەقی مەدەن تانانەت ئەگەر شایەتی دانەکە پەیوەندی هەبو بەخۆتانەوە یاخود بە دایك و باوك و خزمە نزیکەکانتانەوە، وە کاتێك شایەتی لەسەر دەوڵەمەندێك دەدەن دادپەروەربن نەك

---

[1] منهاج السنة (٥\٢٥٣).

درۆی بۆ بکەن لەبەرئەوەی دەوڵەمەندە، هەروەها ئەگەر هەژاریش بو بەهەمان شێوە، وە شوێن هەواو ئارەزوتان مەکەون چونکە لاتان دەدات لە دادپەروەری، وە بە زوبانتان گۆڕانکاری مەکەن لە شایەتی داندا بەوەی دەستکاری بکەن یاخود بەتەواوی نەیڵێن یان لێکدانەوەی تری بۆ بکەن، هەروەها نەکەن پشت هەڵکەن لەو کارەی کە پێتان سپێردراوە ئەگەر شایەتی دان بێت یان حوکم کردن، وە چاك بزانن کە خوای گەورە ئاگادارو زانایە بەهەمو کارەکانتان وە ئەمەش هەڕەشەیەکی گەورەی تێدایە بۆ هەمو ئەوانەی کە نادادپەروەرن.

وە **(اللی)**: بریتیە لە درۆکردن. وە **پشت هەڵکردن (الإعراض)**: بریتیە لە شاردنەوەی حەق هەروەك ئیبن تەیمیە دەفەرموێت[1].

ئەی چۆن باوەڕدار دڵی بە بانگەوازێك خۆش دەبێت لەگەڵ شاردنەوەی هەڵەکان ئەویش بەخۆشاردنەوە لەژێروتووێژی سیاسی لەدوای ئەمە؟!

وە گومانی تێدا نیە کە ئەو غیرەتەی کە خوای گەورە دایناوە لەناو دڵی هەمو باوەڕدارێکدا لەبەرامبەر ئەو شتانەی کە حەرامی کردوە ئەوەیە کەوا دەیجوڵێنێت بۆ هەستان بەو ئەرکە، هەروەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: (**خوای گەورە غیرە دەکات، وە باوەڕدار غیرە دەکات، وە غیرەی خوا لە بەرامبەر ئەو باوەڕدارەیە کە هەڵدەسێت بە ئەنجامدانی ئەو کارانەی کە حەرامی کردوە**)[2]

وە ئەگەر هەمو جارێك باوەڕدار بیەوێت ئەو ڕێگەیە ڕێك بکاتەوە پێی دەڵێن: ئێستا کاتی ئەوە نیەوە بێباوەڕان چاویان تێبڕیوین!.

ئەی کەی بە هەڵەکانی دەزانێت؟ وە کەی ڕێگری دەکرێت لێی؟ وە کەی نەخۆش چاك دەبێتەوەوە لاواز بەهێز دەبێت؟ وە ئەبو هورەیرە دەگێڕێتەوە لە

---

[1] مجموع فتاوى (٢٨\٢٣٥).

[2] رواه البخاري (٥٢٢٣)، و مسلم (٢٧٦١).

پێغەمبەری خواوە (ﷺ) کە دەفەرموێت: (**باوەڕدار ئاوێنەی باوەڕدارە، وە باوەڕدار برای باوەڕدارە، یکف علیه ضیعته، وە پشتی دەگرێت و دەیپارێزێت**)[1].

وە بەهیچ شێوەیەك ئەوە دۆستایەتی نیە بۆ باوەڕداران کە براکەت سەربخەی لەو بەتاڵەی کە لەسەریەتی بەبەڵگەی ئەوەی کە ڕوبەڕوی شویعیەکان بوەتەوە، لە ئەنەسەوە دەگێڕێتەوە لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) کە دەفەرموێت:(**براکەت سەربخە کاتێ کە ستەم دەکات وە کاتێ کە ستەمی لێدەکرێت. وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ)! ئەوە سەری دەخەین کە ستەمی لێکرا، ئەی چۆن سەری بخەین کە ستەم دەکات؟ فەرموی: نایهێڵیت وە ڕێگری لێدەکەیت کە ستەم بکات**)[2].

وە لە ڕیوایەتێکی موسلیمدا لە ڕێگەی جابرەوە هاتوە بە لەفزی (**ئەگەر ستەمکار بو با قەدەغەی لێبکات، ئائەوە سەرخستنیەتی**)[3].

ئیبن تەیمیە لەو بارەیەوە دەفەرموێت: (**وە پێویستە سزادانی هەمو ئەوانەی کە خۆیاندەدەنە پاڵیان یان پارێزگاری دەکەن لێیان یاخود ستایشیان دەکەن یاخود نوسراوەکانیان بەگەورە دەزانن یاخود ناسراو بون بە یارمەتیدانیان و هاریکاریان یاخود پێی ناخۆش بو باسیان بکرێت یان خەریك بو پۆزشی بۆ دەهێنانەوە، بەوەی کە بڵێ ئەو قسانە نازانرێت کە باسی چی دەکات؟ یان کێ دەڵێ ئەو ئەو کتابەی نوسیوە؟**

وە هاو وێنەی ئەم جۆرە پۆزشانە کە نایڵێت مەگەر کەسێکی نەزان یان دوڕو، بەڵکو پێویستە سزادانی هەمو ئەوانەی کە حاڵیان دەزانن و یارمەتی پێشکەش

---

[1] رواه أبوداود (٢\٣٠٤) وهو صحيح.
[2] رواه البخاري (٤٤٤,٦٩٥٢).
[3] صحيح مسلم (٢٥٨٤).

ناكـات لەســەر لێپێچــینەوەیان، چــونکە لێپێچــینەوە لەوانــە لەگــەورەترینی پێویستیەکانە، لەبەرئەوەی ئەوانـە عـەقڵ و دینیـان خـراپ کـرد لـەو خەڵکـە لـە مامۆستایان و زانایان و پادشـاو کاربەدەسـتان، وە ئەوانـە هـەوڵی بڵاوکردنـەوەی خراپە دەدەن لەسەر ڕوی زەوی و وە ڕێگری دەکەن لە ڕێبازی خوا)[١].

وە لە بەرپەرچ دانەوەی کەسی پێچەوانەکار بەرگری کردنە لە ئیسلام لـە دوو سەنگەرەوە:

(**یەکەمینیان**: مەترسـی دەرەکـی کـە بریتیـە لـە بێبـاوەڕی تـەواو، کـە ڕونـاکی ئیسـلامی نەناسـیوە، بـەو فێـڵ و تەڵەکانـەی کـە ئەینێتـەوە لـە ڕێـی ئیسـلام و موسوڵماناندا لـە جـەنگێن کـە دەبێتـە هـۆی تێکشـکاندنی بـەهاداری بیروبـاوەڕی و هەڵسوکەوت و سیاسەت و حوکمکردنیان...

دوەمینیـان: ڕوبەڕوبونـەوەی تێکشـکاندنی نـاوەکی لـەناو ئوممەتـدا بـە هـۆی بڵاوبونـەوەی دەسـتەو تاقمانێـك كـە دەوران دەور دەكـات لـەناو دڵـی گـەنجانی ئوممەتدا... چونکە تێکشکاندنی ناوەکی لەژێر پۆشاکی دیندا بەوێنەی تێك شکانە لـە دەسمایـەی موسـوڵماناندا، وە بـەردەوام ئەوانـەی کـە دەڕۆن لـە ژێـر ڕۆشـنای قورئان و سوننەت – کە کۆمەڵی ڕزگاربوانن – زۆرترین بـەش و گـەورەترین پلـەیان هەبوە لە پڕکردنەوەی ناتەواوی موسوڵمانان ئەویش بە گێڕانەوەیان بـۆلای قورئـان و سوننەت، ئەویش بە تێك شکاندنی ئـەو شـتانەی کـە لەسـەری دروسـت بـون ئـەو تاقمە جیاوازانە لە شتانێکی پڕوپوچ لە ڕوانگەی تەرازوی شەرعەوە)[٢].

وە لەو شتە بەنرخانەی زانست ئەوەیە کە خوێندومەتـەوە لـە نوسـراوێکی **ئیبن تەیمیە** لەباسی جیاوازی کردن لە هەڵسوکەوتدا لەنێوان خەواریج و بێباوەڕانـدا، کـە

---

[١] مجموع الفتاوی (٢\١٣٢).

[٢] اختصار لما کتبه الشیخ بکر في کتابه (حکم الانتماء الی الاحزاب) (ص: ٥٣-٥٤).

ئەو تێکەڵ کردن و ئاڵۆزیە لادەبات کە دروست دەبێت لـەلای هەنـدێك بـیرو هۆشـی ناتەواو دەربارەی هەندێك فەرمودە کە ئەوەی لێدەردەکەوێت کە خەواریج خـراپترن لـە بێباوەڕەکـان بـە ڕەهـای، لەگـەڵ ئـەوەی هـاوەڵان حـوکمی کوفریـان نـەداوە بەسەریاندا.

ئەفەرموێت ڕەحمەتی خوای لێبێت: (**بەردەوام مێژوی موسوڵمانان لەسەر ئەمە بوە، بە هەڵگەڕاوەیان نەزانیون وەکو ئەوانەی کە ئەبوبەکری صدیق ڕەزای خوای لێبێت شەڕی لەگەڵ کردن، ئەمە لەگەڵ ئـەوەی پێغەمبـەری خـوا (ﷺ) فـەرمانی کردوە بە شەڕکردن لەگەڵیان لە فـەرمودە ڕاسـتەکاندا، وە ئـەوەش کـە ڕیوایـەت کراوە کە ئەوان واتە خەواریج: (خـراپترین شـەڕکەرن لـەژێر پانتـای ئاسمانـدا، وە چاکترین کوژراو ئەوەیە کە ئەوان دەیکوژن). لـەو فەرمودەیـەی کـە ئـەبو ئومامـە ڕیوایـەتی دەکـات، وە ترمـذی و جگـە لـەویش ڕیوایـەتیان کـردوە[1] ، واتـە ئـەوان دەرباری موسوڵمانان زۆر خراپترن لە غەیری خۆیان، وە هیچ کـەس بەقـەد ئـەوان خراپ نەبوە لەسەر موسوڵمانان: نە جولەکەو نە گاوریش، چونکە ئەوان سـوربون لەسـەر کوشـتنی هـەمو موسـوڵمانێك کـە هـاوڕا نـەبوبێت لەگـەڵیان[2] وە خـوێنی موسوڵمانان حەلاڵ دەکەن هەروەها ماڵ و سامانیان و وە کوشتنی منداڵەکانیشیان**

---

[1] صححه الألباني في تحقيقه لسنن الترمذي برقم (٢٣٩٨)، و لعل سبب تصدير ابن تيمية له بصيغة التمريض هو روايته له بالمعنى كما يظهر من سياقه، وهـو مسـلك معـروف عنـد بعض المتقـدمين مـن المحـدثين كالبخـاري في صحيحه، ولا يعنون به – حينئذ – تضعيف الحديث. بڕوانه: الفتح (٢\٤٦، ٢٠٥). و لفظه عند الترمذي من روايـة ابي غالب قال: رأى ابو امامة رءوسا منصوبة على درج دمشق، فقال ابو امامة: (كلاب النار، شر قتلى تحـت اديـم السماء، خير قتلى من قتلوه). ثم قـرأ: ﴿ يَوۡمَ تَبۡيَضُّ وُجُوهٞ وَتَسۡوَدُّ وُجُوهٞ ﴾آل عمران: ١٠٦ الى اخـر الايـة، قلـت لابي امامة: انت سمعته من رسول الله (ﷺ)؟ قال: (لو لم اسمعه الا مرة أو مرتين أو ثلاثا أو اربعا حتى عد سبعا ما حدثتكموه). و عند ابن ماجة (١\٦٢) بلفظ: (وخير قتيل من قتلوا).

[2] واتە: تێدەکۆشن لە کوشتنی موسوڵماناندا هەروەك دێت.

بەهەمان شێوە، وە حوکمی کوفر دەدەن بەسەریاندا، وە ئەوەشیان بەدینداری دەزانی بەهۆی گەورەی نەزانینیانەوەو ئەو کارە داهێنراوانەیان کە گومڕاکەرە...)[1].

گومڕاکەرە...)[1].

واتە خەواریج کەمتر تاوان بارن لە بێباوەڕەکان لە تەرازوی گشتی کۆتایدا، بەسە کە ئەوان (**لە بێباوەڕی رایان کردوە**)[2]، بەلاَم بە بەراوردی ئەوەی کە موسوڵمانان دەینالێنن بەدەستیانەوە، وە ئەو بەلاو ناڕەحەتیانەی کە دەیهێنن بەسەریاندا ئەوا خەواریج شەڕەنگێزیان زۆر زیاترە لە بێباوەڕەکان، بەڵکو بێباوەڕەکان هەوڵی لەناو بردنی موسوڵمانان نادەن هەروەك چۆن ئەوان هەوڵی لەناو بردنیان دەدن، هەربۆیە سزادانیان پێش خراوە هەر لە دونیادا لە پێش خەڵکانی ترەوە.

وە جوان ورد بەرەوە لە تێگەیشتنی ئیبن تەیمیە کاتێ کە دەڵێ لە دوای قسەکانی پێشوی بە دو لاپەڕە: (**وە سزادانیان هەر لە دونیادا بۆ ئەوەیە کە زیانیان دور بخرێتەوە لە موسوڵمانان، با لە دواڕۆژیشدا باشترین لەوانەی کە سزا نەدراون هەروەك چۆن سزای ئەو موسوڵمانە دەدرێت کە دەست درێژی دەکاتە سەر سنورێك لە سنورەکان وە ئەهلی زیممە لە جولەکەو گاور سزا نادرێت، وە موسوڵمان لە دواڕۆژدا زۆر باشترە لەوان**).

ئەمەت جوان لەبیر بێت، وە بە کاکیلەکانت قەپی پێدا بکە ئەو کاتە هەمو سەربازگەکانی بەتاڵ لەبەر چاوتدا دەروخێت کە دژایەتی کردن و تێکۆشان لە دژی ئەهلی بیدەع لەکار دەخەن، وەکو ئەوانەی کە دەڵێن: (**تیرەکانتان ڕودەکەنە**

---

[1] منهاج السنة (٥\٢٤٨).

[2] بڕوانە: مصنف ابن ابی شیبە (١٥\٣٣٢)، و عبدالرزاق (١٠\١٥٠)، و صحیح ابن حبان (١٥\١٣٤).

براكانتان، وه عیلمانیەكان و شیوعیەكان زۆر لەوه چالاكترن لە بلاْوكردنەوەی دوبەرەكی لە نێوانتاندا؟!).

ئیبن تەیمیە دەفەرموێت: **(چونكە پاك كردنەوەی ڕێبازی خواو دین و مەنهەج و شەرعەكەی و لادانی ستەم و خراپەی ئەوانەو شەڕەنگێزیان واجبی كیفایەتە بە تێكڕای موسولْمانان، وه ئەگەر خوای گەورە هەندێك كەسی ئامادە نەكردایەو یارمەتی نەدانایە بۆ وەلانانی خراپەی ئەوانە ئەوا دین خراپ دەبو، وه خراپەی ئەوان لە خراپەی دەست بەسەراگرتنی دوژمن (ئەوانەی كە شەڕكەرن) زۆر زیاتر دەبو، چونكە ئەوان (بێباوەڕانی شەڕكەر) ئەگەر دەستیان گرت بەسەر شوێنێكدا ناتوانن دلْەكان خراپ بكەن و ئەو دلْەی دینی تێدایە خراپی بكەن وردەوردە نەبێ، بەلاْم ئەوانی تر (ئەهلی بیدەع) یەكەم شت لەسەرەتاوە دلْەكان خراپ دەكەن، وه** پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرموێت: **(خوای گەورە تەماشای شێوەتان ناكات هەروەها ماڵ و سامانتان، بەلْكو تەنها تەماشای دلْەكانتان و كردەوەكانتان دەكات)** رواه مسلم (٢٥٦٤)....)[١].

بۆچی كۆمەلْەی زانایانی موسولْمانانی جەزائیری گرنگی دا بە بەرپەرچدانەوەی تاقمە لادەرەكان وەك تەریقەتەكانی تەصەوف زیاتر لە گرنگی دانی بە بەرپەرچدانەوەی بێدینەكان لەگەڵ بونی داگیركاری فەرەنسی؟

ئەم گومانە زۆردێت بەسەر زوبانی ئەوانەی كە خۆیان تێروتەسەل نەكردوە بە مەنهەجی پێشین وه شێخ **محمد البشیر الإبراهیمی** وەلاْمی ئەم گومانەی دەداتەوە

---

[١] مجموع الفتاوى (٢٨\٢٣٢).

ڕەحمەتی خوای لێبێت وە دەڵێت: (وە تۆ دورنەکەوتویتەوە ئەگەر بڵێیت: لە ڕاستیدا بڵاوبونەوەی خوڕافات و ڕێگا گومڕاکان لەنێوان ئوممەتدا کاریگەری زۆری هەبو لە بڵاوبونەوەی بێدینی لە ناو ڕۆڵە خوێندەوارەکان بە خوێندەواری ئەورووپی کە نەزانن بە حەقیقەتی ئاینەکەیان، لەبەرئەوەی ئەوان هەرلە منداڵیەوە ئەو بیروبۆچونە هەڵدەگرن کە ئائەم ڕێگا گومڕایانە دینە، وە ئەهلەکەی هەڵگری ئەو دینەن، وە کاتێك کە دەچنە پێش لە زانست و عەقڵدا ئەوا نە زانست و نە عەقڵ ئەو شتەیان لێ قەبوڵ ناکات، هەربۆیە ئینکاری دەکەن کە حەققەو ڕاستە (واتە ئینکاری ئەو شتە پڕوپوچانە دەکەن)، وە لەگەڵیشیا ئینکاری دین دەکەن بەستەم و نەزانی، وە ئەمەش یەکێکە لە تاوانکاریەکانی تەریقەتەکان لەسەر ئەم ئاینە.

ئایا نابینی کە لەناوبردنی تەریقەتەکان لەناوبردنی بێدینیە لە هەندێك لە ڕووەکانیەوەو یەکلایکردنەوەی هەندێك لە هۆکارەکانیەتی؟!

وە من لەم ڕۆژانەداوتارێکی نوسەرێکی تونسیم خوێندەوە کە بانگ دەکات و هاوار دەکات لە کۆمەڵەی زانایان کە ئەم لایەنەیان فەرامۆش کردوە لە لایەنەکانی گەندەڵی کە بریتیە لە بێدینی، وە پۆزشی بۆ زانایانی مزگەوتی زەیتونە هێناوەتەوە بەوەی ئەوان – با پاڵیان دابێتەوە لە لایەنەکانی چاکسازی کە کۆمەڵەی زانایان سەروژێری تیادەکەن – هەستاون بە دژایەتی کردنی بێدینی بە جۆرێك کە سوپاس کراون لەسەری، بەڵام ئەو نوسەرە کارەکەی قەتیس کردون لەو پێناوەدا تەنها لەوتاری جومعەکاندا کە تێیدا ئیدانەی بێدینی دەکەن و خەڵکی لێئاگادار دەکەنەوە، وە ئەم نوسەرە بەڕێزە لە یادی چوە کە کۆمەڵەی زانایان هەرگیز بێدەنگ نەبوە لەبەرامبەر بێدینیدا، بەڵکو پەلاماری داوە لە بەربەسترین شوێنەکانیدا، وە بەربەرەکانەی کردوە لە تەسکترین گۆڕەپانیدا، بە هەمان شێوە لەیادی چوە کە ئەوانەی کە بەهۆی بێدینیەوە تێك چون نایەنە مزگەوتەکانەوە،

کەواتــە چ کاریگــەری یــەکی هەیــەوتارەکانی جومعــە کــە بــۆ نوێــژخوێنان دەخوێنرێتەوە؟!.

وە ئایا نەخۆش چاسەر دەبێت بە ئاگادارکردنەوەی لەش ساغەکان لە نەخۆشی یان لە هۆکارەکانی نەخۆشی؟

ئەوە نەبێت کە زانـای ڕێنمـونی کـاروەکو پزیشـك وایـە سـەرکەوتو نابێـت لـە ڕزگارکردنی نەخۆش لە مردن بە چارەسەرکردنی ئەو شوێنانە نـەبێت کـە دەبێتـە هۆی مردن و وە چارەسەری ڕاستەوخۆی ئەو میکرۆبانەی کە دەبنە هۆی مردن)[1].

الله أكبر مەنهەجی پێشین چەندە بـە هێـزە! وە چـەندە بێنرخـە قـەدری لـەلای حزبەکان!

کەواتە ڕوبەڕبونەوەی ئەوانە دەبێتە هۆی پاراستنی ولآتـی موسـوڵمانان لـەوەی کە لە ژێرەوە خیانەتی لێبکرێت، ئەویش بە جیهاد کردن لە دژی دوڕوەکان ئەوانەی کـە خۆیـان مـەلآس دەدەن لـەناو پـۆلی موسـوڵماناناداو خۆیـان دەشـارنەوە، خـوای گــەورە دەفـــەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ جَٰهِدِ ٱلۡكُفَّارَ وَٱلۡمُنَٰفِقِينَ وَٱغۡلُظۡ عَلَيۡهِمۡ﴾ التوبة: ٧٣

واتە: ئەی پێغەمبەر (ﷺ) بجەنگێ لەدژی ئەو دوڕوانەو توندبە لەسەریان.

ئیبن قەیم دەفەرموێت: (**وە بەهەمان شێوە جیهادی دوڕوەکان کەتـەنها بـەوە دەبێت کە بەڵگەکان ڕون بکرێتەوەو بگەیەنرێت...**).

هەتا دەڵێ: (**وە جیهادی دوڕوەکان زۆر قورسترە لە جیهادی بێباوەڕەکان، وە ئەوەش جیهادی خـەڵکانی تایبـەتی نـاو ئوممـەت و میراتگرانـی پێغەمبـەرانن، وە ئەوانەی پێی هەڵدەسن چەند کەسێکن لە جیهاندا، وە ئەوانەی بەژداری دەکـەن و**

[1] اثار محمد البشير الإبراهيمي (١\١٣٢-١٣٣).

یارمەتی دەدەن تێیدا – با کەمیش بن لە ڕوی ژمارەوە – ئەوا زۆر بەڕێزن لـەلای خوا...)[1].

وە لەبەرئەوەی ئەوانە خۆیان شاردۆتەوە لـە نـاو پـۆلی موسـوڵمانانـدا، لەوانەیـە حاڵیان شاراوە بێت لەلای زۆرێك لە خەڵكی، هەرلەبەر ئەوە ڕونكردنەوەی حاڵیـان– بۆ ئەوانەی خۆشەویستیان فەرزە لەسەرمان – زۆر پێویستە، هەربۆیە **ئیبن تەیمیـە** دەفـەرموێت: (**ئەگەر خەڵكانێك لە دوڕوەكان نـەبن، بـەڵام گوێیـان بـۆدەگرتن، وە حاڵی ئەو دوڕوانەیان لێ شێوا هەتاواگومانیان دەبرد كە قسەكانیان ڕاستن، لەگەڵ ئەوەی پێچەوانەی قورئانە، وە بون بە بانگەواز كار بۆ ئەو شتانەی كە دوڕوەكـان دایان دەهێنا، هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت:** ﴿ لَوۡ خَرَجُواْ فِيكُم مَّا زَادُوكُمۡ إِلَّا خَبَالٗا وَلَأَوۡضَعُواْ خِلَٰلَكُمۡ يَبۡغُونَكُمُ ٱلۡفِتۡنَةَ وَفِيكُمۡ سَمَّٰعُونَ لَهُمۡ ﴾التوبة: ٤٧

واتە: ئەو دوڕانە ئەگەر لـەگەڵتان بچنە دەرەوە بۆ جیهـاد ئـەوا نابنـە هـۆی زۆر كردنی ژمارەتان بەڵكو كەمترتان دەكەنەوە، وە هەوڵی ئەوە دەدەن كە توشی فیتنـەو ئاژاوەتان بكەن و دوبەرەكی بخەنە نێوانتانەوە، وە لـەناویشـتاندا كەسـانێك هـەن كـە گوێیان بۆ دەگرن و بەدەم داواكانیانەوە دەچن و پێیان هەڵدەخەڵەتێن.

كەواتە پێویستە ڕونكردنەوەی حاڵی ئەوانە، بەڵكو توش بون بە فیتنەی ئەوانە زۆر گەورەیە، چونكە ئەوانەی كە توشی فیتنەی ئەوان دەبن ئیمانێكیان تێدایە كە پێویستی دەكـات دۆسـتایەتی بكـرێن، وە چـونەتە نـاو بیدعەیـەك لـە بیدعـەكانی دوڕوەكان كە دەبێتە هۆی خراپ كردنـی دیـن، هەربۆیـە ئاگاداركردنـەوە لـە شـتە داهێنراوەكان كارێكی پێویستە، ئەگەر پێویستیشی كرد كە باس بكرێن و ناوببرێن، بەڵكو ئەگەر ئەوان ئەو بیدعانەیان لە دوڕوەكانیشەوەوەرنەگرتبێت، بەڵام بیڵێن و

---

[1] زاد المعاد (٣\٥).

بەگومانی خۆیان وابزانن کە ڕاستە، وە چاکە، وە دینە، ئەگەرواش نەبێت هەرپێویستە ڕونکردنەوەی حاڵیان)[1].

وە بەڵام ڕوبەڕوبونەوەیان لە دەرەوە، لەبەرئەوەیە کە دوژمن نایەتە ناو ماڵەکەتەوە مەگەر کاتێك کە پەنجەرەکانی کرابێتەوە یان لاواز بێت، وە تاقمە ئیسلامیە لادەرەکان لە بەرامبەر تاقمە ڕزگاربوەکە بریتین لە شوێنی هاتنە ژورەوە بۆ بێباوەڕەکان، ئایا موسوڵمانان نازانن کە کاریگەری صۆفیەکان چەندبو لە داگیرکردنی ولآتانی ئیسلام وە یارمەتیان بۆ بێباوەڕان لەو پێناوەدا؟!.

وە **ئیبن تەیمیە** دەفەرموێت دەربارەی شیعەی ڕافیزە: **(وە ئەوان یارمەتی وەردەگرن لە بێباوەڕان لە دژی موسوڵمانان، وە بینیمان وە موسوڵمانانیش بینیان کە کاتێك کە موسوڵمانان توشی ناڕەحەتی هاتن بەدەس دوژمنێکی بێباوەڕەوە ئەوا لەگەڵی دەبن لەدژی موسوڵمانان، هەروەك ڕویدا لەگەڵ جەنگیزخان پادشای بێباوەڕی تەتەرەکان، کە ڕافیزە یارمەتیان دا لەدژی موسوڵمانەکان.**

وە یارمەتیان بۆ هۆلاکۆی کوڕی کوڕەکەی کاتێك کە هات بۆ خوڕاسان و عێراق و شام ئەوە زۆر لەوە ڕون و دیارترە کە شاراوە بێت لەکەس، وە ئەوان لە عێراق و خوڕاسان لە گەورەترین پشتیوانانەکانی بون بە ئاشکراو نهێنی، وە ئەو وەزیرەی خەلیفەی بەغداد کە پێی دەوترا: ئیبن عەلقەمی لەوان بو، هەربۆیە بەردەوام بو لە فێڵ کردن لە خەلیفەو موسوڵمانان، وە هەوڵی دەدا بۆ بڕینی ئازوقەی سەربازگەکانی موسوڵمانان و لاواز کردنیان وە ڕێگری دەکرد لە کوشتاریان و چەندەها فێڵ و تەڵەکەی دەکرد، هەتا هاتنە ناوەوەو وە کەوتنە کوشتنی موسوڵمانان بەجۆرێك کەوەك دەوترێ: دەهەزارو ئەوەندە مرۆڤ یان زیاتر یان کەمتر... وە کاتێك موسوڵمانان تێك شکان لە ساڵی غازاندا هەستان بە بردنی

---

[1] مجموع الفتاوى (٢٨\٢٣٣).

ئەسپ و چەك و دیلەكان و فرۆشتیانەوە بە گاورە بێباوەڕەكانی قوبروص، وە هەمو ئەو سەربازانەیان برد كە تێدەپەڕین بەلایاندا، وە زیانیان لەسەر موسوڵمانان زۆر زیاتر بو لە هەمو دوژمنەكان...)[1].

لێرەدا دەڵێم: هەربۆیە پێشەواكانمان بەردەوام زۆر لەوە زیرەكتر بون كە مەرایی بكەن بۆ ئەوانەی كە لایان داوە لە ڕێبازی پێشین، بەڵكو وایان دەبینی كە جیهاد كردن لەدژی ئەوانە گەورەترین جیهادە، هەروەك **یەحیای كوڕی یەحیای** مامۆستای بوخاری و موسلیم دەڵێت: (**پارێزگاری كردن لە سوننەت باشترە لە جیهاد كردن**)[2].

الهروی ڕیوایەت دەكات بەسەنەدەكەیەوە هەتا نەصری كوڕی زەكەریا كە دەفەرموێت: گوێم لە موحەممەدی كوڕی یەحیای ئەل زوهلی بو دەیوت: گوێم لە **یەحیای كوڕی یەحیا** بو دەیوت: (**پارێزگاری كردن لە سوننەت زۆر چاكترە لە تێكۆشان لە ڕێی خوادا**، موحەممەد دەڵێت: بە یەحیام وت: پیاوی وا هەیە سەروەتەكەی دەبەخشێت و وە خۆی هیلاك دەكات و تێدەكۆشێت، كەچی ئەمە باشترە لەوە؟! وتی: **بەڵێ زۆریش!**)[3].

وە **حومەیدی** مامۆستای بوخاری دەفەرموێت: (**سوێند بەخوا! غەزا بكەم لەدژی ئەوانەی كە فەرمودەكانی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ڕەت دەكەنەوە خۆشەویستترە لەلام لەوەی كە غەزای هاوژمارەیان بكەم لە توركەكان**)[4].

مەبەستی لە توركەكان: واتە بێباوەڕەكان.

---

[1] منهاج السنة (٥\١٥٥-١٥٩)، وە بڕوانە: مدارج السالكين لابن القيم (١\٧٢).

[2] مجموع الفتاوى (٤\١٣).

[3] ذم الكلام (ق ١١١- أ).

[4] رواه الهروی بسنده في ذم الكلام (٢٢٨- الشبل).

وەوێنـەی ئەمـەم بەرچـاو کـەوت لـە لای کەسـێك کـە تەبەقـەی بـەرزترە لـە حومەیدی، عاصمی کوڕی شومەیخ دەڵێت: ئەبو سەعیدم بینی – واتە: خـودری – لەدوا ئەوەی کە گەورە بو بو وە دەستەکانی دەلەرزی وە دەیفـەرمو: (**کوشـتاریان – واتە: خەواریجەکان – گەورە ترە لەلام لە کوشتاری هاوژمارەیان لە تورکەکان)**[1].

تورکەکان)[1].

لێرەدا دەڵێم: هەربۆیە **ئیبن هەبیرە** دەفەرمویێت دەربارەی ئەو فەرمودەی ئەبو سەعید دەربارەی کوشتاری خەواریج: (**وە لـە فـەرمودە دا هـاتوە کـە شـەڕ کـردن لەگەڵ خەواریج لە پێشترە لە شەڕکردن لەگـەڵ هـاوەڵ دانـەرەکان، وە حیکمـەت تێیدا ئەوەیە کە شەڕکردن لەگەڵ خـەواریج پاراسـتنی دەسـتمایەی ئیسـلامە، وە**

---

[1] رواه ابن أبي شيبة (١٥\٣٠٣)، و أحمد (٣\٣٣)، هكذاوقع عنده: عاصم بـن شمـيخ بالخـاء وهـو صـحيح، وقـد رواه ابنه عبدالله في كتاب السنة (٢\٦٣٥) باسناد أبيه نفسـه إلا أنـه جـاء في المطبـوع بتحقيـق محمد بـن سـعيد القحطاني: عاصم بن شميج بالجيم، وقد كنت حسبته خطأ مطبعيـا لـولا أنـي وجدتـه مثبتـا كـذلك مـرتين! قـال محققـه في أولاهمـا (٢\٦٣٤): (عاصـم بـن شمـيج! بمعجمـتين مصـغراو تشـديد الجـيم! ! الغيلانـي التقريـب (١\٣٨٤)! ! !). فرجعت الى التقريب فإذا فيه: (عاصم بن شميخ بمعجمتين مصغرا، أبو الفرجل بفتح الفاء و الراء و تشديد الجيم...) فعرفت أن هذا الخطأ من تصرف المحقـق حـين انقلبـت عليـه خـاء اسـم أبـي عاصـم الى جـيم كنيته، مع أن قراءت شميج بجيم مشددة متعذرة!

و هذه الرواية أعلها المحقق بعكرمة بن عمار، إلا أنني وجدت لها متابعا عند ابن أبي شيبة في المصـنف (١٥\٣٣١) من طريق يزيد بن هارون قال: أخبرنا العوام بن حوشب قال: حدثني من سمـع أبـا سـعيد الخـدري يقـول في قتـال الخوارج: (لهو أحب إلي من قتال الديلم). و مثل هذه المتابعة تنفع على الرغم من جهالة مـن روى عنـه العـوام بـن حوشب، كما أجابني به شيخاي الفاضلان: عبدالمحسن العباد، و ربيع المدخلي إذا لم يكن في الإسناد مقـال اخـر، ولا سيماو أن المجهول من أهل القرون المشهود لها بالخيرية كما نبه عليه ابن كثير في الباعـث الحثيـث (ص: ٩٧) مع العلم أنه ممن ثبت سماعه من أبي سعيد – كما مر – و ليس هو عاصم بن شميخ الذي في إسناد أحمـد، لانـه ليس في شيوخ العوام، وحديث عكرمة ينجبر، لان ضـعفه يسـير، فقـد قـال فيـه الحـافظ في التقريـب رقـم (٢٧٦): (صدوق يغلط) والله أعلم.

فائدة: نقل ابن منظور في لسان العرب في مادة: (دلم) عن ابن سيده أن الديلم جيل من الناس من الترك.

شـەڕکردن لەگـەڵ هـاوەڵ دانـەرەکان بەدەسـت هێنـانی قازانجـە، وە پاراسـتنی دەستمایە لە پێشترە)[1].

وە ئەبو **عوبەید قاسمی کوڕی سـەلام** دەفـەرموێت: (**ئـەو کەسـەی کـە شـوێن سوننەت دەکەوێت وەك کەسێك وایە کە پشـکۆی لەدەسـتدا بێـت، وە ئـەو کەسـە ئەمڕۆ لەلای من بەڕێز ترە لە کەسێك کە بە شمشێر شەڕ بکات لە پێناوی خوادا)**[2].

وە **ئیبن قەیم** دەفەرموێت: (**وە جیهاد کردن بە بەڵگەو زوبـان لـە پێشـترە لـە جیهاد کردن بە شمشێرو سەرە نێزەکەکان)**[3].

بەکارهێنانی توندو تیژی لە نکۆڵی کردن لە بیدعەچیەکان واتای دۆستایەتی نیە بۆ بێباوەڕەکان

لە ڕاستیدا بنەوانە لە فەرمان کردن بە چاکەو نەهی کردن لە خراپە بریتیە لە نەرمونیانی هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِۖ وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ ﴾النحل: ١٢٥

واتە: بانگەواز بکە بۆ ڕێبازو ئاینی پەروەردگارەکـەت بـە بـەکارهێنانی دانـای و ئامۆژگاری چاکەو وە بانگەوازو گفتوگۆیان لـەگەڵدا بکـە بـە باشـترین و چـاکترین شێوە.

---

[1] فتح الباري لابن حجر (١٢\٣٠١).

[2] رواه الخطيب في تاريخ بغداد (١٢\٤١٠)، و ابن عساكر في تاريخ دمشق (٤٩\٧٩).

[3] شرح القصيده النونيه للشيخ محمد خليل هراس (١\١٢)، وە بڕوانە: الجواب الصحيح لابن تيميه (١\٢٣٧).

وه خوای گەورە بە موساو هارونی – صلى الله عليهماوسلم – فەرمو: ﴿ ٱذۡهَبَآ إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ إِنَّهُۥ طَغَىٰ فَقُولَا لَهُۥ قَوۡلٗا لَّيِّنٗا لَّعَلَّهُۥ يَتَذَكَّرُ أَوۡ يَخۡشَىٰ ﴾طه: ٤٣ - ٤٤

واته: بڕۆن بۆلای فیرعەون، چونکە ئەو بەڕاستی لەسنور لایداوەو ئەو پەڕی ستەمکاری بەکاردەهێنێ، چونکە بانگەشەی ئەوەی دەکرد که خوایە، وە ئێوە ئامۆژگاری بکەن و بە شێوەیەکی لەسەرخۆ و نەرمونیان گفتوگۆی لەگەڵ بکەن و بیریبخەنەوە کە ئەویش مرۆڤەو هیچ دەسەڵاتێکی نیە لەوە زیاتر کە خوا پێی داوە بەڵکو بگەڕێتەوەو بترسێت و وازبهێنێت لەو سەرکێشیەی.

وە لە **عائیشەوە** خێزانی پێغەمبەر (ﷺ) لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) کە فەرمویەتی: (**بەڕاستی لەسەر خۆی و نەرمونیانی لەهەر شتێکدا بێت ئەو شتە جوان دەکات و دەیڕازێنێتەوە، وە لەهەر شتێکدا دەربهێنرێ و لابرێت ئەو شتە ناشرین دەبێت**)[١].

بەڵام ئەگەر خراپەکاری لانەبرا مەگەر بە بەکارهێنانی جۆرێك لە زبری نەبێت ئەوا قەی ناکات بە بەکارهێنانی، ئەگەر لەبەرامبەر موسوڵمانانیشدا بێت، ئایا نابینیت کە خوای گەورە بۆ ئەوشتە شەڕکردنیشی حەڵاڵ کردوە، وە لەسەرو شەڕەوە لەوە زبرتر نیە، وە دەفەرموێت: ﴿ وَإِن طَآئِفَتَانِ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ٱقۡتَتَلُواْ فَأَصۡلِحُواْ بَيۡنَهُمَاۖ فَإِنۢ بَغَتۡ إِحۡدَىٰهُمَا عَلَى ٱلۡأُخۡرَىٰ فَقَٰتِلُواْ ٱلَّتِي تَبۡغِي حَتَّىٰ تَفِيٓءَ إِلَىٰٓ أَمۡرِ ٱللَّهِ ﴾ الحجرات: ٩

واته: ئەگەر دو کۆمەڵ لە باوەڕداران بوبە شەڕیان ئەوا با کۆمەڵی گەورەی موسوڵمانان کەبریتین لە کۆمەڵی دایك بەسەرپەرشتی پێشەوای موسوڵمانان هەستن

---

[١] رواه مسلم (٢٥٩٤).

به ئاشت كردنەوەیان و نێوانیان چاك بكـەن، ئەگـەر هەردانەیـەكیان ملـی نـەدا بـۆ حوكمی خواو وازی نەهێنا بەڵكو پەلاماری ئەوی تریداو ستەمی لێكرد ' ئـەوا ئێـوە دەستەوسان دامەنیشن بەڵكو یارمەتی ستەم لێكراوەكە بـدەن و بچـن بەگـژ ئـەوەی ترداو بیخەنەوە سەر ڕاستە شەقامی دادپەروەری و مەیهێڵن زوڵم بكات وە هەتا مـل دەدات بۆ حوكمی خوا، دەبینین ئایەتەكە باسی ڕودانی پشێوی دەكـات لـەنێوان دو عەشرەتدا كە باوەڕدارن، وە باسی ئەوە دەكات كە كۆمەڵی موسـوڵمانان كـە یـەك كۆمەڵن هەستن بە چارەسەر كردنی ئـەو كێشـەیە ئـەویش بەسەرپەرشـتی پێشـەوای موسوڵمانان، كەچی دەبینی كۆڵكە خوێنەوارەكانی ئەم سەردەمە دەیكەن بـە بەڵگـە بۆ دروستێتی حزبایەتی و پارچە پارچە بون، هەربۆیە دەڵێم انا لله و انا الیه راجعون.

وە لەوانەیە باوەڕدار توندبێت لە نكۆڵی كردنـی لـە بەرامبـەر براكەیـدا زیـاتر لـە بەكارهێنانی توندی لەگەڵ دوژمنەكەیدا، ئایا نـابینی موسـا (ﷺ) چـەند نـەرم بـو لەگەڵ فیرعەون، وە زۆر توند بو لەسەر براكەی هارون (ﷺ)، هەتا بەجۆرێك بو كە خوای گەورە بۆمان باس دەكات لەو فەرمودەیەیدا: ﴿وَأَخَذَ بِرَأۡسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُۥٓ إِلَيۡهِ﴾ الأعراف: ١٥٠

واتە: سەری براكەی گرت و قژی ڕادەكێشا بەرەو لای خۆی.

ئایا بۆكەس هەیە كە دۆسـتایەتی و دوژمنایـەتی بكـات بـە بەڵگـە لەسـەری، وە تۆمەتباری بكات بەوەی كە زوبان و دەستی درێژ كردوە لە براكەی و وە نـەرمونیان بوە لەگەڵ تاغوتەكاندا؟!

بەڵكو جاری واهەیە پێغەمبەری خوا (ﷺ) تونـدو تیـژی بـەكار دەهێنـا لەگـەڵ ئەو هاوەڵانەی كە شارەزابون كاتێك كـە هەڵەیـەكیان دەكـرد زیـاتر لەكەسـانی تـر، وەوەكـو نمونەیـەك وەری بگـرە ئـەو وتەیـەی كـە بـە موعـازی فـەرمو كاتێـك كـە

نوێژەکەی درێژ کردەوە بەخەڵکی: (**ئایا تۆ دەتەوێت خەڵکی توشی فیتنە بکەیت؟!**)[١].

وە لەبەرامبەریدا دەوەستێتەوە ئەو لەسەرخۆییەی لەگەڵ ئەو کابرا دەشتەکیەی کە میزی کرد لە مزگەوتەکەیدا هەروەك باس کراوە لە صەحیحی بوخاری و جگە لەویشدا[٢].

وە بە ئوسامەی کوڕی زەیدی فەرمو کاتێك کە لە شەڕێکدا هاوەڵ دانەرێکی کوشت لەدوای ئەوەی کە شایەتومانی هێنا: فەرموی: (**ئەی ئوسامە ئایا کوشتت لەدوای ئەوەی کەوتی: لا الە الا الله؟!**). ئوسامە دەڵێ: بەردەوام ئەو قسەیەی دەوتەوە هەتا خۆزگەی ئەوەم خواست کە موسوڵمان نەبومایە پێش ئەو ڕۆژە)[٣].

وە ئوسامە سودی لەم توندیەوەرگرت لە ئامۆژگاریدا لە ڕۆژانی ئەو فیتنانەی کە ڕویدا لەدوای کوشتنی عوسمان ڕەزای خوای لێبێت، هەربۆیە فێری خۆپاراستنی کرد لەبەرامبەر خوێنی موسوڵمانان‌دا.

زەهەبی ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**ئوسامە سودی وەرگرت لەو ڕۆژەوەی کە پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرمو: (ئەی چۆن لەبەرامبەر لا الە الا الله بوەستم؟!) هەربۆیە دەستی گرتەوە، وە لە ماڵەوە مایەوە، وە چاکیشی کرد**)[٤].

لێرەدا دەڵێم: الله اکبر! چەندە گەورەیە پەروەردەی پێغەمبەرایەتی! وە چەندە بێزێزە پەروەردەی حزبایەتی! لەو ڕۆژەوەی بنچینەی (وەلأمدانەوەی سەرپێچی کاریان) حەرام کرد ڕۆڵەکانیان دەست ناپارێزن لە خوێنی موسوڵمانان،

---

[١] رواه البخاري (٦١٠٦) و مسلم (٤٦٥).

[٢] البخاري (٢٢٠).

[٣] رواه البخاري (٤٢٦٩)، و مسلم (٩٦).

[٤] السير (٢\٥٠٠-٥٠١).

بەڵكو خوێنیانیان بە فیڕۆ ڕشت بەناوی جیهادەوە، وە هیچ فیتنەیەك بەرپا نابێت ئیللا ئەوان سوتەمەنی ئەو فیتنەیەن یان هەڵگیرسێنەرینی.

ئەمە سەرئەنجامی مەرایی كردنی هەندێكیانە بۆ هەندێكیان بە خەیاڵی سەرقاڵ بون بە بێباوەڕەكانەوە!! هەربۆیە **ئیبن تەیمییە** دەفەرموێت: (**باوەڕدار بۆ باوەڕداروەكو دو دەستەكان وایە یەكێكیان ئەوەی تریان دەشوات، وە لەوانەیە ئەو چڵك و پیسیە لانەچێت مەگەر بە جۆرێك لە زبری نەبێت، بەڵام ئەمە پاك و خاوێنی و نەرمیەك لەگەڵ خۆی دەهێنێ كە سوپاسی ئەو زبریشەش دەكەین لەگەڵیدا**)[1].

كەواتە ئەم نەرمونیانیەی كە زۆرێك لە حزبە ئیسلامیەكان بەكاری دەهێنن لەگەڵ ئەو تاك و كۆمەڵە بێئەقڵ و سەركێشانەی – ئەوانەی كە زۆرجار دەبنە هۆی دوژمنكاری دوژمنان لەسەر موسوڵمانان – هیچ پەیوەندی بە دۆستایەتیەوە نیە، چونكە ئەوە دەبێتە هۆی ئەوەی كە زیاتر نقوم بون لە گومڕاییەكانیاندا لەبەر هەست نەكردنیان بەگەورەی تاوان كاریان.

پاشان ئەو توندیە پیادەكراوەی بەكار دێت لەگەڵ موسوڵماناندا هەندێك جار، سەرچاوەكەی پەرۆشیە بۆیان بەوەی كە ببینرێن تێوە چون بە پیسیەكان، وە هەوڵ دانە بۆ توندوتۆڵ كردنی ڕیزەكان و وە دروست كردنی بەربەست لەڕێی ئەو ناتەواوی و درزانە بۆئەوەی كە دوژمن لێوەی نەیەت، ئەمە با چاك بزانرێت.

هەربۆیە ناودارو شارەزا **شێخ عبدالعزیز بن باز** لە ژێر ناونیشانی (ئەو بەڵگانەی كە دەریدەخەن هەڵەی هەندێك نوسەر) دەفەرموێت: (**وە گومانی تێدا نیە كە شەریعەتی ئیسلامەتی تەواوەتی بۆ ئەوە هاتوە كەوشیاری بدات لە ڕۆچون لە ئایندا، وە فەرمانی كردوە بە بانگەواز كردن بۆ ڕێگای ڕاست بە دانای و ئامۆژگاری**

---

[1] مجموع الفتاوی (٢٨\٥٣-٥٤).

چاکەو گفتوگۆ کردن بە جوانترین شێوە، بەڵام ئەم شەریعەتە لایەنی توندو تیژی و توڕەی فەرامۆش نەکردوە لە شوێنی خۆیدا کاتێك کە نەرمونیانی و گفتوگۆی جوان سودی نیە، هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ جَٰهِدِ ٱلْكُفَّارَ وَٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱغْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾ التوبة: ٧٣

واتە: ئەی پێغەمبەر (ﷺ) تێبکۆشەو جیهاد بکە لە دژی بێباوەڕان و دوڕوەکان وە ڕەق و توندو تیژبە لەگەڵیان.

وە دەفەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ قَٰتِلُوا۟ ٱلَّذِينَ يَلُونَكُم مِّنَ ٱلْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا۟ فِيكُمْ غِلْظَةً ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلْمُتَّقِينَ﴾ التوبة: ١٢٣

واتە: ئەی ئەوانەی کە باوەڕتان هێناوە هەستن بە جەنگین و کوشتار لەدژی ئەو بێباوەڕانەی کە لێتانەوە نزیکن وە توندو تیژی و ڕەقی خۆتانیان نیشان بدەن و ئازای و بەتونای خۆتانیان بۆ بسەلمێنن، وە چاك بزانن کە یارمەتی تەنها لە خواوەیە، وە بەپێی هەبونی تەقواتان بۆتان دادەبەزێت، هەربۆیە تەقوای خواتان هەبێت خواش سەرتان دەخات، وە ئەم فەرمانە بەشەڕ کردن لەگەڵ دوژمنی نزیکدا کاتێکە کە شەڕ کردن لەگەڵیان بەرژەوندی ئیسلام و موسەڵمانانی تێدا بێت، وە ئەوەش تەنها زانایان بڕیاری لەسەر دەدەن.

وە دەفەرموێت: ﴿وَلَا تُجَٰدِلُوٓا۟ أَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ إِلَّا بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ إِلَّا ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ مِنْهُمْ﴾ العنكبوت: ٤٦

واتە: گفتوگۆ و وتوویژ مەکەن لەگەڵ ئەهلی کیتابدا (جولەکەو گاور) بە باشترین شێوە نەبێت، مەگەر ئەوانەیان نەبێت کە ستەم دەکەن و ستەمکارن.

بەڵام ئەگەر سودی نەبو وە ستەمکار یان بێباوەڕ یان کەسی فاسق بەردەوام بو لەسەر کارەکەی وە گوێی نەدا بە کەسی ئامۆژگاریکارو بیرخەرەوە، ئەوا ئەوەی کە پێویستە ئەوەیە کە دەستی بگیرێت و بەتوندی هەڵسوکەوتی لەگەڵ بکرێت و

ئەوەی کە پێویستە بەسەریدا جێبەجێ بکرێت لە جێبەجێکردنی سنور (إقامە الحد) یان سزادان و لێپرسینەوە یان هەڕەشە کردن یاخود سەرزەنشت کردن هەتا لە ئاستی خۆیدا بوەستێت و وازبهێنێت لەو شتە پڕوپوچانەی)[1].

لەگەڵ ئەوەی کە ئەوەی دەردەکەوێت لە میانەی زمان شیرینی حزبە ئیسلامیەکان لەگەڵ ئەهلی بیدەع و بێدەنگی لە هەڵەکانیان بریتیە لەوەی کە ئەوان کاتێك ڕێگای بەدەس هێنانەوەی سەربەرزی و دەسەلأتیان بۆ موسوڵمانان تەسك کردەوە لە سندوقەکانی هەڵبژاردن ڕقیان لە ڕەخنە هەلگرت، چونکە لەوانەیە دەنگەکانیان لەکیس بدات، وە ئا بەو شێوەیە خراپە خوشکەکانی یەك لەدوای یەك شوێنی دەکەون.

ئەمەو وە لەبەرئەوەی خوای گەورە پێویستی کردوە لەسەرمان لە چارەنوسدا بونی کەسانی پێچەوانەکار – کە لەسەر ئیسلام ماڵن – ڕێگای پاڵفتەکردنمان گرتەبەر، چونکە خوای گەورە فەرزی کردوەی لەسەرمان شەرعەن وەلأمدانەوەی، هەروەك ڕونمکردەوە لەم بنچینەیەدا.

وە لەبەرئەوەی خوای گەورە سەرفرازی بڕیار داوە بۆ ئەهلی زانست و فێرکاری زانست – هەروەك ڕونمکردوەتەوە لەو دو بنچینەیەی پێش ئەمە – ڕێگای پەروەردەکردنمان گرتەبەر، وە باس کردن و ڕونکردنەوەی لەم چەند لاپەڕەیەیەدا دەبێت کەوا دێت.

---

[1] مجموع فتاوى و مقالات متنوعة للشيخ عبدالعزيز بن باز (٣\٢٠٢-٢٠٣).

بنچینەی شەشەم پاڵاوتە كردن و پەروەردە كردن

بنەمای شەشەم پاڵاوتە كردن و پەروەردە كردن

ئەگەر ڕونمان كردەوە كە سەربەرزی ئەم ئوممەتە پەیوەستە بە زانست و كاركردنەوە، وە زانیمان كە ئەم ئوممەتە توشی دوبەرەكی و جیاوازیەكی زۆر هاتوە تێیدا، وە شتانێك **هەڵواسراوە** بە ئیسلامەوە كە لە ئیسلامدا نیە، وە هیچ ڕێگەیەكیش نیە بۆ ڕزگاربون لەو زەلیلیە سەپێنراوەی كە باڵی كێشاوە بەسەرماندا چەند سەدەیەك تەنها بە گەڕانەوە نەبێت بۆ ئاینی ڕاستەقینە، **هەروەك** **ئیبن عومەر** لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) بۆمان دەگێڕێتەوە كە فەرمویەتی: (**ئەگەر خەریكی كڕین و فرۆشتنی عینە بون** (كە شێوازەكەی بریتیە لە كڕینی شتێك بە بڕێك پارە بە فەرزوە

دوای فرۆشتنەوەی بەکەسی فرۆشیاری یەکەم بە برێکی کەمتر بەڵام بـە نەقـدی)، **وە شوێن کلکی مانگا کەوتن، وە خۆتان بە کشـتوکاڵەوە خـەریك کـرد، وەوازتـان لـە جیهاد هێنا، ئەوا خوای گەورە سەرشۆڕی و زەلیلیەك زاڵ دەكات بەسەرتانداوە لای نابات لەسەرتان هەتا دەگەڕێنەوە بۆلای ئاینەکەتان)**[1].

ئەوا پێویستە خێرای کردن بۆ جێبـەجێکردنی ئەوشـتانەی کـە ئـەو زەلیلیـەمان لەسـەر لادەبـات، کـە ئـەویش گەڕانەوەیـە بـۆلای دوو وەحیـە پاکەکـە: قورئـان و سوننەت بە تێگەیشتنی پێشین چاك ئەوانـەی کـە بـریتین خـەڵکی سـێ سـەدەکەی یەکەم.

وە مادام دەستی تێك دان و گۆڕین درێژبو بۆ پاکی ئیسـلام هـەتا پـەلاًوی کـرد، وە بـۆ جوانیەکـەی هـەتا تێکیـدا، هەربۆیـە پالاًوتـەکردنی لـە هـەمو ئەوانـەی کـە هاتونەتە ناوی یەکێکە لە کارە هەرە پێویستەکان، مـادام ئـەو حەققـەی کـە خـوای گەورە پێغەمبەری (ﷺ) بە هۆیەوە نارد زامنکراوە مانەوەی هـەتا ئـەو ڕۆژەی کـە زەوی و ئاسمانـەکان دەگـۆڕێن، ئـەویش بـە پاراسـتنی لەلایـەن ئـەو خوایـەی کـە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴾ الحجر: ٩

واتە: ئێمە کە مەبەست لـە گەورەی ئەو خوایەیـە کـە خـاوەنی هـەمو شـتەکانە، ناردومانەتە خوارەوە ئەم قورئانە کەئەمەش دەری دەخات کە قورئان کـەلامی خوایـە نەك دروستکراو بێت، وە بە زیکر ناوی بردوە کە مەبەست تێیدا ئەوەیـە کـە هـەمو ئەو باس و یاساو حوکمانەی کە لەخۆی گرتوە دەمێنێتەوەو هیچی لێنایەت وە کەس ناتوانێت بچوکترین شتی تێدا بگۆڕێت، وە ئێمە هەرخۆمان هەڵدەسـین بـە پاراسـتنی

---

[1] رواه أبوداود (٣٤٦٢)، وهو صحيح: بڕوانە: الصحيحة للألباني رقم (١١).

ئەو قورئانەو دەیهێڵینەوە، کە ئەمەش گەورەی ئەو قورئانــە دەردەخــات وە ڕاســتێتی دەردەخات کە کەلامی خوایە.

وە ئەگــەر نەخۆشــی دەســتکاری کــردن و گــۆڕین چــوە نــاو گەلێکــەوە، وە مەنهەجەکانیان دوربو لە پالأوتە کردن، ئەوا توشــی ســەرگەردانی دەبــن و لەگەڵیــدا جیاوازی ناکەن لە نێوان حەلأڵ و حەرامدا، هەروەك موسلیم دەگێڕێتەوە لە عیاضی کوڕی حماری المجاشعی کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەوتارێکیدا فەرموی: (**ئاگاداربن کە پەروەردگارم فەرمانی پێکردم کە ئەو شتانەتان فێر بکەم کە نایزانن کە فێـری کردوم ئا لەم ڕۆژەمدا: هەمو سەروەتێك کە داومە بە هەر بەندەیەك ئەوە حـەلاڵی خۆیەتی، وە من بەندەکانم دروست کردوە هەرهەمویان لەسەر یـەك خواپەرسـتی، وە بەلأم شەیتانەکان هاتن بۆلایان و لایاندان لە ئاینەکەیان، وە ئەو شتانەی کەمن بۆم حەلاڵ کردبون ئەوان لێیان حەرام کردن، وە فەرمانیان پێکردن کە هـاوەڵم بـۆ بڕیار بدەن کە من هیچ کاتێك شتی وام نەوتوە، وە خوای گەورە تەماشای خەڵکی سەر زەوی کردوە ڕقی لێیان دەبویەوە: عەرەب و عەجەمیان، تەنها چەند کەسانێك نەبێت لە ئەهلی کیتاب**)[1].

وە لەبەرئەوەی کە سەردەمی نەفامی ئا بەو شێوەیە بون کـە لـە فەرمودەکـەدا هاتوە، خـوای گـەورە پێغەمبەرەکـەی موحەممـەدی (ﷺ) نـارد بـۆ پاککردنـەوەی ئاینەکەی لە خلتەو پیسی، وە بۆ ئەوەی پەروەردەیان بکات لەسەر ئەو ئیسـلامەی کە پەروەردگارەکـەی ڕازی بـوە لێـی بـۆی، وە لەسـەر بنچینەی (**پالأوتـە کـردن و پـەروەردەکردن**) وە ئەگـەر حـەزت لێیـە بلـێ: (**ڕێکوپێـك کـردن و ڕازاندنـەوە**). بانگەوازی ئیسلام ڕاوەستا.

---

[1] صحيح مسلم (٢٨٦٥).

له تەوحیددا مرۆڤ پەروەردە نابێت لەسەری بە تەواوی هەتا ڕزگاری نەبێت لە پاشماوەی نیشتوی هاوەڵ بۆ خوا دانان، هەربۆیە خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿فَمَن يَكۡفُرۡ بِٱلطَّٰغُوتِ وَيُؤۡمِنۢ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱسۡتَمۡسَكَ بِٱلۡعُرۡوَةِ ٱلۡوُثۡقَىٰ لَا ٱنفِصَامَ لَهَا﴾ البقرة: ٢٥٦

واتە: هەرکەسێك بەرائەت و بێباوەڕی خۆی ڕابگەیەنێ لەبەرامبەر هەمو ئەو شتانەی کە تاغوتن واتە ئەو شتانەی کە خەڵکی دەیپەرستن یان شوێنی دەکەون یان گوێڕایەڵی دەکەن لە غەیری خوا، وە باوەڕی خۆی ڕابگەیەنێت بەوەی کە خوا پەروەردگارو پەرستراوی بەتەنهایە بە حەق، ئەوا ئەو کەسە دەستی گرتوە بە ڕزگارکارێکی چاك و توندو تۆڵەوە کە شایەنی پشت پێبەستنەوە ئەو کەسە لەسەر ڕێگایەکی ڕاستە هەتا ڕۆژی قیامەت وە لێی جیا نابێتەوە.

وە لە شەرعدا مرۆڤ پەروەردە نابێت لەسەری بە چاکی هەتا ڕزگاری نەبێت لە بیدعەکان، هەربۆیە پێغەمبەر (ﷺ) بەردەوام لە هەمو وتارێکی جومعەدا فەرمانی دەکرد بە پەیوەست بون بە ئاینی ڕاستەقینە کە خۆی دەبینێتەوە لە قورئان و سوننەتداوەوریای دەدا لە هەمو ئەو شتانەی کە تێکی دەدات و ڕونیەکەی لێڵ دەکات کە بریتیە لە بیدعەکان، موسلیم ڕیوایەت دەکات لە جابرەوە کە فەرموی: پێغەمبەری خوا (ﷺ) کاتێك کەوتاری دەدا چاوەکانی سور دەبویەوە، وە دەنگی بەرز دەبویەوە، وە تورەی زیادی دەکرد، هەر دەتوت ئاگادارکەرەوەی سوپایە، وە دەیفەرمو: (**بەیانی دوژمن دەیدات بەسەرتاندا، ئێوارە دەیدات بەسەرتاندا**).

وە دەیفەرمو: (**هاتنی من و ڕۆژی دوای وەك ئەم دوانەوایە**). وە پەنجەی شایەتومان و ناوەڕاستی لەیەك نزیك دەخستەوە، وە دەیفەرمو: (**لە پاشاندا، چاك بزانن کە چاکترین ئامۆژگاری کتابەکەی خوایە، وە چاکترین بەرنامەو هیدایەت**

بەرنامەی موحەممەدە، وە خراپترین کار شتە داهێنراوەکانە، وە هەمو شتێکی داهێنراو گومڕاییە)[1]. وە دوبارەکردنەوەی ئەم ڕستەیە بەڵگەی دارشتنیەتی و بەڵگەی زۆر سور بونە لەسەری.

وە پوختەی ئەم یاسایە: (بریتیە لەوەی کە پاککردنەوەی ئیسلام لە هەمو شتێك کە هاتوەتە ناویەوە، وە پەروەردەکردنی خەڵکی لەسەر ئەو ئیسلامە ڕەسەنە، واتە: پاڵفتەکردنی تەوحید لە هاوەڵ دانان، وە سوننەت لە بیدعە، وە فیقه لە بیرو بۆچونە تازە نەشیاوەکان، وە خورەوشت لە هەڵسوکەوتی گەلانی تیاچوی درێو، وە فەرمودە ڕاستەکانی پێغەمبەر (ﷺ) لە فەرمودە درۆ و هەڵبەستراوە ئاشکراکان... وە بەم شێوەیە)[2]

جێبە جێکردن:

شێخ **محمد ناصر الدين الألباني** کۆبویەوە لەگەڵ یەکێك لە سەرکردەکانی حزبە ئیسلامیەکان، وە شێخ شارەزاییەکی وردی هەبو بە کارەکانیان، وە پێیگەیشتبویەوە کە لایەنگرانی ئەو حزبە بە ملیۆنەها کەس دەژمێرێن.

وە لەو شتانەی کە پرسیاری لێکرد دەربارەی کە من لێرەدا ئاماژەی پێدەکەم بە کورتی ئەوەیە کە شێخ پێی وت: (**هەمو ئەوانەی کە لەگەڵتن ئەزانن کە خوای گەورە لەسەرو عەرشەکەوەیەتی؟**).

وە لە دوای بێنەو بەردەیەکی زۆر، وە ڕاکردن و خۆلادان، ئەوەی پرسیارەکەی لێکرا وتی: **بەهیوای ئەوەین!**

---

[1] صحيح مسلم (٨٦٧).

[2] وە هەرکەسێك ئەیەوێت زیاتر بزانێت بەدورو درێژی لەم بابەتەدا با بگەڕێتەوە بۆ کتابی (التصفيەو التربيە) کە دانراوی برامان علی بن حسن بن عبدالحميد لە چاپە تازەکەیدا بۆ ساڵی (١٤١٥).

شێخیش پێی وت: (**وازبهێنه لەوەڵامی سیاسی!**)، ئەویش وەڵامی دایەوە بە **نەخێر**.

شێخیش پێی دەڵێت: (**ئەوەم بەسە لێت!**)[1].

ئەم پرسیارە یاسای پاڵاوتەکردن و پەروەردەکردن دەیسەپێنێت کە بریتیە لەوردترین تەرازو کە بانگەشە جیهادیەکانی ئەمڕۆی پێدەناسرێت، لەبەرئەوەی هەرکەسێك نەیتوانی بیروباوەڕی لایەنگران و خۆشەویستانی پاك بکاتەوەو پەروەردەیان بکات لەسەر بیروباوەڕێکی ساغ، ئەوا زۆر لەوە بێتواناترە کە بتوانێ بەرهەمەکانی (واتە بەرهەمی بانگەوازەکەی کە بریتین لە خەڵکانێکی تر جگە لە لایەنگرانی) پاك بکاتەوە لە خوڕەوشت و سەرجەم کردەوەکانیان، کە تێیاندایە کە ڕقی لێیەتی وە دژایەتی دەکات، ئەی چۆن بۆ پەروەردەکردنیان لە دوای ئەوەوە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُواْ مَا بِأَنفُسِهِمْ﴾ الرعد: ١١

واتە: خوای گەورە هیچ قەومێك ناگۆڕێت هەتا خۆیان بە کردەوە نەیسەلمێنن کە دەیانەوێت خۆیان بگۆڕن، لە خراپەوە بۆ چاکە، لە بێباوەڕیەوە بۆ باوەڕهێنان، وە لە شیرکەوە بۆ تەوحید، وە لە بیدعەوە بۆ سوننەت، وە لە بەدڕەوشتیەوە بۆ خوڕەوشتی بەرز، وە بەو شێوەیە.

وە پاشان جیهاد خۆی بۆخۆی نابێت مەگەر ئوممەتێکی دڵ بەیەکەوە پەیوەست هەبێت، لەبەرئەوەی یەکگرتن پشتگیری سەرکەوتنە هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿هُوَ ٱلَّذِىٓ أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِۦ وَبِٱلْمُؤْمِنِينَ ۝ وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ﴾ الأنفال: ٦٢ ــ ٦٣

---

[1] شريط مسجل من سلسلة الهدى و النور رقم (١\٤٧٥) و (١\٤٧٦).

واته: ئەو خوایە ئەو خوایەیە کە یارمەتی دایت و بـە جۆرێـك سەریخسـتیت کـە کەس نەیتوانی ڕوبەڕوت ببێتەوە، وە باوەڕدارانیشی کرد بە یارمەتی دەرت و کردنی بەهۆی سەرخستنت، وە هەمویانی لـەگەڵ یەکتر کۆکردەوەو دڵەکانی یەك خستن کە بوە هۆی زیادبونی توانایان کە ئەمەش بە هەوڵی کەس نـەبو بـەڵکو تـەنها بـە هێـزو ویست و توانای خوای گەورە بو.

وە دڵەکان ئەگەر کۆنەبێتەوە لەسەر بیروبـاوەڕێکی سـەلەفی ئـەوا خاوەنـەکانی لە پەرتەوازەیدان وە کۆبونەوەیان لـە سـندوقەکانی دەنگدان ئـەو پەرتەوازەیـەیان پڕناکاتەوە، خـوای گـەورە دەفـەرموێت لەبەرامبـەر هاوەڵـەکانی پێغەمبـەر (ﷺ):

﴿فَإِنْ ءَامَنُوا۟ بِمِثْلِ مَآ ءَامَنتُم بِهِۦ فَقَدِ ٱهْتَدَوا۟ ۖ وَّإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّمَا هُمْ فِى شِقَاقٍ﴾البقرة: ١٣٧

واته: ئەگەر جولـەکەو گاورەکان ئیمانیان هێنـا بـەو شـتانەی کـە ئێـوە ئیمانتـان هێناوە پێی ئەی کۆمەڵی باوەڕداران، کە ئەویش باوەڕهێنانە بـە سـەرجەم پێغەمبـەران سەلامی خوایان لـەسەر بێت هەر لـە ئادەمەوە تا خاتەم، وە بەهەمو پەیامە ئاسمانیـەکان وە مل کەچی خوابون وە جیاوازیان لـەنێوان هیچ کام لـە پێغەمبەرانـدا نـەکرد ئـەوا ڕێنمـونی کـراون بـۆ ڕێگـای ڕاسـت کـە دەیانگەیەنێتـە بەهەشـتی نـەبڕاوە، بـەڵام ئەگەروایان نەکرد ئەوا پێیان ڕابگەیەنـە کـە ئـەوان دورن لـە ڕەحمـەتی خـواوە ئـەو کارەیان دەبێتە هۆی ئەوەی کە ببنە دوژمنی خواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ).

وە هەرچەندە ئەوەی کە لەسەری بێت و کاری بۆ بکات کەف و کوڵی سیاسـەت لە کۆکردنەوە، ئەوا سەرەتای کاروباری بیروباوەڕەکەی بەرەو توانەوەو نەمانـە، وە کۆتای کۆبونەوەکـەی بـەرەو دوبـەرەکی و یـەکتری تـاوان بـار کردنـە، لەبەرئـەوەی کۆبونەوەی لاشەکان ڕونادات تەنها بـۆ ماوەیـەکی کـاتی نـەبێت، لەکاتێکدا ئـەوەی لەناو دڵەکانـدا بێـت پـەرت و بـڵاو بێـت، وە هـیچ وەصـفێکی تـەواو و ڕاسـتم چـنگ

نەكەوت بۆ ئەوانە لەو فەرمودەیەی خوای گەورە نەبێت كە دەربارەی جولەكە دەفەرموێت: ﴿بَأْسُهُم بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ ۚ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ﴾الحشر: ١٤

واتە: لەنێوان یەكتریدا زۆر ڕقیان لەیەكتریە، هیچ دەردێك لە لاشەو توانایاندا نیە، بەڵام دەردەكە لە لاوازی ئیمان و كۆنەبونەوەیانە لەسەر یەك شت، هەربۆیە دەفەرموێت: كاتێك كە دەیانبینی كۆك و تەبان لە ڕواڵەتدا بەڵام لەناخدا دڵەكانیان دورە لەیەكتریەوەو ڕقیان لەیەكتری دەبێتەوەو پەرتەوازەن.

وە كۆی هەمو باسەكە ئەوەیە كە: خوای گەورە بەڵێنی داوە بە دامەزراندن و پێدانی دەسەڵاتی چاك بەهەركەسێك كە بیپەرستێت بەتەنهاو بە بێ ئەوەی هاوەڵی بۆ بڕیار بدات وە فەرمویەتی: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا ۚ يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا﴾النور: ٥٥

واتە: خوای گەورە بەڵێنی داوە بەوانەی كە باوەڕدەهێنن و كردەوەی چاك دەكەن بەوەی كە دەیانكات بە دەسەڵات دارو خاوەن هێزو توانا هەروەك چۆن ئەوانەی پێش ئەوانیشی كردە خاوەنی هێزو توانا لەسەر زەویدا، وە هەروەها ئاینەكەیان بۆ سەردەخات و زاڵی دەكات بەسەر هەمو ئاینە بەتاڵەكانی ترو بەجۆرێك كە بتوانن شیعارەكانی ئاینەكەیان دەربخەن و ئاشكرای بكەن بە بێئەوەی لە هیچ كەس بترسن، وە ئەو ئاینەش كە خوای گەورە منەتی خۆی ڕشتوە بەسەر ئەو بەندە ئیماندارانەیدا بەوەی كە سەری دەخات بۆیان بریتیە لە ئاینی ئیسلام كە خوای گەورە پێی ڕازیەو لێی ڕازیە، وە دەفەرموێت هەروەها لەو ترس و نارەحەتیانەش ڕزگاریان دەكەم و ئارام و ئاسایش دەخەمە ناوولات و شاریانەوە، ئەویش

بەومەرجەی کە بەتەنها من بپەرستن و هاوەڵم بۆ بڕیار نەدەن، ئەگەروایان کرد ئەوا خوای گەورە بەڵێنەکەی خۆی جێبەجێ دەکات.

وە دروست نیە کە پاڵ بەم دەقەوە بنرێت بە هێنانەوەی نمونەگەلێکی مێژوی بۆ بەرپەرچدانەوەی، لەبەرئەوەی موسوڵمان ڕادەوەستێت لە ئاستی دەقدا، وە خوای گەورەش فەرمویەتی: ﴿ فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴾ النحل: ٧٤

واتە: ئێوە نمونە بۆ خوا مەهێننەوە بۆ ئەوەی بیشوبهێنن بە دروستکراوەکانیەوە، خوای گەورە هەر خۆی زانایە بە هەمو شتەکان وە ئێوە نازانن، هەربۆیە نابێت هەرلەخۆمانەوە قسە بکەین بە بێ بونی زانست بەڵکو دەبێت گوێ بۆ ئەو نمونانە بگرین کە خوای گەورە باسی کردوە.

وە بەڵام دیاری کردنی پرسیارەکەی شێخ لە بابەتی بونی خوا لەسەرو عەرشەوە، لەبەرئەوەیە ئەو پرسیارە ئەو دوریانەیە لە نێوان ئەهلی سوننەو خاوەن ئارەزوەکان، وە لەبەرئەوەیە کە ئەو پرسیارە بیروباوەڕێکی ئاسانە کە کۆمەڵگای پێغەمبەر (ﷺ) دەیانزانی ئەو کۆمەڵگەیەی کە دونیای ڕزگار کردو پێشەنگی ئوممەتەکانی کرد، هەتا کەنیزەکەکانیش دەیانزانی لەوانەی کە شوانی مەڕوماڵات بون.

وە تاقیکردنەوەی شێخ بەو پرسیارە بۆ ئەو حزبە سیاسیە کەواگومان دەبات کە تەواوە لە ئاینەکەیداوە لەڕوی ئاستی نەزانی ئەو کاتەی، ئەم تاقیکردنەوەیە ڕێبازێکی سەلەفیانەیە، با هەرچی خەلەفیشە پێی ناخۆش بێت، ئەوەتا موسلیم و جگە لەویش دەگێڕنەوە لە موعاویەی کوڕی حەکەمی سولەمیەوە کە دەفەرموێت: (هەندێك مەڕو ماڵاتم هەبو لەنێوان ئوحودو جوانیەوە کەنیزەکێکمی لەلابو لەوێ، ڕۆژێك چوم بۆلایان تەماشام کرد گورگ دانەیەکی بردوە لێی، وە منیش پیاوێکم

لەنەوەی ئادەم، وە بێتاقەت بوم پێی، وە زللەیەکم لێدا، وە ڕۆشتم بۆلای پێغەمبەر (ﷺ) وە ڕوداوەکەم بۆباس کرد، ئەویش کارەکەی بە گەورە زانی لەسەرم واتە ڕونی کردەوە بۆم کەمن کارێکی خراپم کردوە، منیش وتم: ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئایا ئازادی نەکەم؟ فەرموی: **بانگی بکە**. منیش بانگم کردوە پێی فەرمو: **خوا لە کوێیە؟** وتی: **لە ئاسمانە**. فەرموی: **من کێم؟** وتی: **تۆ پێغەمبەری خوایت**. فەرموی: **ئازادی بکە بەڕاستی ئەو ئیمانداره**)[1].

جوان ورد بەرەوە – ڕەحمەتی خوات لێبێت – لەم کۆمەڵگەیەی کە پێغەمبەر (ﷺ) جیهادی پێدەکردن، دەبینی بیروباوەڕی تێرو تەواو بوبو هەتا لەلای شوانی ئەو مەڕومالاَّتانەی کە هاوەڵی و هاودەمیان کەم بو لە خزمەت پێغەمبەری خوادا (ﷺ) هەروەك ئەم کەنیزەکە!

وە جوان ورد بەرەوە لە حەقیقەتی کۆمەڵگاکانی ئیسلامەتی ئەمڕۆ کە دەیەوێت بە هۆیەوە سەربکەوێت بۆ بەدەست هێنانی تەختی دەسەلاَّت، ئەو کاتە بە جوانی بۆت دەردەکەوێت ئەو بۆشاییە فراوانەی کە هەیە لەنێوان جیهادی ئەوان و جیهادی ئەمانە.

ئایا بانگەشە جیهادیەکان توانیان کە شوێن کەوتوانیان کۆبکەنەوە – چ جای شوانەکان – لەسەر (**خوا لە کوێیە؟**).

یان ئەوە پرسیارێکە کە بوە بە جێگای پێکەنینێك کە تەنها حزبیەکان وایدەزانن لە زەمەنی کاریگەری شارستانیەکان، وە جێگای گاڵتە پێکردنە لەلای داکۆکی کاری تاقمەکان؟

یان ئەوان تێگەیشتون لە پێویستی حوکم کردن بەو بەرنامەیەی کە خوا ناردویەتە خوارەوە ئەگەر خواش لەدەس بدەن؟!

---

[1] رواه أحمد (٥\٤٤٧)، و مسلم (٥٣٧).

کەواتە کەی خوای گەورە بڕیار دەدات بە ئازاد کردنی گەردنیان لەدەست ئەوانەی کە زەلیلیان کردون، هەروەك چۆن ئەو کەنیزەکەی ئازاد کرد لەدوای ئەوەی کە خوای بە چاکی ناسی؟ ﴿ وَٱللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰٓ أَمۡرِهِۦ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ﴾ يوسف: ٢١

واتە: خوای گەورە فەرمانەکانی هەرهەموی جێبەجێ دەبێت و هیچ کەسێك ناتوانێت ڕێگری لێبکات، بەلاَم زۆربەی خەلّکی نەزانن هەربۆیەوادەزانن کە دەتوانن بەرەنگاری فەرمانەکانی ببنەوە بەلاَم ئەوان زۆر لەوە بێتواناترو لاواز ترن.

بەلاَم حەقیقەتی ئەم پرسیارە بریتیە لە دەرهێنانی ڕاستی بانگەوازەکان، وە ئاشکرا کردنی ڕادەی ئیخلاصی نیەتەکان، لەبەرئەوەی لە گرنگی دان بە حوکم کردن بە شەریعەت، وە لە گرنگی دان بە بابەتی ڕاوەستانی خوا لەسەرو عەرشەوە گرنگی دانە بە مافی خوا، بەلاَم لە نێوان یەکەم و دوەمدا جیاوازیەك هەیە، ئەویش ئەوەیە کە لەیەکەمدا بەندە بەشێکی بۆ نەفسی خۆی تێدایە، ئەویش ئەوەیە کە لەسەر زوبانەکان دوبارە دەبێتەوە لە گێڕانەوەی مافە خوراوەکان و وە بەدەست هێنانەوەی مافەکان، وە گوزەرانی خۆش کە بەلّێنی پێدراوە بە ڕاستی لەو فەرمودەی خوای گەورەدا: ﴿ وَلَوۡ أَنَّ أَهۡلَ ٱلۡقُرَىٰٓ ءَامَنُواْ وَٱتَّقَوۡاْ لَفَتَحۡنَا عَلَيۡهِم بَرَكَٰتٖ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِ ﴾ الأعراف: ٩٦

واتە: ئەگەر خەلّکی دانیشتوی شارو لادێکان باوەڕبهێنن بەو شتانەی کە پێویستە باوەڕی پێبهێنن و وە تەقوای خوایان هەبێت لە جێبەجێکردنی فەرمانەکان و دورکەوتنەوە لە قەدەغە کراوەکان، ئەگەروایان کرد ئەوا ئێمەش بەرەکەتی ئاسمان و زەویان بەسەردا دەڕژێنین.

واتە: بەشی بەندە تێکەلاَو بوە بە مافی خوا.

وە بەڵام گرنگی دان بە سیفەتی بڵندی خوا بریتیە لە گرنگی دان بە مافی خوا بە تەواوی، کە ئەو کەسەی کە بانگەوازی بۆ دەکات هیچ بەشێکی تێدا نیە بۆ نەفسی خۆی.

وەورد بەرەوە لەم جیاوازیە بۆت دەردەکەوێت قورسی ئیخلاص، لەبەرئەوەی گیزەگیز لە چوار دەوری مەسەلەی حوکم کردن بەو بەرنامەی کە خوا ناردویەتە خوار، لەگەڵ فەرامۆش کردنی مەسەلەکانی صیفاتە بێگەردەکانی پەروەردگار یان دواخستنی یاخود پەراوێز خستنی — کە ئەویش بەڕێزترین شتە کە خوا ناردویەتە خوارەوە، چونکە بەڕێزی زانست بە هۆی بەڕێزی زانراوەکەوەیەوەك پێشتر باسمان کرد — گەورەترین بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە ئەو بابەتە خلّتەیەکی تێدایە، کە جەخت دەکاتەوە لە پێویستی گەڕانەوە بۆلای بانگەوازی پێغەمبەران سەلامی خوایان لەسەر بێت کە بە میللەتەکانیان وت: ﴿اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ﴾ الأعراف: ٥٩

واتە: بەتەنها خوا بپەرستن و هاوەڵی بۆ بڕیار مەدەن، چونکە هیچ خوایەکی تر نیە کە بەڕاستی شایەنی پەرستن بێت جگە لە زاتی الله.

هەربۆیە گرنگی دانیان بە شیرکی گۆڕەکان پێش خست بەسەر گرنگی دان بە شیرکی کۆشکەکان — ئەگەر ئەم دەربڕینە ڕاست بێت — هەربۆیە پێشەوایەتی کردن هیچ کات بنچینەیەك نەبوە لە بنچینەکانی باوەڕ جوان لێی ورد بەرەوە ![1].

کۆتایی

[1] وە ئیبن تەیمیە کۆمەڵێ قسەی بەنرخی هەیە لەو بارەیەوە لە منهاج السنە (١\١٠٦-١١٠) بگەڕێرەوە بۆی، وە دەربارەی شەڕکردن لەگەڵ سەرپەرشتیاران لە بەرخاتری دونیاو تێکەڵ کردنی بە فەرمان کردن بە چاکەو نەهی کردن لە خراپە لە (٥\١٥٢)، وەوێنەی ئەوە لە العقود الدریە کە هی ابن عبد الهادی یە (ص: ١٤٧).

لەگـەڵ ئەمـەدا، داوا لـە خـوای گـەورە دەکـەم کـە دڵـی تـەواوی موسـوڵمانان بکاتەوە، وە بانگەواز کارانیان بە تایبەتی بۆ ئەوەی شوێن ڕێگای پێشینی چاکیان بکەون لە کردەوە کردن بەم شەش بنچینەیە، لەبەرئـەوەی هـیچ ڕێگەیـەك نیـە بـۆ گەیشتن بە خێرو چاکەی دونیاو دوارۆژ تـەنها بـە شـوێن کـەوتنی نـەبێت، هـەروەها هیچ مەجالی تێدا نیە بۆ تێپەڕاندنی بۆ شتی تر، لەبەرئـەوەی ئـەو شـەش بنچـینەیە چەند کۆڵەکەیەکە کە ئەوانەی کە لە پێش ئێمەوەن لە دینەکەیاندا لەسەری بینایان دروست کردووە بە هۆیەوە بیناکەیان دروست بو وە ڕاوەسـتا، وە بێخیـان قـایم بـو، وە دەسەلاٌتیان بەتوانا بو، وە ئەوەش لە یارمەتی خواوەیە بۆیان، کـاتیٚ کـە بینـی دڵەکانیان چەسپاوە لەسەر ڕاسـتگۆی و ئـیخلاص، وە بەهۆیـەوە ئـەم ئاینـەیان بـۆ ئێمە پاراست بە پاکی و صافی هەروەك ئەوەی ئەمڕۆ دابەزیوە.

وە ڕاستی فەرمو ئیمامی شاری کۆچ بـۆکراو **مـالیکی کـوڕی ئەنـەس** ڕەحمـەتی خوای لێبێت کە دەفەرموێت: (چاکی ناکات کۆتـای ئـەم ئوممەتـە ئـەوە نـەبێت کـە سەرەتاکەی چاك کرد). وە پێشتر باسمان کرد، وە ڕاستی فـەرمو ڕاسـترینی ڕاسـت بێـژان کـە دەفـەرموێت: ﴿إِن يَعۡلَمِ ٱللَّهُ فِي قُلُوبِكُمۡ خَيۡرٗا يُؤۡتِكُمۡ خَيۡرٗا مِّمَّآ أُخِذَ مِنكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡ﴾ الأنفال: ٧٠

واتە: تۆ ئەی پێغەمبەر (ﷺ) پێیان ڕابگەیەنە ئەگـەر دڵـەکانتان خێـرو چـاکەی تێدا بێت ئەوا دڵنیا بن کە خوای گەورە زۆر لـەوە زیاتر ماڵ و سامان و نیعمەتـەکانی خۆیتان بەسەردا دەڕژێنێت کە لێتان داوا کراوەو لێتان وەرگیراوە.

وە سوپاس تەنها بۆ خوا لە سەرەتاو و لە کۆتاییشدا....

لەبڵاوكراوەكانی ماڵپەڕی فەرموودە

www.fermude.com

هەمیشە لەگەڵمان بن بۆنوێ بوونەوەی

ئیمان